

Svein Lund:

Mot straumen

Minner og refleksjonar

Oppdatert 18.05.2026

D. NORSK NORDMANN I SÁPMI

D1 Faglærer i motvind

Ringen slutta

13 år etter at eg forlet den mekaniske linja ved den samiske vidaregåande skolen i Guovdageaidnu som elev, var eg tilbake der som lærar. Eg var kanskje litt betre førebudd enn førre gongen, men til gjengjeld var oppgåva langt vanskeligare.

Da vi starta i august var vi to nytilsette lærarar som måtte jobbe for tre, fordi den einaste læraren som var der frå før, var sjukmeld dei første to månadane. Ingen av oss to hadde pedagogisk utdanning, ingen av oss hadde lærarrøynsle. Rektor hadde starta samtidig med oss, han hadde ingen peiling på det som skjedde på linja vår og synte heller ikkje synderlig interesse for det. Heller ikkje var det vidare hjelp å få av dei andre i administrasjonen. Vi var rett og slett overlate til oss sjølv, og måtte prøve å gjøre det beste ut av ein svært vanskelig situasjon.

Klassa, som eg skulle vere klassestyrar for, besto av elevar med tre forskjellige morsmål, derav bare eitt som eg beherska. Knappt halve klassa hadde samisk som morsmål og kom frå forskjellige små bygder rundt i Guovdageaidnu kommune og andre stader i Indre Finnmark. Dei tok det pent at læraren kunne lite samisk, dei var vel heller ikkje så godt vant på det området. Dei gjorde i utgangspunktet ein akseptabel innsats både på verkstaden og i klasserommet, men blei etter kvart negativt påverka av andre elevar. Nokre av dei samisktalande elevane blei mekanikarar, andre har eg seinare treft igjen i forskjellige andre jobbar i lokalsamfunnet, også jobbar ein vanligvis forbind med teoretisk utdanning.

Instruksjon i dreiebenken, våren 1989. Foto: SL

Ein elev var frå Pakistan. Ikkje hadde han tenkt seg til Guovdageaidnu, og ikkje hadde han tenkt seg å bli mekanikar, men det var her han kom inn på skole. Eigentlich på snikkarlinja, men da denne ikkje kom igang pga. dårlig søkning, fikk han tilbod om å gå over på mekanisk. Ikkje hadde han røynsle med mekanisk arbeid som dei fleste av klassekameratane, ikkje kjente han eit menneske i Finnmark og norsken hans var lært på eit års innføringsklasse i ein folkehøgskole sørpå. Innsatsen var det derimot ingenting å seie på. I starten prøvde eg å finne bøker på lett norsk og bruke engelsk som hjelpespråk, men etter kvart gikk det rimelig bra både i praksis og teori.

Da var det verre med den norsktalande delen av klassa, som eg språklig sett skulle ha dei beste føresetnadane for å undervise. Dei kom alle frå andre stadar i Finnmark eller Troms. Fleire av dei hadde nådd å bli gamle kenningar av politiet på heimstadane sine, og dei hadde blitt forvist til eller søkt seg til Guovdageaidnu anten for å komme bort til eit nytt miljø eller fordi dei sto sist på søkarlistene og derfor bare kom inn her som det var ledige plassar. Dette var det sjølv sagt ingen frå skoleleiinga eller styresmaktene som fortalte oss som skulle ta utfordringa med å undervise dei og helst få dei på rett kjøl. Det er inga overdriving at fleire av dei oppførte seg heller kriminelt både i og utafor skolen. Vi som var lærarar på mekanisk avdeling var samde om at eit par av dei måtte utvisast for å få statuert eit eksempel og for at det skulle bli arbeidsro for dei som var der for å lære. Det sa skoleleiinga tvert nei til, så vi måtte halde ut med dei verste urokråkene til dei ut på våren slutta av seg sjølve.

Eg kunne alt for lite samisk til å ha noko praktisk nytte av det i skolen. Kanskje enno verre: Eg kunne så godt som ingenting om det som var elevane si hovudinteresse og motivasjon for å gå mekaniske fag: skruing på snøskuter, moped og andre småmotorar. For så vidt kunne eg ikkje så mye meir om bil og traktor. Dei to fagbrevane mine og papira frå teknisk fagskole kunne eg ha tørka meg bak med. Det same med røynsla frå ein stor verkstad i industrien langt der ute på kysten.

Forholdet mellom lærarane på avdelinga var heller ikkje alltid dei beste. Vi var ganske forskjellige og hadde, for å seie det slik, forskjellige normer for kva ein elev og kva ein lærar kunne tillate seg å gjøre på skolen. Og eg var ikkje i posisjon til å komme her og komme her og rydde opp, utan lærarutdanning og som einaste som kom utifrå.

Mens eg enno bare hadde ein månads oppseiingstid leverte eg i desember oppseiinga til rektor. I oppseiingsbrevet skriv eg at eg ikkje har klart å gjøre jobben og at eg ønsker meg tilbake til ein jobb på golvet der eg ikkje har nokon under meg. Eg viser til problem med ein del av elevane, bl.a. at eg til da tre gongar var truga av elevar med at dei skulle banke meg opp eller slå meg ihel. Det hørest dramatisk ut, og eg kjente det slik. Eg hadde tatt teknisk fagskole bl.a. med tanke på ein lærarjobb i mekaniske fag, og hadde vore så heldig på første forsøk å få ein jobb som var fast under vilkår av bestått pedagogikk innan tre år. Skolen hadde skaffa meg ei godt brukbar leilighet. Eg hadde både gamle og nye vener i bygda og trivst med naturen her. Men avstanden mellom det eg burde få til og det eg fikk til blei for stor.

Rektor tok ikkje oppseiinga mi heilt på alvor og utlyste ikkje jobben, vel vitande om at det ikkje var så lett å få tak i kvalifiserte folk sånn midt på vinteren. Da han etter jul spurte om eg ikkje likevel kunne fortsette, innsåg eg at eg eigentlig ikkje hadde noko val. Eg hadde ikkje noko anna å gå til, og ville ikkje hatt rett til ledigheitsstrygd. Eg bestemte meg for å halde ut til sommaren, og det gjorde eg. I mellomtida hadde eit par av dei verste elevane slutta av seg sjølv, men først etter at dei hadde greidd å øydelegge læringsmiljøet i klassa. Så fikk eg halvtanna år pause, for å dra til Tromsø og studere samisk og pedagogikk, i von om at det skulle gjøre meg mindre ukvalifisert og skoledagen noko lettare.

Møte med Nordens Paris

Frå eg første gong drog nordover i 1973 har Tromsø hatt ein spesiell plass hos meg. Eg kan vel med eit litt poetisk uttrykk kalle han «byen i mitt hjerte». I dei 47 åra som har gått sidan, har det vel knapt gått eit år utan eit eller helst fleire kortare eller lengre besøk i byen med tilnamnet «Nordens Paris» eller Romsa-gávppot på samisk. Det er vanskelig å telle vener, men eg trur eg kan seie at eg ikkje har så mange vener i nokon annan kommune som i Tromsø. På alle desse åra har eg knapt vore nøydd å betale for ei overnatting der på eiga rekning.

Tromsø er ikkje bare hovudstad for Troms (og i perioden 2020-22 det tvangssamanslåtte Troms og Finnmark), men for heile Nord-Noreg og ein by som også er viktig for samarbeidet på Nordkalotten og i Arktis. Da eg kom hit første gongen var Universitetet i Tromsø nettopp starta, og det store anlegget i Breivika var knapt påbegynt, men Tromsø Museum hadde lenge vore på plass sør på Tromsøya. Der fann eg blant anna den samiske utstillinga, som da var ganske ny, og som seinare har blitt så klassisk at ho ikkje kan endrast fordi ho har blitt eit monument over oppfatninga og framstillinga av samekulturen for omlag eit halvt hundreår sidan.

Det første møtet mitt med UIT skulle komme eit tiår etterpå. Da eg skada meg alvorlig på sykkel hausten 1982, tok det tre månadar før eg var tilbake på jobb på Findus, med melding frå legen om at eg i første omgang bare kunne ta lettare arbeid. Eg kunne stå og dreie, sitte og sveise, men ikkje kripe under maskinar og skru. Det var ei lite lystelig framtid for ein industrimekanikar, og tanken på omskolering var ikkje å komme utanom. I denne tida hadde eg stor interesse for fiskerispørsmål og det som freista mest var tanken på fiskerifagstudiet på UIT. I bakhandla hadde eg ein gamal, elendig og så langt ubrukt examen artium, eg hadde jobba lenge nok i fiskeindustrien til å oppfylle praksiskravet som var den gang, men eg mangla eit ledd: Examen philosophicum, eller førebunde prøve i filosofi. Det var mogleg å lese på eiga hand og gå opp til eksamen som privatist. Først måtte eg til Tromsø for immatrikulering som student. Eg hadde jo hørt om dei høgtidelige immatrikuleringane på Universitetsplassen i Oslo, med svarte duskeluer og og rektor si tale til den framtidige akademiske elite. I Tromsø besto det i å stille i nokre køar i eit kjedelig lokale for å få nødvendige stempel og underskrifter, og så var det gjort.

Med studentkort, som ikkje minst ga rabatt på offentlege kommunikasjonar, kunne eg reise heim til Hammerfest og lese filosofihistorie og elementære logiske emne. For meg var ingen av delane verken vidare interessant eller logisk, men eg pressa meg no gjennom bøkene og drog tilbake med hurtigruta til Tromsø for å ta eksamen. Av alle dei eksamensoppgåvene eg har skrive gjennom livet er dette ein av dei to eg hugsar spesielt. Vi skulle nemlig gjøre greie for tankane til Descartes omkring forholdet mellom tanke og røyndom. Oppgåva var formulert slik at ein tok for gitt at filosofen hadde rett, men det var eg slett ikkje samd i. Ideane til Descartes streid mot både det eg sjølv hadde røynd i livet og mi smule skolering i den dialektiske materialismen frå Marx & Co, så i staden for å bevis Descartes, forsøkte eg å motbevis han. Da eg gikk ut av eksamenslokalet kjente eg meg nokså sikker på at eg hadde stroke, men eg meinte sjølv at eg da hadde gått ned med flagget til topps. Til mi store overrasking må sensoren ha hatt sans for sjølvstendig tenking og eg fikk papiret på at eg hadde bestått den nødvendige filosofien. Under opprydding 37 år etterpå finn eg ein perm som viser seg å innehalde notata mine frå filosofistudiet. Eit kort blikk i permene synta at eg hadde klart å samanfatte kort noko om kvar av 51 superviktige filosofar, frå Thales til Keynes. Etter å ha konstatert at dei alle var menn og alle hørte til den såkalla vestlige kulturen, konkluderte eg at desse notata no ikkje kunne gjøre nytte for seg på betre vis enn å bidra til oppvarming av huset. Da kan eg heller hente fram igjen boka *Eurosentrismen*¹, som seier litt om den tankegangen Examen Philosophicum da bygde på.

Tilbake på Findus kunne eg no i prinsippet byrje å tenke på når eg skulle seie opp for å bli student på heiltid. Før det måtte eg ha ei legeerklæring på at eg ikkje kunne halde fram i jobben, så eg kunne få studere med attføringspengar. Eg hadde bestilt time hos bedriftslegen, som eg kjente godt frå arbeidet mitt som hovudverneombod. Men forma var etter kvart blitt betre, eg hadde ikkje lenger behov for spesialbehandling når formannen delte ut dagens arbeidsoppgåver. Dagen før eg skulle ha time, ringte eg og avbestilte denne. Å greie jobben igjen var blitt eit viktigare mål for meg enn å bli student og fiskerikandidat. Eg sto i jobben i enno tre år, før eg starta på utdanning. Da blei det ikkje UIT, men Hammerfest Tekniske Fagskole – og på eiga rekning, utan «papir på at eg ikkje kunne jobbe».

Etter ex.phil. skulle det gå 6 år før eg igjen blei student ved UIT. Hausten 1989 starta eg på kombinasjonen samisk semesteremne og fonetikk og språkvitskap. Dette har eg skrive om i Samisk skolehistorie, så det treng eg ikkje tenke ut om igjen:

¹ Samir Amin: *Eurosentrismen*. Kritikk av en ideologi. Oktober 1992.

Til Tromsø for å lære samisk

Da eg starta som lærar kunne eg ein del samiske ord. Eg leste i samiske aviser med flittig bruk av ordbok, men eg snakka ikkje, og eg ramla raskt av når elevar og andre snakka saman på samisk. Mye tid til samisklesing blei det heller ikkje ved sida av jobben, men eg fikk no med meg eit kveldskurs og tok eksamen i samisk som C-språk i vidaregåande skole. Kva som deretter skjedde, skreiv eg ein liten epistel om i 1990. Her er eit lite utdrag av han: «No er det så viselig innretta at om ein ønsker å lære samisk, kan ein ikkje gjøre det i eit samisktalende område. Neste stoppestad: nordligaste universitetet i verda. Først går vi to-tre månader og puggar akkusativ og lokativ og potensialis og les etter fritt val på norsk eller svensk eller finsk eller engelsk om samekulturen i gamle dagar, mens vi snakkar norsk med kvarandre og lærarane, og alt går riktig så greitt. Så kjem det. Dagen da det er alvor og all undervisninga går på dette språket vi så fortvila har forsøkt å lære noko av. For dei nye som kjem inn i klassen er det morsmålet, og dei hiv seg fort inn i diskusjon med læraren. Der sit vi. Uendelig dum og uforståande. (At nokon seier vi er flink prellar av som vatn på gåsa. Vi veit da vel best sjølv kor dum vi er.) Skrive av det som står på tavla, det kan vi jo gjøre. Så kan vi sjå i ordboka når vi kjem heim ka det betyr. Eg blir «snillaste guten i klassen». Forsøker å trekke på smilebandet når dei andre gapskrattar av noko som visstnok var vittig, men der eg dessverre datt ut på halvvegen. Går til kantina i lag med dei andre, held helst kjeft der og, så lenge det ikkje kjem nokon som får samtalen å slå over på norsk. Kor er det blitt av han som alltid var i opposisjon og alltid sa ifrå?»

Mens vi studerte gikk nokre av oss ut i studentavisa og sa frå om at dette opplegget ikkje var forsvarlig. Grunnfaget var lagt opp som morsmålsfag, og det fantest ingen eigne tiltak for oss som hadde språket som framandspråk. Verken universitetet eller lærarane tok noko ansvar for at vi lærte oss praktisk samisk. Det måtte vi forsøke å finne plass til sjølve, innimellom førelesingar og pensum.

Innhaldet i samiskstudiet var sikkert interessant for den som hadde djupe litterære, grammatikalske og historiske interesser, kanskje kjekt å ha for den som skulle undervise på allmennfag. Men fagdidaktikk fantest ikkje, og i forhold til behovet mitt med fagterminologi for mekaniske fag var det inga hjelp å få.

Vi var åtte med andre morsmål enn samisk som starta på grunnfaget. Halvparten hang med fram til eksamen. To hadde finsk som morsmål, dei sto. Vi to med norsk som morsmål strauk. Sensor si avgjerd var utvilsamt rett, i alle fall for min del.

I løpet av samiskstudiet fikk vi med oss ein del interessante hendingar, bl.a. eit seminar om joik på Tromsø Museum. Her er foredragsholdarar og joikarar samla. Foto: SL

Mens eg studerte samisk grunnfag, arrangerte universitetet seminar om diktinga til Nils Aslak Valkeapää. Vuokko Hirvonen, som da var hovudfagsstudent la fram forskinga si på denne litteraturen. I bakgrunnen sat hovudpersonen heile tida stille og følgde med mens diktinga hans blei analysert. Han tok aldri ordet, før heilt på slutten da han leste eit av dikta sine. Foto:SL

Ei side som er verd å nemne ved Tromsø i den tida er det samiske miljøet. På førehand hadde eg hatt røynsler som gjorde at eg ikkje var trygg på korleis eg ville bli mottatt der. Mens eg enno budde i Hammerfest, eg trur det var i samband med eit av Tromsø-besøka mine for å ta filosofien, traff eg ein gamal skolekamerat frå Guovdageaidnu, som da studerte i Tromsø. Ho inviterte meg med på samefest på kvelden. Eg gikk dit på avtalt tid, men ho var ikkje kome enno. I døra for festen blei eg utspurt om eg var same. Var eg ikkje det hadde eg ikkje noko der å gjøre, og eg måtte bare gå. Enno i dag hugsar eg kor bittert det var å ikkje få sleppe inn på festen som eg var invitert til. Det er første og hittil einaste gong eg har opplevd å bli bokstavelig talt utestengt på etnisk grunnlag.

Eg nemner dette som ei skarp motsetning til det miljøet eg møtte på og rundt UIT nokre år seinare. Det var eit miljø vesentlig av samiske studentar og samiskstudentar, men også nokre ikkje-samar som studerte andre fag, men hadde ei eller anna form for tilknytning eller interesse for samiske spørsmål kunne delta. Eg opplevde ikkje anna enn at dei som ville vere med i dette miljøet var velkomne. Her blei vi kjent med kvarandre – nordsamisk-, lulesamisk-, sørsamisk- og norsktalande samar og ein del ikkje-samar. Fleire i miljøet var frå svensk eller finsk side, og på den måten lærte vi å kjenne mange sider av den samiske røyndomen. Språk lærte vi også, ikkje minst av lulesamar

som insisterte på å snakke eige språk til oss som kunne eller studerte nordsamisk. Mange av oss var unge og einslige, og nokre fann da også kvarandre i miljøet. Ein gong hadde vi ein bli-kjent-fest på hausten, og ein student frå Tysfjord stilte spørsmål til alle gutar som presenterte seg: – *Leat go váldon?* Nordsamisktalande med lite kjennskap til lulesamisk fikk da store problem med å svare på spørsmålet. (Den som ikkje forstår kan forsøke gjennom ordbøker eller giellatekno.no å finne ut av denne språklige fella mellom nord- og lulesamisk). Seinare har eg hørt frå folk som har vore rundt det samiske miljøet nokre år seinare, at dette igjen var byrja å bli sekterisk og avvisande over for dei som ikkje var samiske eller ikkje samiske på den «rette» måten.

Ved sida av det samiske miljøet hadde eg også kontakt med andre studentar, ikkje minst utanlandske studentar, og eg fikk gleda av å vere fadder for ein student frå Ghana. På bildet er Festus frå Ghana, Lena frå Østfold og Basia frå Polen på tur på Kvaløya og ser på helleristningar. Foto: SL

Tromsø var òg for meg ein viktig politisk møteplass. Det var ein av byane som var opphavet til ml-rørsla, bare Oslo og Porsgrunn og nokre få andre stadar var like tidlig ute. Det var ein by der AKP, RU og RV var høgst synlige i bybildet, i kommunestyret og på mange arbeidsplassar og det som for meg sto som eit utal aksjonar og organisasjonar. Ikkje minst solidaritet med frigjøringsrørsler rundt i verda og med flyktningar og innvandrarar i Noreg. Det var byen som hadde ein plass for folk frå over hundre nasjonar, og ikkje minst for samar. Sjølv om byen si eiga samiske historie nok blei underkommunisert i mange miljø. I motsetning til bl.a. Finnmarks-byane kunne ein dengang snakke høglydt saman på bybussen på samisk, tamil eller arabisk utan at nokon reagerte negativt på det. Eit symbol på Tromsø på det beste står for meg den samiske kunstnaren Hans Ragnar Mathisen sin plakat «Tromsø i verden – Verden i Tromsø». Seinare har også Tromsø vist sine meir intolerante sider til fulle, men det er ei anna historie.

Dei halvtanna åra eg var i Tromsø blei også siste gongen eg deltok i ein fungerande partiorganisasjon. Eg deltok ikkje i RV, for dei dreiv mest kommunalpolitikk og fylkespolitikk, og det var ikkje mitt bord som finnmarking på bortebane, men eg var litt med i universitetslaget av AKP.

Det viktigaste politiske bidraget mitt var kanskje likevel at eg var med på eit forsøk på å bygge opp ein organisasjon til forsvar av Nord-Noreg og særlig kysten mot rasering av fiskerinæring og busetting. Det var eit godt forsøk, men vi klarte ikkje å bygge ut nokon sterk organisasjon og det fall etter kvart frå kvarandre, liksom fleire andre tilsvarande aksjonar gjennom tidene. Det var likevel ein start på det som seinare har blitt langt kraftigare kystaksjonar.

Ruovttoluotta Guovdageidnui

No kom første mellomtittel på samisk, for å vise at det var her det alvorlige språkskiftet kom. I Tromsø hadde eg etter kvart blitt nøydd å bruke den samisken eg kunne, først med nokre studentar frå finsk side som hardnakka hevda dei ikkje forsto norsk, seinare også med samiskstudentar frå norsk side, som ville presse oss til å bruke språket så vi skulle lære betre. Dette var likevel i eit lukka miljø, der det var rimelig trygt å prøve og feile, og der eg visste at den eg snakka med oppriktig ønska å hjelpe meg å lære språket. Noko heilt anna blei det da eg kom tilbake til Guovdageidnu og skulle praktisere språket, både i bygda og på skolen med kolleger og elevar. No var det ikkje lenger samisk for læring, men samisk for kommunikasjon. Ofte fikk eg ikkje med meg det folk sa til meg, og sjølv sleit eg med å finne ord og riktige former, så det gikk ikkje alltid like godt. No skulle språket bare vere eit middel til å seie det som måtte seiast om heilt andre ting. Og samtalepartnarane kunne så godt som alltid mye betre norsk enn eg kunne samisk. Mange av dei hadde eg dessutan blitt kjent med på norsk, og det var vårt etablerte kommunikasjonsspråk. Dermed blei det ofte minste motstands veg, og den var norsk. Nokre relativt få, både blant elevar, lærarar og folk utafor skolen, var likevel standhaftige og ville absolutt snakke samisk med meg, og eg er dei evig takknemlig. Daverande undervisningsinspektør fortalte i ettertid om den første tida vi snakka samisk. Det tok minst dobbelt så lang tid å gjennomføre ein samtale, men ingen av oss gav opp, og etter kvart gikk det lettare.

*Eit av svært få bilde eg har frå landbruksmekanikarverkstaden.
Foto: SL*

Pedagogikk for samisk yrkesopplæring?

Mens eg studerte samisk måtte eg òg starte på den pedagogiske utdanninga, om eg skulle bli ferdig til treårsfristen. Pedagogikk-kurset viste seg å vere kjemisk fritt for problemstillingar som gjaldt kultur og språk, og framleis kjente eg meg svært langt frå å kunne gi ei samisk opplæring i faga mine. Men det måtte da vere hjelp å hente ein stad? Da Samisk høgskole utlyste fleirkulturell pedagogikk, var eg snar om å melde meg på. Eg lærte ein masse der, om sosialantropologi, Afrika og New Guinea, innvandrarar i Oslo og tips for barnehage og grunnskole. Som allmennutdanning utvilsomt kjekt å ha. Men så var det lærarjobben min da. Yrkesfag i samisk vidaregåande skole. Der var det lite hjelp å få.

Året etter tilbød Samisk høgskole tospråkligheitspedagogikk. Kanskje det var det eg trong? Men nei. Masse idear om korleis gjennomføre tospråklig undervisning for motiverte elevar med interesse for språk. Eg etterlyste yrkesfag gjennom to år – ingen respons.

Seinare søkte eg yrkespedagogikk hovudfag. Der måtte eg da få sameine yrkesfag med tospråklige og fleirkulturelle forhold. Men på Høgskolen i Akershus glimra den kulturelle og språklige dimensjonen med sitt fråver. Derimot fikk diskusjonane om yrkespedagogikk meg til endelig å innsjå den store feilen eg gjorde da eg trudde at det å lære samisk ville løyse dei pedagogiske problema mine. Trulig ville det gått betre om eg hadde kjøpt meg ein gammal skuter og lært meg å reparere han, med andre ord vore betre i å møte elevane der dei var. Med eller utan språk.

Mellom yrkesfag og allmennfag, mellom samisk og norsk

Den skolen eg hadde gått på i 1974/75, var ein rein yrkesskole. Før eg kom tilbake i 1988 var reindriftslinja kome flyttande hit og det var oppretta grunnkurs både innafor allmennfag og handel- og kontorlag. Skolen var i ferd med å skifte karakter. Ein ny administrasjon av lærarar med vesentlig allmennfaglig bakgrunn sette seg som mål å gjennomføre denne endringa. Både allmennfag og handel- og kontorlag blei bygd ut til 3-årige tilbod, men på kostnad av yrkesfaga, der både snikkar- og tømrarutdanninga blei lagt ned. Ikkje nok med det, rektor prøvde seg også med forslag om å gjøre utdanninga i mekaniske fag om til kombinert grunnkurs, så elevane kunne få studiekompetanse etter kvart. Det avviste vi kontant og fortalte vel rektor kanskje litt vel tydelig at han ikkje hadde peiling på kva slags elevar vi hadde. Og det hadde han da heller ikkje, ettersom han ikkje brydde seg om denne avdelinga

Samtidig hadde den samme administrasjonen som mål å gjøre skolen meir samisk. Begge desse målsettingane skulle møte motstand. Vi var nokså få som arbeida for å styrke både samisk språk og innhald og den yrkesfaglige opplæringa. Når skoleleiinga, med rette eller urette, blei oppfatta som ein motstandar av yrkesfaga, styrka dette ikkje arbeidet for samisk språk og kultur innafor yrkesfag. Dette skjerpa seg særlig da administrasjonen ville ta halve verkstadarealet frå mekanisk avdeling for å bygge om til teorirom.

Sjølv fikk eg oppleve å stå midt oppe i begge desse motsetningane da eg var tillitsvald for lærarane i Faglærarlaget og seinare i Lærarforbundet. Personlig har eg på mange måtar hatt ein fot i kvar leir. Eg var kanskje den mest akademiske av yrkesfaglærarane og hadde til tider meir teori- enn praksisundervisning. Eg var samtidig ein av få dåžat (ikkje-samar) i miljøet som etter kvart både snakka og skreiv samisk. Desse kombinasjonane skulle føre meg opp i fleire ganske harde konflikhtar.

Forsøksskole og utviklingsarbeid

Frå 01.01.1989 fikk skolen status som forsøksskole for tre år. Bakgrunnen var samanslåinga av Samisk videregående skole i Guovdageaidnu og Statens reindriftsskole, der Stortinget sette som mål *«å få til utdanningstilbod som er betre innsikta mot samisk kultur, tradisjon og næring.»*

Skolen fikk ein god slump pengar til utviklingsarbeid. Det blei tilsett forsøksleiar og oppretta styringsgruppe, der alle avdelingar på skolen var representerte. Det utvikla seg eit veldig inspirerande miljø. Spesielt vil eg trekke fram forsøksleiar og inspektør 1, som hadde klare visjonar for kor dei ville med skolen og var flinke til å trekke i gang utviklingstiltak.

Utviklingsarbeidet hadde som mål å betre elevane sitt læringsmiljø og trivsel på skolen. Eit av tiltaka var kveldsopen skole, eit anna sosiallærar, ei ordning som dessverre bare varte eit års tid. Vidare blei det i stor grad utvikla 3-årige tilbod, mens ein før hadde hatt bare 1- og 2-årige linjer.

Skolen hadde ikkje det beste utgangspunktet for å drive skoleutvikling. Ei tid var det eit fleirtal av lærarane som mangla pedagogisk grunnutdanning(!), knapt nokon hadde noko pedagogisk vidareutdanning. Ganske mange hadde heller ikkje full fagutdanning. Omlag halvparten av lærarane kunne snakke samisk, langt færre kunne skrive. På byrjinga av 1990-talet var det ingen av faglærarane i praktiske fag som både hadde fullt godkjent utdanning og som kunne undervise munnlig og skriftlig på samisk! I denne situasjonen blei det sett i gang eit utdanningsløft som bidrog til ei kraftig heving av både formelle lærarkvalifikasjonar, kunnskapsnivå og medvit om språklige og pedagogiske spørsmål i høve til samisk opplæring.

Vi hadde stadig kurs for lærarar i forskjellige emne, frå skolevurdering til lokalbasert undervisning, tospråkligheit og samisk historie. Det blei kjørt kompetansegivande kurs i yrkespedagogisk utviklingsarbeid (1989–91) og i rettleiingspedagogikk (1992–93). Det blei sett i gang samiskkurs for lærarar, både for norsktalande på forskjellig nivå og skrivekurs for lærarar som snakka, men ikkje skreiv samisk. Bruken av samisk språk auka, ikkje minst i administrasjonen.

Eit av måla for utviklingsarbeidet var å utvikle læremiddel. Her kom ein ikkje så langt innafor forsøksperioden, men ein del kom i gang, og noko har blitt ferdig seinare. Det kom i gang arbeid med terminologi for mekaniske fag. I tillegg blei det utvikla undervisningsopplegg og samarbeidsformer som kom elevane til gode utan at det blei ferdige trykte læremiddel av det.

Den viktigaste verknaden på litt sikt var kanskje at forsøksperioden gjorde noko med tenkinga og haldninga hos lærarane. Vi forsto at vi kunne organisere skolen annleis, vi kunne sjølve lage undervisningsopplegg og til og med lærebøker. Vi utvikla ei meir kritisk og samtidig meir konstruktiv haldning.

Om eg ser tilbake på skoleutviklinga i det tiåret eg var tilsett ved Samisk vidaregåande skole og reindriftsskole, vil eg dele det i to omtrent like delar. Første delen var prega av diskusjon, entusiasme og framgang i utvikling av samisk opplæring. Frå 1991 blei det utvikla strategiske planar, med hovudmål og delmål for kvar planperiode. Mange engasjerte seg i planarbeidet, men når planen vel var utarbeida, blei han lagt i ein skuff. Og der låg han godt fram til han skulle rullerast tre år seinare. Da forsøksperioden var over, tørka finansieringskjeldene for utviklingsarbeidet inn, og det blei tyngre for dei som ønska å gjøre noko ekstra. Utan eigen forsøksleiar klarte administrasjonen verken å initiere nye tiltak eller følgje skikkelig opp dei som var i gang. Initiativ frå lærarane blei i liten grad følgd opp av leiinga.

Allereie lærarundersøkinga i skoleåret 1993/94 fortel om «Stagnasjon når det gjelder realisering av hovudmålene i skolens strategiske plan». Årsmeldinga for skolen 1994/95 fortel at utviklingsarbeidet da låg nede. Det var både eksterne og interne årsaker til denne tilbakegangen.

Prosjektoppgåver med konsekvensar

På praktisk-pedagogisk utdanning skulle vi skrive prosjektoppgåver med tilknytning til eigen skole. Hausten 1990 hadde eg siste halvåret av halvtanna års studiepermisjon. Eg ville derfor nytte høvet til å bli betre kjent både med dei elevane eg ville få da, og med korleis skolen hadde utvikla seg mens eg var borte. Derfor brukte eg ei heil veke i Guovdageaidnu, der eg intervjuar alle elevane på mek. grunnkurs, lærarane deira og nokre frå administrasjonen. Dei viktigaste konklusjonane var at elevane trivst, dei var ivrige i arbeidet på verkstaden, men mange sleit med teorien. Nesten eintydig var elevane si hovudinteresse "å skru", altså reparasjonsarbeid, det var mindre interesse for f.eks. dreining og fresing. På ope spørsmål om kva dei ville fortelje om skolen sa feire at det var liten kontakt mellom avdelinga og resten av skolen og nokon sa dei visste ikkje kven rektor og dei andre i administrasjonen var.

Intervjua med lærarar på avdelinga bekrefta at kontakten mellom avdelinga og administrasjonen var liten, og dei karakteriserte det som eit anstrengt forhold.

Intervju med administrasjonen viste at dei visste svært lite om kva som skjedde på avdelinga. På spørsmål til rektor om kven som hadde ansvar for pedagogisk vegleiing til lærarane, svarte han at det er hovudlærar ved kvar avdeling. Han måtte innrømme at det da var eit problem at

daverande hovudlærer ikkje hadde pedagogisk utdanning, men skoleleiinga hadde likevel ikkje gjort noko for å gi hjelp til hovudlærer eller til nye lærarar.

Eg konkluderte med at det verkar som ein redsel for konfrontasjon både frå avdelinga og administrasjonen, og at dette gjorde at problem blei liggande uløyste i lang tid.

Etter at eg hadde skrive oppgåva fikk eg legge denne fram på eit møte mellom leiinga og avdelinga. På dette møtet blei rektor direkte sint fordi eg hadde skrive det alle visste, at den dårlige kommunikasjonen blei "forsterka av personlige motsetningar og familieforhold". Rektor var nemlig slektning av ein av lærarane på avdelinga. Dei hadde visstnok hatt eit dårlig forhold sidan barndommen, og alle kunne sjå at dei unngikk kvarandre, men å skrive det rett ut, nei det gikk ikkje an. Så kommunikasjonen blei ikkje akkurat betre etter det, ein av dei andre lærarane oppsummerte etterpå at "det førte bare til at frontene blei mer skjerpet".

I undersøkinga tok eg og opp spørsmåla om undervisning i og på samisk. Dette var andre året at elevane på mek. gk hadde samisk som fag. Når eg spurte om det var noko fag dei helst ville slippe undervisning i, svarte 4 av 12 samisk, mens 2 ville helst sleppe norsk. Om dette var dei same 4 som hadde norsk som morsmål kan eg ikkje seie. Lærarane fikk spørsmål om samisk som undervisningsspråk. I den tida var det eit mål for heile skolen, men lærarane var skeptiske så lenge det ikkje fanst samisk fagspråk. Det som her blei uttalt av administrasjonen er verd å merke seg: *"I følge rektor er det den avdelinga der det brukas minst samisk, og der elevane minst signaliserer behov for å bruke samisk. Han meiner det har samanheng med at mange elevar der har eit generelt problematisk forhold til teorifag."* Eg syns dette fortel meir om haldninga til rektor.

Etter dette valde eg å følgje opp med å skrive den store prosjektoppgåva om vilkåra for å bruke samisk som undervisningsspråk i mekaniske fag. Eg skreiv på både norsk og samisk, men den samiske utgåva trur eg knapt har blitt lesen av nokon, og det er kanskje like greitt. Ho var vel mest eigna som språktrening for meg. Seinare har eg ikkje orka å sjå tilbake på alle feila eg gjorde. Innhaldet var viktigare.

Eg slo fast at før ein kan skrive eller omsette lærebøker, må ein utvikle fagspråk. Nokon burde gjøre noko med det, skreiv eg. Nokon som kunne mekaniske fag godt, hadde samisk som morsmål og gode kunnskapar i rettskriving og orddanning. Men sidan vi ikkje fann denne "nokon" med alle desse kvalifikasjonane, måtte vi kombinere folk med nokre kvalifikasjonar kvar. Slik gikk det til at det blei laga ordliste for mekaniske fag utan at eigentlig nokon var kvalifisert for å gjøre det. Sjølv laga eg, i lag med ein kollega, lista på norsk og skreiv definisjonar på norsk. Så leita eg fram i ordbøker kva dette heitte på engelsk, svensk og finsk. Så forsøkte eg i lag med ein samisklærer å foreslå kva det kunne kallast på samisk. Forslaga blei sendt til ei referansegruppe av samiske mekanikarar og språkfolk. Ein hadde jobba på verkstaden i Biedjovággi gruver og kunne alle fagorda på både norsk og finsk, elles var det ei allsidig gruppe av folk med svært forskjellig røynsle og utdanning anten frå mekaniske fag eller frå samisk språkkunnskap. Eg skilde meg ut negativt på to måtar: Eg var den einaste som ikkje hadde samisk som morsmål og eg var den einaste som absolutt ikkje kunne finsk. Men samtidig var eg den einaste som hadde formell utdanning både i mekaniske fag og i samisk, og trass alle mine manglar endte eg opp som leiar for prosjektet og redaktør for ordboka. Snakk om å ta seg vatn over hovudet!

I Noreg var det lite å finne av støtte for arbeid med slik ordlaging, men andre var kome lenger. Så vi søkte stipend for nordisk samarbeid og reiste til Island for å studere korleis dei laga fagtermar der. Der fikk vi besøkt universitetet og språkrådet og sjå korleis dei jobba med faggrupper av språkfolk og fagfolk. Dei hadde heile tida i gang ei rekke grupper for forskjellige fagområde, og hadde laga seg ei eiga bok med hjelp og råd for slike grupper.² Knapt nokon slår islendingane i å arbeide målbevisst for å bevare og utvikle eige språk. I tillegg til det nyttige fikk vi også med oss ein heil dag som turistar, så vi fikk oppleve Geysir, Thingvellir, Gullfoss og Den blå lagune, dei fire største turistattraksjonane rundt Reykjavik.³

Med god hjelp kom vi til slutt i mål og ordbokmanuset blei sendt til Samisk språkråd for godkjenning. Der skulle det bli liggande ei tid. Etter regelen skulle nemlig eit utkast til terminologi

² Kristinsson/Helgadóttir/Jónsson: Leiðbeiningar fyrir orðanefndir. Íslensk málstöð 1991

³ Min rapport frå turen her: <http://sveinlund.info/kultur/island.htm>

sendast til fagkonsulentar for vurdering. Men kva for fagkonsulentar? Vi hadde jo kapra alt som kunne tenkast i Noreg og Finland til arbeidsgruppa vår, og i Sverige fann ingen av oss nokon. Til slutt skar dei bare gjennom og godtok heile lista som ho var, utan vidare overprøving. Med andre ord hadde arbeidsgruppa fått ein slags status som den høgaste autoritet mogleg å oppdrive på kombinasjonen av mekaniske fag og samisk. Enno skulle det ta si tid, men i 1999 kom endelig boka *Mekanihkkársánit* ut med 1200 termar på samisk, med definisjonar og norsk, finsk og engelsk omsetjing.⁴

Noko veldig sal av boka kan det knapt ha vore, så eg trur heller at restopplaget blei rota bort da Samisk utdanningsråd året etter utgivinga blei overført til Sametinget. For når vi seinare har spurt etter boka, har ho ikkje vore å oppdrive. Men heldigvis blei det i 2020 tatt eit initiativ til å få materialet utgitt på ny, no også med det som var i databasen som ikkje kom med i den prenta utgåva av 1999.⁵

Yrkesskolen som forsvant

Denne overskrifta er også ein boktittel, utgitt i 1982⁶. På dette tidspunktet var utviklinga med allmenngjøring og akademisering av yrkesutdanninga enno ikkje kome meir enn halvvegs dit ho er i dag. Eg har hatt den høgst tvilsame æra å få følgje denne utviklinga på nært hald, frå eg sjølv starta på maskin og mek i 1974, gjennom tida mi som faglærar og student i yrkespedagogikk fram til siste

⁴ Digital utgåve av original database her: <http://girji.info/ruovdi/meksanit.htm>

⁵ Dette kan bestilles fra utgiver Petter Reinholdtsen, se http://people.skolelinux.org/pere/blog/Mechanic_s_words_in_five_languages__English__Norwegian_and_Northern_Sami_editions.html

⁶ Erling Kokkersvold og Liv Mjelde: Yrkesskolen som forsvant. Gyldendal 1982

jobben eg hadde som lærar i mekaniske fag i 2003. Inntrykket mitt er at det i alle fall ikkje har blitt betre etter det, sjølv om det av og til kjem nokre politikarar som snakkar om styrking av yrkesfaga. Ein stor del av dei kampane eg har vore med på som yrkesskoleelev og faglærar har nettopp vore for å forsvare yrkesfaga, ein kamp som har vore i hard motvind. Det kan vere interessant å sjå kven som har støtta opp og kven som har vore motstandarar i striden for fagopplæringa. Det har ikkje alltid vore etter tradisjonelle politiske skiljelinjer. I ettertid må ein og sjå kritisk på denne striden, og spørje om alt forsvar av tidlegare fagopplæring var like rett og realistisk. Det gjeld både i forhold til den tekniske utviklinga, utviklinga av næringslivet og det gjeld spørsmålet om sentralisering eller desentralisering av skoleverket.

Eg skal ikkje her gå inn på heile historia om skolestrukturen i Noreg. Det har mange andre gjort og eg har gjort det i boka *Samisk skole eller Norsk Standard?*⁷. Eg vil bare kort nemne at da yrkesfaglig utdanning byrja å bli bygd ut, skjedde det i stor grad ved at det blei oppretta særskilte skolar for eitt eller få yrke. Ettersom yrkesutdanninga blei lengre og den tekniske utviklinga førte til fleire spesialiserte yrke, blei det særlig i siste del av utdanninga fleire og fleire forskjellige linjer, og det var knapt nokon som hadde full oversikt. Seinare har det vore ein ganske einseitig tendens til å slå saman yrkesutdanningar, og gjøre særlig det første året felles for fleire eller mange fag. Samtidig blei allmennfaga mindre yrkesretta og meir allmenne. Dette skjedde samtidig som at den obligatoriske allmennutdanninga i Noreg blei utvida frå 7 til 9, seinare 10 år og etter kvart, om ikkje formelt, så i praksis 12-13. Dei største endringane har skjedd på det som no kallast vidaregåande nivå, altså klassetrinn 11-15, men det har også parallellar i svekkinga av dei praktiske faga i grunnskolen og i akademiseringa av profesjonsutdanningane i høgare utdanning.

Det er skrive mye skolehistorie her i landet, og eg har lese ein god del av det, men eg har enno til gode å sjå ei samanfating av heile denne utviklinga. Det kjem heller ikkje her, det ville nesten krevje ei eiga bok. Eg skal bare gi nokre hovudtrekk og kople dei til mine eigne røynsler frå møte med skolen som elev og som lærar.

Ein kan seie kort at samordninga frå mange til færre skoleslag og linjer på dei forskjellige trinna vel skjedde vesentlig i tre etappar:

Den første starta med Samordningsutvalet for skoleverket, som på 40–50-talet la grunnlaget for samlinga til 9-årig skole. Da eg starta på folkeskolen i 1958, var det framleis framhaldsskole og realskole hos oss, men i nokre andre kommunar starta den 9-årige skolen det året. Dei fikk da den såkalla linjedelte ungdomsskolen. Det vil seie at ein nærast hadde putta inn realskolen og framhaldsskolen inn under same taket, og døypt dei om til teoretisk og praktisk linje. Det gjorde at det var mogleg å utvikle praktiske linjer med forskjellig vektlegging, og at i Karasjok kunne ein, som einaste ungdomsskole i landet, tilby reindriftslinje. Neste trinnet kom ut på 1960-talet, da linjedelinga blei erstatta med kursplanar. Eg kom akkurat i ein overgangsfase, så eg gikk ikkje 6+3, men 7+2. Linjetilbodet var da borte, og vi fikk kursplanar, trulig den verste skoleordninga norsk grunnutdanning har hatt, fordi han direkte diskriminerte og klassifiserte elevane etter nivået i dei teoretiske allmennfaga. Både gymnaset og ei rekke andre skoleslag kravde høgaste kursplan, og den som ikkje valde det var stempla som tapar. Og bare taparane fikk lov å puske med litt praktiske fag, som slik fikk stampelet som mindreverdige.

Så kom Lov om vidaregåande opplæring i 1974, som gjorde noko tilsvarande der. No var det gymnaset og yrkesskolen som blei sett inn under same taket, eller i alle fall same namnet, men utan at det elles skjedde så store endringar i første omgang. Lova var vedtatt rett før eg byrja i yrkesskolen, men trådde ikkje i kraft før halvtanna år seinare, og vi gikk ut yrkesskolen etter det gamle systemet. Både i Guovdageaidnu og i Hammerfest gikk eg på ein rein yrkesskole, desse blei først kombinerte vidaregåande skolar nokre år etter mi tid. Da eg i 1988 byrja å undervise i mekaniske fag, hadde det skjedd ein del. I einskapsskolen sitt namn var timetalet redusert og allmenfaga relativt styrka, men det var framleis i all hovudsak ei yrkesskolelinje eg var sett til å undervise på. Det var yrkesutdanninga som låg i botn og eg blei sett til å undervise mekanikarelevane i matematikk, fysikk og engelsk, der vi i stor grad hadde eigne læreplanar og eigne lærebøker for denne linja. Fysikklæreboka heitte *Fysikk for mekaniske fag*, og vi faglærarar

⁷ <http://skuvla.info/nostan-n.pdf>.

blei rekna for å vere kvalifiserte til å undervise her. Pensumet i yrkesfaga var stort sett gjenkjennelig, det var mye av det same som eg sjølv hadde lært 13 år tidligare. Men dette skulle ikkje vare lenge.

I følge dei høge herrar i Oslo var vi nemlig gamaldagse og akterutseilte og måtte tilpasse oss den nye automatiserte verda, der ein mekanikar òg måtte vere halvt elektrikar for ikkje å seie elektronikar. Vi fikk skaffe oss utstyr for datastyrt maskinbearbeiding, ein robot og ei rekke klassesett der vi skulle drive forskjellige slags koplingar. Vi måtte plutselig undervise i elektro, eit fag få av oss mekanikarlærarane hadde noko vidare røynsle med, men pytt, vi fikk ei veke på kurs i Hammerfest, og så skulle det vere løyst. Utstyret vi var pålagde å kjøpe inn, var masseprodusert for å selgast til alle skolar i landet som var pålagt denne omdanninga. Det var og er mi oppriktige meining at dei einaste som hadde nytte av dette var dei selskapa som blei danna for å lage og selge laboratorieutstyret. Roboten fikk vi aldri til å virke. Datastyrt dreiebenk hadde vi ikkje råd å kjøpe, så dette blei overlatt til eit simuleringsprogram. Men vi fikk i alle fall datamaskinar. At desse den første tida ikkje kunne skrive samisk, det var underordna, slike sære idear kunne dei da ikkje bry seg om dei som leverte maskinar og programvare. Utstyret var uttrykk for nivået pr. 1990, om ikkje allereie forelda i 1991, så i alle fall eit par år etterpå. Med neste reforma i 1994 forsvann dei obligatoriske labøvingane likevel ut, tildels før lærarane hadde nådd å få opplæring i dei. Om eg skal prøve å oppsummere læreplanendringane som hos oss blei gjort gjeldande frå skoleåret 1990/91, må det vere: breiare grunnopplæring, meir teori/lab i staden for arbeid med reelle maskinar som laga reelle ting og reparasjonar av utstyr som skulle brukast og fungere. Det var da gått halvtanna tiår sidan vi i YLI kjempa mot Schönbergkomiteen som vi meinte ville øydelegge fagopplæringa. No byrja vi å få det inn i praksis. Det skulle komme enno to reformer, som begge peika i same retninga.

Reform 94 – Tilbakeslaget

Det store tilbakeslaget kom med Reform 94. Mens haldninga frå sentrale styresmakter ei tid hadde vore prega av forståing for det særeigne med ein samisk skole, kom Reform 94 med ei heilt anna haldning. No skulle alt einsrettast.

Om Reform 94 skreiv eg eit lite essay, som forøvrig blei publisert i heftet *Reform -94 - Skole på kapitalens premisser*, utgitt av Rød Valgallianse.

REFORM 94 = valdtekt av yrkesopplæringa

«Reform 94 er ikkje mindre enn ei valdtekt av yrkesopplæringa». Det utbraut ein yrkesfaglærer på eit kurs for å skolere faglærarar i Reform 94. Og stort meir treffande kunne han ikkje ha sagt det. Her får du historia om kordan valdtekten gikk til:

Først kjem Reformen så uskuldig og marknadsfører seg under vakre ord om å sikre yrkesutdanning og studiekompetanse for alle. Og kem ville ikkje vere med på å sikre alle elevar rett til 3 år vidaregåande utdanning, vi hadde jo så altfor ofte sett at elevar på yrkesfag bare fikk 1 år mens dei ønska seg 3.

Yrkesutdanninga blei riktig blid og Reformen fann tida inne for ein liten framstøyt:
- Du treng vel ikkje alle 106 grunnkursane dine, spurte Reformen. Nei, kanskje ikkje alle, sa yrkesopplæringa. Og snipp, snapp, så hadde Reformen tatt 93 av dei, og skolen satt igjen med 13. Men bare 10 blei igjen til Yrkesutdanninga, for 3 av dei var reservert for dei som skulle til Universitetet og gjøre seg akademiske, må vite.

Etter kvart syntes Yrkesopplæringa denne reformen blei vel innpåsliten. Det var no vel mye å slå saman fiskeoppdrett og reindrift, tanntekniker, frisør og søm, rørlegger og glassmester. Men da Reformen sa frå at no skulle bonden og mekanikeren ha samme pensum i naturfag, da byrja Yrkesopplæringa å sjå at no gikk det virkelig gale vegen. «NEI!» skreik ho. Og da ho såg at dei ikkje lenger skulle ha teknisk engelsk men lese om British Parliament og Summer by the Seaside

skreik ho «NO!» No såg ho at elevane som ville lære sámí duodji først måtte lære norsk husflid. «ALE!» skreik Yrkesopplæringa. Men det var ingen som hørte ho. For Reformen hadde sørga for at organisasjonen til yrkefagelevane var konkurs og nedlagt og organisasjonen til yrkesfaglærarane var lagt inn under akademikarane.

Så ingen kunne hindre Reformen å trenge inn i Yrkesopplæringa og gi ho skader for livet både på kropp og sjel.

Og i 9-10 månadar måtte Yrkesopplæringa gå med dette misfosteret i seg inntil det no i juni kom ut. Det ville vere synd å kalle det eit velskapt barn. På eine foten var det ein sjøstøvel, men det var venstre støvel til høgre fot. På andre var det ein ballettsko. I høgrehanda ein kjekk liten kalkulator med grafisk vindu og i venstre ein murstein av glass. Over skuldra hadde han eit fiskegarn. Det skulle han fange rein med, sa han. Men det som gjorde at dei måtte ta keisersnitt for å få avkommet ut var det uforholdsmessig store hauet. Det var større enn resten av kroppen til saman og så var den nesten heilt reve laus. Halsen var så tynn at det stakkar nesten ikkje var kontakt mellom teori og praksis. Derfor var det heller ikkje så mye det store hauet kunne brukas til. Spurte du ungen kordan ein best kunne skifte støtdemparar på bilen, svara han x^2y^4 og spurte du ka slags sakser frisøren treng svara han at det var ikkje noko adekvat problemstilling i den foreliggende ressursituasjon.

- Kor i er Reformen? brølte Yrkesopplæringa. Denne bastarden skal han få betale bidrag for.

Men Reformen hadde forlengst funne nye jaktmarker. No hadde han døpt seg sjølv om til Reform 97 og var i ferd med å smiske seg innpå Grunnskolen og Barnehagen. Og om ingen gir dei ei alvorlig åtvaring og gjør dei i stand til å slå tilbake, så blir det fleire misfoster framover.

- Har du hørt at i Oslo har dei funne opp ein heilautomatisk barbermaskin? Ein stikk bare hovudet inn i eit hol og etter eit minutt er det ferdig barbert.

- Men alle hovud er ikkje like?

- Ikkje før nei, men dei blir det.

- Det var ein smart maskin, ka kallas han for?

- Reform 94.

For Samisk vidaregåande skole og reindriftsskole betydde reformen at ny linjeinndeling, ny fag- og timefordeling og nye læreplanar blei valsa inn over skolen og at ein stor del av det som var utvikla i forsøksperioden måtte avviklast igjen. Reindrift og duodji kunne ikkje lenger vere studieretningsfag på allmennfaglig studieretning, dei nylaga læreplanane for treårig utdanning i reindrift og duodji måtte vrakast. Duodjiutdanninga ved skolen blei redusert frå tre til eitt år. Utviklinga av samisk vidaregåande opplæring blei med eitt slag sett mange år tilbake i tida. For dei som engasjerte seg i læreplanarbeidet, var det ei ekstra frustrerande oppleving, fordi dei stadig blei overkjørte av departementet.

Skoleleiinga og lærarane gjorde nokre forsøk på å påverke departementet, men oppnådde lite. Deretter tilpassa ein seg motvillig til den nye situasjonen, avvikla dei samiske tilboda og gikk i stor grad tilbake til å drive vanlig norsk skoletilbod, der det samiske knapt syntest andre stadar enn i samiskfaget. Styret for dei samiske vidaregåande skolane protesterte òg, men snakka for døde øre i departementet.

Det som kunne ha endra stoda, hadde vore om Samisk Utdanningsråd og Sametinget hadde engasjert seg meir. Det er ein slåande kontrast mellom den passiviteten dei viste i forhold til Reform 94 og den store innsatsen begge organa viste 3 år seinare, da det var grunnskolen det sto om.

Eg nemnde kursa som vi blei sendt på for å skolere oss etter stadig nye læreplanar. Det mest interessante var å møte faglærarar frå andre skolar og høre korleis dei opplevde det. Og det var ganske samstemt. På kurs og møte eg var på i samband med dei forskjellige læreplanskifta opplevde eg aldri at nokon faglærer i mekaniske fag forsvarte dei nye læreplanane. Det var ikkje frå oss dei hadde ideane, heller ikkje frå fagarbeidarar i industri og verkstadar. Det seiast at planane blei laga ut frå nokon på kontoret til Mekaniske Verksteders Landsforbund i Oslo, som i sin kontorvisdom hadde funne ut at det kunne vere praktisk og kostnadseffektivt å ha altmuligmekanikarar som også

kunne brukast som elektrikarar og dataoperatørar. Ein ting kjenner eg meg ganske sikker på: Dei hadde aldri jobba på golvet i ein mekanisk verkstad og aldri prøvd seg på å undervise 16-åringar som valgte mekaniske fag fordi dei likte å skru.

Samisk jernarbeid

Det viktigaste utviklingsarbeidet som eg var med på, blei likevel drive utan vedtak i noko organ, og utan noko ekstraløyvingar. Eg tenker på arbeidet med å gi eit samisk innhald til den praktiske opplæringa i mekaniske fag. I fleire tiår hadde jern og metall / maskin og mekanikar hatt ei fast arbeidsrekke, med ferdige tekniske teikningar i ein perm. Da eg kom tilbake til skolen som lærar i 1988, brukte vi framleis mye av denne. Samtidig hadde lærarane allereie begynt å utvikle oppgåver knytta til samisk tradisjon og dagligliv, og eg blei med på å utvikle dette vidare. Det første var å lage kniv, det neste slededrag for skuter. Etter kvart kom vi fram til ei eiga arbeidsrekke, der vi brukte nokre ting frå den gamle, noko vi fann i forskjellige bøker og nokre ting vi laga teikningar til sjølv. Ved sida av kniv og slededrag utvida vi etter kvart med bjølle, jiehkku (skinnskrape) og skjerding. Vi laga arbeidsteikningar og til dels arbeidsinstruksjonar. Dette gjorde vi for dei nemnde gjenstandane i samisk tradisjon, men også for meir allment brukte, som søppelbrett og bokstøtte. I tillegg til fleire av lærarane var elevane nokre gongar med i dette arbeidet.

Boka om jernarbeid. På forsida er det bilder av forskjellige former for jernarbeid i samisk tradisjon, brukt i handverk, transport, reindrift, fiske og religion.

Først 4-5 år etter at eg slutta i skolen begynte eg å oppsummere dette arbeidet og forsøke å utvikle det litt vidare. Eg oppsøkte da folk som hadde kjente til smedtradisjonar og ikkje minst museum med slike gjenstandar. Det endte med bokmanuset *Ruovdebargu sámie árbevierus / Jernarbeid i*

samisk tradisjon, som etter 4 års forsøk på å finansiere utgivinga endelig slapp gjennom nålauget hos Sametinget, og blei prenta i 2009.

På samisk eller norsk?

Da eg starta som lærar hadde verken mekaniske fag eller andre yrkesfaglige "ikkje-samiske" linjer samisk som fag på timeplanen. Eg tok det opp ganske tidlig og sendte inn forslag om at desse elevane skulle få samisk på timeplanen frå jul og ut skoleåret. Det fann skoleleiinga for vanskelig å organisere, men eg trur det bidro til at frå neste skoleår blei samisk obligatorisk fag i alle fall for alle grunnkursa på skolen.

I samband med at dei samiske vidaregåande skolane i 1989 fikk felles styre, skulle det lagast felles «formålsparagraf» for skolane. I utkastet sto det at skolane skulle gi undervisning i og på samisk, og dette skulle gi opphav til kraftige diskusjonar. Ein del av lærarane ville ikkje at undervisninga skulle vere på samisk, ut frå omsyn til norsktalande elevar. Andre hevdar derimot at det var heilt grunnleggande for ei samisk opplæring at samisk skulle vere undervisningsspråk. Her blei det usemje både mellom og innafor fagforeiningane ved skolen. Mens NUFO sto samla for undervisning på samisk, var det i Faglærarlaget fleirtal for at undervisninga skulle vere på norsk. Samtidig var eg tillitsvald for faglærarane, men i denne saka hørte eg til mindretallet i mi eiga fagforening. Det toppa seg da Faglærarlaget sine representantar i skoleutvalet sørga for å få nedstemt eit forslag om at linja for allmennfag året etter skulle utlysast med samisk som undervisningsspråk. Eg reagerte sterkt på dette og gjorde det klart for alle at eg som tillitsvald ikkje kunne støtte verken argumentasjonen eller stemmegivinga til våre medlemmar i skoleutvalet. Dette gjorde eg i eit skarpt brev, og blei deretter enno skarpere besvart av eit av medlemmane, som kravde at eg skulle både avsettast som tillitsvald og at eg ikkje burde få vere medlem av Faglærarlaget. Denne striden bidrog sterkt til at eg trekte meg som tillitsvald etter bare eitt år i vervet.

I prinsippet meinte eg at i samisk vidaregåande skole skulle undervisningsspråket vere samisk. Men derifrå til å gjennomføre dette sjølv, det var eit alvorlig langt steg. Det første var sjølvsagt å lære meg samisk. Før eg dro til Tromsø hadde eg snakka norsk med alle på skolen, både lærarar og elevar. Da eg flytta tilbake til Guovdageaidnu starta den vanskelige prosessen med språkskifte, som eg har skildra i eit tidligare kapittel.

Lærarmiljøet på mekanisk avdeling forblei derimot langt på veg ei norskspråklig øy. Rett nok forsto alle samisk, og dei fleste kunne snakke det, men dei samisktalande lærarane her såg ingen vits i å snakke samisk til meg når vi likevel forsto kvarandre best på norsk. Den største kneika var likevel elevane. Det første vilkåret for å undervise på samisk var at eg snakka samisk med elevane når eg snakka uformelt med dei. Som lærarane hadde også elevane forskjellige haldningar. Nokre brukte konsekvent samisk. Sjølv når eg snakka norsk i klassa, vendte dei seg til meg på samisk. Andre kunne bruke begge språk, mens nokre av dei samisktalande elevane snakka konsekvent norsk til meg, også når eg prøvde å snakke samisk til dei.

Eg hadde brukt mye tid på å lære samisk, og når det gjeld kunnskap om språket, hadde eg kome ganske langt på veg. På universitetet blei det lagt stor vekt på konsekvent bruk av samiske ord, og at ein skulle ta i bruk nylaga samisk terminologi. Norvagismane i språket skulle vi luke ut. Problemet var bare at ungdommen ikkje snakka det språket vi lærte på universitetet. Mye måtte rett og slett avlærast. Eg måtte lære meg kor det er vanlig å bruke norske låneord og tilpasse samisken min til realitetane. Blant mekanikarar, mekanikarelevar og mekanikarlærarar i Guovdageaidnu var språket eit kommunikasjonsmiddel, ikkje noko mål i seg sjølv. Dei såg ingen vits i å bytte ut ord som fungerte og som alle forsto, bare fordi ein eller annan akademikar hadde funne på eit anna ord som visstnok skulle vere meir ekte samisk.

Det første problemet var altså å bli godtatt som samisk språkbrukar. Det andre var å fungere godt på språket i faglig og pedagogisk samanheng. Det var ikkje nok at vi mangla lærebøker, det var ein total mangel på stoff om fagområdet vårt på samisk. Ikkje ei bok, ikkje ein instruksjon, ikkje ein artikkel. Da vi fikk laga ordliste med faguttrykk tok vi desse i bruk når vi merka verktøyreolane. Dette såg fint ut når vi skulle vise bort skolen, men for elevane betydde det lite. Dei las stort sett

ikkje denne merkinga på noko språk, men tok verktøyet etter utsjånaden og hang han tilbake der dei syns det passa. Som språklæring hadde det minimal effekt.

Sjølv om eg kunne ein del nylaga termar, kunne eg ikkje lære elevane eit språk som var morsmål for dei og framandspråk for meg. Eg låg langt bak elevane og dei samisktalande lærarane både når det gjaldt munnlig forståing og snakking, men foran dei i å lese og skrive. Eg brukte ein masse tid på å skrive brev, undervisningsopplegg og prøver på samisk. Både elevar og lærarar var vant med at når noko kom på samisk frå skolen, så sto det på norsk på den andre sida. Når eg delte ut eit slikt skriv med den samiske sida opp, snudde dei fleste arket for å lese den norske teksten. Den samiske teksten leste dei bare dersom det ikkje var noko norsk på baksida. Men det var det som regel, fordi det så godt som alltid var nokre elevar og/eller lærarar som ikkje kunne samisk.

Språkutvikling

Eg er ingen filolog. Rett nok har eg bestått det førebauande kurset i fonetikk og språkvitskap og har etter kvart fått formell undervisningskompetanse i norsk og samisk, men det er verken fonetikken (lydlæra), morfologien (ordlæra) eller syntaksen (setningslæra) som interesserer meg mest, men språksosiologien og språkpolitikken. Derfor har eg heller aldri gitt meg ut på vidare studium av språk som eg ikkje har noko forhold til i det daglige, men derimot lese ganske mye om dei politiske og pedagogiske vilkåra for forskjellige språk.

Den første språkpolitiske handlinga mi må ha vore å legge skriftspråket mitt så nært dialekta som råd utan å overskride rammene for bokmålet alt for mye. Det neste var å gå over til nynorsk som hovudmål. Begge delar har forsåvidt halde seg, og eg skriv framleis på «båe målføre». Dette blei likevel underordna i møtet med det samiske. Det var ei sterk oppleving, ikkje minst for meg som relativt «nyfrelst» målmann, å møte Guovdageaidnu-samfunnet anno 1974, der nesten alle snakka samisk, men få leste det og nesten ingen skreiv det. Det var ikkje språkinteressa som fikk meg til å starte det møysommelige arbeidet med å lære meg dette språket, det var heller eit politisk standpunkt: Samisk språk var undertrykt og trengte støtte. Og eg ville ikkje vere ein fornorskar. Skulle eg bli her, måtte eg lære.

I motsetning til mange, kanskje dei aller fleste av medstudentane mine, lærte eg ikkje samisk for å bli samisklærer. Eg lærte det for å kunne bruke det i dagliglivet, i jobben som lærar i mekaniske fag, og etter kvart i organisasjonsarbeid. Det gjorde at før eg enno hadde fått riktig skikk på dagligsamisken sjølv, var eg engasjert i korleis mine nyerverva og mine arbeidskameratar sine meir solide samiskkunnskapar kunne brukast i undervisninga i faga våre.

I eit tidligare kapittel har eg skildra utviklingsarbeidet på Samisk vidaregåande skole og reindriftsskole, som endte med at vi laga samisk ordliste for mekaniske fag. På denne tida tok eg halvårseining i fleirkulturell pedagogikk ved Sámi allaskuvla. Der var eg òg opptatt av språk og teknologi og skreiv prosjektarbeidet *Terminologija, kultuvra ja oahpaheapmi*. Det var første gongen eg skreiv ei eksamensoppgåve på samisk i noko anna fag enn samiskfaget, og resultatet var deretter. Oppgåva var ikkje særskilt god verken innhaldsmessig eller språklig, men eg var likevel nøgd med at eg sto på henne, med eit nødrop og dårligaste ståkarakter.

Det har så langt ikkje blitt noko av ideen vår om omsetjing av lærebøker for mekaniske fag. Men vi starta faktisk å planlegge det. Allereie i 1993 var vi i kontakt med forlaget bak Mekanikerpermen, og fikk i prinsippet løyve til å lage samiskspråklig utgåve der vi og ville gjøre nokre tilpassingar i innhaldet. I første omgang utsette vi saka pga. arbeidet med fagterminologi. Når det meste av dette var gjort, tok vi det opp igjen, søkte Samisk utdanningsråd om finansiering av oversetting og ba forlaget om å få boka *Montering og reparasjonsteknikk* på diskett som grunnlag for oversetting. Kva som kom som svar på dette har eg ikkje i mitt arkiv, men spørsmålet om oversetting av lærebøker blei i alle fall utsett på ubestemt tid.

Så er det da ganske mange skjær i sjøen for ein plan om å få ut lærebokserien for mekaniske fag på samisk. For det første er marknaden ganske liten. Det er to samiske vidaregåande skolar, som normalt har ei klasse kvar med mekanikarelevar. Det absolutte samla elevtalet er da $2 \times 12 = 24$, men

til vanlig er det langt mindre. Blant desse kan det òg vere elevar som kan betre norsk enn samisk eller som ikkje kan samisk i det heile. Dei siste 30 åra har det vore 4 læreplanar, og for kvar gong blir lærebøkene skifta ut. I beste fall er dei nye lærebøkene ferdige på norsk akkurat til nye læreplanar skal takast i bruk. Da kan ein, igjen i beste fall, starte arbeidet med å oversette dei til samisk. Så i aller beste fall blir det eitt skoleår med norske bøker for kvar ny reform, men dette er trulig òg for optimistisk. For lærebøker med eit opplag på kanskje 100 vil aldri vere lønsame for forlaget, og vere avhengig av økonomisk støtte. Og etter at Sametinget fikk ansvaret for alt med samiske lærebøker, har alle andre skyve dette frå seg. Sametinget har ei kø så lang som eit vondt år, og når alt av læremiddel skiftast ut i alle fag, kjem samiske bøker for «norske» yrkesfag langt bak i køen. Om mekaniske fag i det heile kjem på prioriteringslista så er det like før neste reformen gjør desse bøkene ugyldige igjen.

Det neste problemet er kven skal oversette bøkene. Ein enkel regel seier at den som skal oversette ei bok bør ikkje bare kunne originalspråket og målspråket, men også kjenne faget som skal formidlast. Lærebøker skal forklare og instruere for dei som ikkje kan frå før, slik at dei forstår det etter å ha lest i boka. Det kan du ikkje gjøre utan fagkunnskap. Oversetting av lærebøker i jus er for juristar, i mekaniske fag for mekanikarar eller ingeniørar i faget. Men kor finn ein dei som har kombinasjonen av dette og god samisk skriftlig? I den grad dei finst, trengst dei i skolen. Bokserien som vi brukte og vurderte, Mekanikerpermen, hadde hefte innafor ei rekke fagområde, som sveising, dreining, reparasjon og etter kvart elektro og automatisering. Det er ikkje lenger ein forfattar som kan skrive alt dette, fordi ingen har så brei fagkunnskap. Det er dermed heller ikkje ein oversettar som kan oversette alt. Så dit har vi aldri kome.

Eit aldri så lite bidrag har eg klart å gi, boka *Ruovdebargu sámii árbevierus / Jernarbeid i samisk tradisjon*, som i bilde og tospråklig tekst viser både kulturhistoria bak mange jerngjenstandar brukt i samiske primærnæringar, og gjennom teikningar og forklaringar korleis ein kan lage nokre av desse, bl.a. med tanke på opplæringa i mekaniske fag i samiske vidaregåande skolar.

Etter *Mekanihkkársánnit* skulle det ta lang tid før eg igjen blei engasjert i terminologiarbeid. Det skjedde i samband med forprosjekt for natursenter og målet var å få samiske dyre- og plantenamn inn i Artsdatabanken. Dette var noko mindre avansert, da vi i første rekke registrerte namn frå skriftlige kjelder og prioriterte eitt namn for kvar art. Men det hendte også at vi var nøydde å komme med eigne forslag til samiske namn på artar det vi ikkje kunne finne det.

Samisk på data

Terminologiarbeid er bare ein liten del av det som trengst for at eit lite språk skal overleve i ei verd der presset er stadig sterkare frå verdsspråk som engelsk og nasjonale språk som norsk, finsk og russisk. Ein svært viktig faktor i vår tid er om minoritetsspråket kan brukast på tekniske hjelpemiddel. Det starta allereie før dataalderen, med spørsmålet om bokstavtyper til prenting og til skrivemaskinar. Så seint som i 2019 blei eg minna om noko av denne tidlige historia. Da vi samla materiale til geologisk utstilling ved natursenteret, kom vi over ei bitte lita bok på samisk, utgitt i 1977. På norsk ville tittelen ha vore noko slikt som «Malmleitarer sin lommekunnskap»⁸. Denne var utgitt av GTK⁹, den finske motsvaret til NGU¹⁰, og på baksida sto det at boka var prenta på trykkeriet til det finske bibelselskapet. Kvifor? Det var bare kyrkja som i den tida prioriterte samisk språk så høgt at dei hadde skaffa seg eigne trykkefontar for áčđņšťž.

Skulle ein skrive på maskin i den tida, måtte ein skrive «halelaus versjon» altså nærmaste tilsvarande bokstav i det norske eller finsk/svenske alfabetet og så legge til dei samiske ekstramerka med penn. Fram til IBM på 1980-talet laga eigne samiske variantar av dei utskiftbare kulehovuda. Men da var datamaskinane allereie på veg inn, og der var det enno ikkje noko fontar for samisk.

⁸ Aatto Ratia / Pekka Sammalahti: *Malbmaohcci lummatiehtu*. GTK 1971

⁹ Geologian tutkimuskeskus

¹⁰ Norges Geologiske Undersøkelse

Dette skulle gjenta seg gong på gong: Tekniske framsteg var samtidig tilbakesteg for samisk skriftspråk.

Nokre år etterpå skreiv eg ned denne historia til ein artikkel som aldri har blitt ferdig, så eg kan da publisere dette utdraget for første gong:

Hausten 1989 byrja eg å studere samisk semesteremne på Universitetet i Tromsø. På den tida hadde eg allereie hatt datamaskin i 3–4 år og før det hadde eg i fem års tid hatt tilgang på elektrisk skrivemaskin med kulehovud. Eg var på ingen måte villig til å gå tilbake til penn og papir når eg no skulle sette meg på skolebenken for å lære å skrive eit språk med nokre andre bokstavar enn dei eg hadde brukt så langt.

Den første datamaskina mi var ein bærbar Bondwell med operativsystemet CP/M. Eg visste ingenting om kodetabellar, men forsto såpass at med dette operativsystemet var det svært begrensa kva for bokstavar ein kunne skrive. Seinare har eg forstått at det var 7-bits og derfor bare kunne ta forskjellige variantar av ASCII. Det var altså ikkje von om at maskina kunne skrive samisk. Så eg klarte å selge maskinen til ein kjenning utan ambisjonar om å skrive samisk, og kjøpte ein ny, denne gongen med MS-DOS. – Går det an å skrive samisk med denne, spurte eg i butikken og fikk til svar at joda, det kunne ein. Det var for så vidt ikkje heilt usant, men det forhandlaren ikkje sa, og trulig heller ikkje visste noko om, var kor mye ein måtte gjøre for å få det til.

No var eg heldigvis ikkje den einaste i verda med ambisjonar om å skrive samisk nettopp på ein bærbar Bondwell. I Guovdageaidnu var ein kjenning som hadde kjøpt seg maken maskin og ho hadde kontakt med ein samisk dataekspert borte i Kiruna. Han hadde laga eit program som ein kunne laste inn i maskinen og slik få nokre av tastane på tastaturet til å gi samiske bokstavar. Det vil seie, på skjermen kom det ikkje samiske bokstavar, der kom det forskjellige kråketær som ¼, ¥, fl og ka det no var alt saman. Etter litt tilvenning vendte ein seg til å tolke desse, slik at ein sjølv hadde ei viss peiling på kva ein skreiv. Poenget var nemlig ikkje kva som sto på skjermen. Poenget var å få dette ut på papir. Den samme dataeksperten i Kiruna hadde nemlig laga eit lite program til, eit program som omsette desse kråketærne til nokolunde normale samiske bokstavar når dei kom ut på skrivaren.

Problemet var at dette programmet var laga for ein bestemt skrivar, ein Panasonic som han sjølv var forhandlar for, men som ikkje hadde nokon forhandlar i Noreg. No var gode råd dyre, og studenten var heller fattig, etter å ha brukt godt over 20000 kroner på innkjøp av datamaskinen. Men for å kunne skrive samisk, var eg nøydd å kjøpe ein slik skrivar. Og for å få tak i denne, måtte eg til Kiruna.

Som dei fleste av lesarane trulig veit, ligg Kiruna i svensk del av Sápmi. Sjølv pendla eg mellom Guovdageaidnu og Tromsø, og den som er kjent i dei traktene veit at den kortaste vegen derimellom går gjennom Finland. Frå finsk Karesuvanto er det bare ein svipptur på 18 mil kvar veg til Kiruna. Det var altså 4 grenser som skulle kryssast, og i denne tida var desse grensene langt meir reelle enn dei er no. Blant anna var det høg toll på alt datautstyr, og den som tok med seg datautstyr i transitt, måtte detaljert deklarerere det ved tollstasjonane.

Eg hadde allereie innsett at det ville komme på nokre tusen ekstra å få lov å skrive samisk på datamaskin, men hadde verken lyst eller lommebok til å betale noko toll i tillegg. Eg hugsa erklæringa frå Samekonferansen om at «Rikenes grenser skal ikke hindre vårt fellesskap» og meinte dette måtte også gjelde for ein innvandra dáža som forsøkte å lære seg det grenselause samiske språket.

Etter så mange år kan metoden røpast: På grensestasjonen Kivilompolo går eg inn på tollstasjonen og melder at eg skal deklarerere nokre varer i transitt til Tromsø. Ved sida av ein bærbar Bondwell og nokre kilo reinkjøtt som allereie var i bilen, erklærer eg på ære og samvet at bilen min og inneheld ein skrivar av merke Panasonic. Som forventet er det ingen som sjekkar om det stemmer. På den finsk-svenske grensa viser eg lappen og seier eg har bare eit lite ærend til kjentfolk i Soppero. Så er det full fart mot Kiruna. Deretter bærer det tilbake mot grensa med ny skrivar i stor originalpappeske og masse instruksjonspapir til. Varene er tydelig merka med kjøpt i Kiruna. Dette kan ikkje gå bra. Men vi har da kjentfolk i Karesuando. På svensk side. – Bures! Har dokker ein gamal pappeske å bytte mot ein ny? Kan du sende meg desse instruksjonsbøkene i posten? Her

har du ein femtilapp til porto. To grenser seinare i Kilpisjärvi granskar dei papira mine nøye. – Får jag se på dom där, seier tollaren og meiner datautstyret. – Ja, ja, bare gamla saker. God tur!

Sjolv om det var litt kronglete med at både tastaturprogrammet og skriveprogrammet måtte aktiviserast spesielt for kvar gong ein skulle bruke maskina til å skrive samisk, så gikk det. Trulig var eg den einaste på samisk semesteremne som leverte datamaskinskrevne innleveringsoppgåver, og alle feila i dei var mine egne.

Da eg i januar 1991 kom tilbake etter studiepermisjon, var dataalderen kome også til oss. Vi hadde fått datamaskin på lærarkontoret, og like etter fikk vi tre maskinar for elevane. Operativsystemet var MS-DOS, om eg ikkje hugsar feil versjon 4.1. i starten. Og tekstbehandlingsprogrammet var WordPerfect (WP).

Det var ingen av dei andre lærarane på avdelinga som skreiv samisk, og dei hadde derfor heller ikkje bekymra seg mye om å få inn samiske teikn på maskinane. Men med hjelp av skolens dataansvarlige fikk vi tak i eit program som ga oss samiske teikn, og etterkvart fikk vi ein HPLasetJet4 som med eit ekstraprogram kunne skrive ut samisk tekst. Eg var stornøgd, men var vel den einaste på avdelinga som produserte noko på eit slags samisk i WP.

Men no var Windows like rundt hjørnet. Fleire og fleire maskinar rundt omkring på skolen la inn Windows 3.0. og den som først hadde fått smaken på Word for Windows ville ikkje tilbake til WordPerfect. Men det var ei stor ulempe med Windows. Her fantest enno ikkje noka løysing for å skrive samisk, i alle fall ikkje som vi hadde tilgang til. Som hovudlærar og uoffisiell dataansvarlig på avdelinga heldt eg derfor igjen i det lengste med overgangen til Windows. Men så byrja samiskløysingane for Windows å komme.

Sidan staten ikkje hadde tatt noko ansvar for at vi kunne skrive samisk på data, var det bare private firma som laga løysingar, og dei solgte dei dyrt. For skolen vår betydde det ei utgift på atskillige hundre tusen. Det var fleire løysingar, WinSam, SamiWin med fleire, og nokon gongar fungerte det, utan at vi forsto kvifor.

Da eg i 1999 tok eksamen i Norsk for yrkesfag ved Høgskolen i Akershus, skreiv eg eksamensoppgåve med tittelen *Språk, teknologi og fag*. Der skildra eg den daverande situasjonen for samisk og datateknologi slik:

I heile verda finst det eit stad mellom 3000 og 6000 språk. Mange av dei er skriftlause, men dei fleste som har ei skriftnorm, brukar eit alfabet som i større eller mindre grad skil seg frå det engelske / latinske. Nesten all utvikling av dataprogram i dag bygger på ASCII-koden. Den er liksom dei to hovudsystema for maskinvare, PC (IBM) og Macintosh utvikla i USA, ut i frå engelsk språk og amerikansk behov. All tilpassing til andre språk er gjort etterpå. Dersom det lønner seg, dvs. dersom marknaden er stor nok, kan ein finne slik tilpassing som eit val innafor Microsoft sine program. Slik kan ein for eksempel ved installering av Windows 95 som eit tillegg velge å installere tastaturprogram og fontar for kyrillisk alfabet og for austuropeiske språk som polsk, slovakisk og tsjekkisk.

Om ein derimot ønsker å skrive samisk, er det inga hjelp å få frå Microsoft. Kem tar så ansvar for dette? I over ti år etter at tekstbehandling på data var blitt utbreidd i samiske område, var det ingen som tok ansvaret, anna enn private småfirma som laga kvar sine løysingar og solgte til blodpris. På det verste kosta det kr. 12000.- pr datamaskin for å få skrive dei 7 ekstra bokstavane i det samiske alfabetet. Da må det installeras eit ekstraprogram som må leggas oppå det vanlige tekstbehandlingsprogrammet, med ekstraarbeid for kvar som skal bruke dette. For eit språk som allereie var hardt pressa frå norsk, svensk, finsk og engelsk er det ikkje vanskelig å gjette seg til ka dataalderen førte til: Enno eit skritt i retning av meir bruk av riksspråka, mindre bruk av samisk.

Ifølge Grunnlova «paaligger» det den norske staten å legge forholda til rette for at det samiske folket kan få utvikle språket sitt, kulturen sin og samfunnslivet sitt. Men dette gjeld tydeligvis ikkje for dataspråket. Sentrale styresmakter har til dags dato nekta å betale eit øre for samisk dataløysing. Når ei halvgod løysing i fjor blei frikjøpt og gratis tilgjengelig, skuldast det ein og aleine at Sametinget skal gjennom og «stjal» pengar som skulle vore brukt til næringsutvikling.

Tilbake til den store artikkelen som eg og ein kollega skulle skrive om historia om samisk på data. I kladden til denne er ei lita historie om problema med å bruke samisk på nettsider.

Ein dataamatør vever samisk vevside

Da eg i 1999 byrja å lære meg å lage vevsider, var det ingen stad å finne instruksjon for korleis ein la ut samisk tekst. Eg byrja derfor å leite på dei få samiskspråklige sidene eg fann på nettet, for å sjå av kjeldekoden korleis dei samiske bokstavane var merka.

Eg fann tidlig ut at forvirringa var stor, ikkje minst fordi dei fleste brukte veveditorar av type Frontpage, som automatisk ga melding om kva for kodetabell som var brukt. Sidan den samiske kodetabellen ikkje var godkjent ISO-standard, nytta det ikkje bare å bytte ut denne med ei melding om at ein brukte kodetabell WS2. Skulle ein få til dette korrekt, var derfor sikraste måten å lære seg manuell koding i html. Bare slik kunne ein sikre at ein hadde styring på kva for tabell teksten blei lagra i. Den mest utbreidde formen for koding var å skrive for kvart avsnitt. Men dette er tungvint og gir ein masse ekstra kodar, for det andre låser ein fast fonten slik at sida bare kan lesast når ein har og stiller inn på denne fonten. Ei noko betre metode var Cascade Style Sheet, der ein i kodinga i starten av dokumentet legg inn lenke til ei fil som definerer kodetabell og stil. Men dette var ikkje nok, for dei mest aktuelle programma for html-koding i den tida kunne ikkje lese samiske bokstavar. Derfor måtte desse kodast med nummer i kodetabellen, f.eks. skreiv ein š som š og á som á (Ein kunne og bruke namn som š og ´ for dei nemnde bokstavane.) Dette var unektelig tungvint, men det fungerte. På vilkår av at den som skulle lese teksten over internett sjølv hadde lagt inn dei same samiske fontane og stilt inn nettlesaren sin på desse.

Så byrja unicode å komme, men enno ikkje for fullt. No visste eg at nokre av dei som leste samisk tekst hadde gamle maskinar med 8-bits system og i beste fall hadde lagt inn samiske fontar for å kunne lese tekstar som var koda etter Levi. Andre derimot hadde nyare maskinar og nyare operativsystem og tatt steget over i unicode. Dei trengte ikkje lenger dei samiske fontane for å skrive samisk, og få hadde derfor tatt bryet med å legge dei inn, bare for å kunne lese «gamaldagse» samiske tekstar rett. Korleis skulle ein så gjøre alle til lags? Skulle ein nå fram til alle, frå dei som enno sat med Windows 3.11. og Netscape 4.0, til dei som hadde Windows 2000 og nyaste nettlesarar, var det bare ei råd: Lage to versjonar av det same dokumentet. For dei som koda manuelt i html var det faktisk ikkje så mye ekstraarbeid. Eg såg at fleire samiske institusjonar gjorde det på den tida, bl.a. Senter for samiske studier ved Universitetet i Tromsø. Så eg bestemte meg for å gjøre det samme. Etter å ha laga ein ferdig WS2-versjon kopierte eg denne og med søk-erstatt bytta eg ut kodane for dei samiske bokstavane; š som før var š blei no š osv. Så var det bare å sette først i dokumentet: «Charset=UTF-8»og fjerne alle henvisningar til spesielle fontar. Og øverst på kvart dokument legge ut ein link der ein kunne velge WS2-versjonen. For meg var dette eit artig eksperiment, ikkje minst fordi eg og skreiv artiklar og lærebøker om dette, men eg har full forståing for at ikkje alle som hadde noko å seie på samisk på nettet orka å gjøre det samme.

Etter kvart har det blitt færre og færre som har så gamal maskin- og programvare at dei ikkje kan lese unicode, og i 2004 kunne eg endelig gå gjennom sida mi og fjerne alle dei siste WS2-koda filene. Unicode har kome for å bli.

No skal eg ikkje bare klage, for det har faktisk skjedd mye positivt på dette området. Eg skal ikkje trøtte lesaren med alt som har skjedd i mellomtida, bare nemne to svært viktige milepælar. Det eine var at staten endelig tok ansvar for at datateknologi også skulle kunne brukast på samisk. Det andre var utviklinga av 16-bits-systemet Unicode, som gjorde det mogleg å få kodar for alle skriftspråk i verda. I dag er det mogleg å skrive med samiske teikn på datamaskinar, både i Windows, Mac og Linux, og dette gjeld for alle vanlige program. Det er til og med utvikla retteprogram for samisk, som fungerer minst like godt som tilsvarande program for norsk. Dette gjeld vel og merke så lenge ein skriv på ein vanlig datamaskin. Men mange gjør jo ikkje det i dag. Dei brukar nettbrett som iPad

eller smarttelefonar, både til å skrive sms, mail og delta på sosiale medier. Dermed kjem samisk språk enno ein gong i bakleksa, noko som har gjort at ein svært stor del av det folk med samisk som morsmål har skrive til kvarandre det siste tiåret, fortsatt anten er i «halelaus» versjon av samisk eller like godt på norsk, ettersom samisken ikkje blir rett uansett.

Sjølv skriv eg greitt på samisk på den laptopen eg skriv på no. Når eg derimot skal sende SMSar, er det bare halelause meldingar som eg får til på samisk på min gamle Nokia. Den nye smarttelefonen derimot, har samiske bokstavar inne, eller i alle fall dei fleste av dei, men i motsetning til datamaskina der ein skriv begge delar like lett, ligg dei særsmiske bokstavane på smarttelefonen skjult under dei andre og må hentast opp med litt ekstra innsats. Så sjølv om det er store framsteg, er framleis utfordringa at datautviklinga går fort og løysingane for samisk kjem i beste fall etter kvart.

Nokre forsøk som språklærar

Som sagt er eg ingen filolog. Eg har aldri hatt noko mål om å bli språklærar, men har interessert meg for språkpolitikk og bruken av språk i kommunikasjon og utdanning, og særlig for sambandet mellom yrkesutdanning og språkopplæring. Denne interessen har, i lag med mangelen på kvalifiserte språklærarar i skolen, gjort at eg har blitt spurt om eller sett til å gjøre litt språkundervisning.

Det første språklærararbeidet fikk eg allereie i mitt første år som lærar, i teknisk engelsk for mekanikar Vkl1. Faget heitte enno "teknisk engelsk" og det var aldri snakk om anna enn at det skulle vere yrkesretta. At eg ikkje hadde formell utdanning i engelsk var ikkje noko hinder for å gi meg dette faget. Det blei enno sett som så viktig at den yrkesretta engelsken blei undervist av folk som kunne faget, og eg var nok den som kunne best engelsk på mekanisk avdeling. Det var elles ikkje akkurat noko overskot på utlærte engelsklærarar på skolen.

I den tida var det ikkje engelsk som fag på grunnkurset, så dei hadde ikkje hatt språket sidan ungdomsskolen, og kanskje ikkje vore så veldig entusiastiske for det da heller. Så første utfordringa blei å motivere for faget. Eg har ikkje spara på noko papir frå denne undervisninga, men eg hugsar i alle fall at vi hadde ei lærebok som var nokolunde tilpassa målgruppa, og vi prøvde å finne instruksjonar på engelsk som vi kunne oversette til norsk. Tanken var at det ein mekanikar treng på engelsk er i første rekke å kunne lese og følge skriftlige instruksjonar. Elles hugsar eg at vi prøvde å kople til engelskspråklig musikk som alle kjente, som "Sledge hammer" og nokre eg har gløymt. Og faren for misforståing ved "false friends" illustrerte vi med at "I feel fine" og "Feeling groovy" ikkje hadde med fine og grove filer å gjøre.

Samtidig fikk eg jobben med å gi nokre timar i norsk som framandspråk for eleven min som kom frå Pakistan. På denne tida hadde eg inga røynsle med norskundervisning, og det eg hugsar best er at eg ikkje klarte å svare på alle spørsmåla hans om kvifor det var slik og slik. For meg var det bare slik, og eg innsåg snart kvifor norsk som framandspråk er eit eige studium for lærarar. Det er ikkje nødvendigvis lettare å lære bort sitt eige språk enn eit anna, kanskje tvert om. Vi fikk tak i nokre hefte om verkstadarbeid *På lett norsk*, med forklaringar til hjelp for å komme inn i fagspråket, og til og med ei eiga bok *Norsk for fremmedspråklige elever – Hjelpebok til Mekanikerpermen*.

I norsk hadde eg inga formell utdanning før etter at eg hadde slutta i skolen, men i dei blindes rike er dei einøgde konge, og eg hadde da i alle fall norsk som morsmål, noko som visstnok gjorde meg kvalifisert som naudløysing. At eg også etter kvart hadde eksamen i samisk og tospråkligheitspedagogikk gjorde at eg hadde eit visst grunnlag for å vere norsklærar. Men om eg fikk dette faget var mest avhengig av at studieinspektøren skulle få timeplanen til å gå opp. Om eg ba om å få norsken med eigen mekklasser neste skoleår, var gjerne svaret at eg ikkje hadde utdanning for det. Om det derimot mangla ein norsklærar i kabalen, fikk eg melding om at eg måtte ta norsk. Det blei stort sett undervisning for samisktalande elevar etter læreplanen for Norsk som

andrespråk, men eg hadde også noko undervisning i norsk som framandspråk, for elevvar ved skolen som kom frå andre land.

Eit år ga eg elevane som oppgåve å skrive på norsk om sin eigen språkbakgrunn. Eg har tatt vare på ti svar, og dei er svært interessante og fortel om ein mangfoldig språksituasjon. Dei fortel om eigen språklige bakgrunn og ofte kva språk foreldre og besteforeldre kan eller kunne. Alle er forskjellige, men det er slåande kor mange som fortel om forfedre som har snakka finsk. Ein skriv: *"Farfar kan finsk, norsk og samisk. Finsk lærte han på grunn av at han hadde mere bruk for finsk enn norsk på den tida"*. Blant elevane var det samar som likevel var oppvakse med bare norsk, det var og eit par elevvar med mødre frå Grønland som beklagar at dei ikkje har lært mødrene sitt språk. Det kunne vore eit interessant studium å samanlikne den norske rettskrivinga og uttryksmåten til desse elevane, sett opp mot språkbakgrunnen til kvar av dei.

Da eg langt om lenge hadde klart å få eksamen i samisk grunnfag, ville skolen ha noko igjen for at dei hadde gitt meg permisjon med delvis løn, og det var jo kanskje ikkje noko å seie på. Så eg blei sett til å undervise i samisk som andrespråk eller framandspråk på ganske lågt nivå, både for elevvar og lærarar. Igjen kom spørsmålet om motivasjon og korleis gjøre undervisninga litt artigare enn bare å lese i Davvin-bøkene. I samband med skolen sitt utviklingsarbeid, blei det sett i gang samarbeid mellom samisklærarane ved dei to samiske vidaregåande skolane for å lage læremiddel. Vi delte oss raskt etter målgruppa sitt nivå og to frå kvar skole og ein utafrå tok på oss å lage ein hjelpeperm for lærarar i andre- og framandspråk. Resultatet blei *"Sámegiella lea somá! – Veahkkepearpma oahpaheddiide"*, som i 1994 blei utgitt av dei samiske vidaregåande skolane i lag med Samisk utdanningsråd. Eller utgitt og utgitt. Permen blei ikkje prenta, men kopiert og sendt ut frå utdanningsrådet til skolar med samiskundervisning, med melding om at dei kunne fritt kopiere vidare ved behov. Permen hadde 9 spel, 25 opplegg for munnlege øvingar og nokre få enkle litterære tekstar. Kor mye han har blitt brukt veit eg ikkje, men vi brukte han i alle fall sjølv, og eg har brukt mye i seinare arbeid. Ein av forfattarane byrja seinare å jobbe på eit språksenter, og utvikla noko av dette vidare til spel og øvingar som kunne lastast ned frå nettet. Og eg kan skrive under på at spel og meir praktiske aktivitetar kan fungere like godt for ungdom og vaksne som for dei yngste elevane.

I tillegg til den språkundervisninga eg blei sett til på skolen, har eg fått prøve meg i forskjellige samanhanger utanom skolen i formell og uformell språkopplæring.

Eit år prøvde eg meg som lærar for norskkurs for innvandrarar. Det gikk i lokala til Samisk vidaregåande skole, men det var kommunen som var formell arrangør. Der fikk eg prøve meg med elevvar med så forskjellige morsmål som i alle fall samisk, finsk, tysk og russisk, og utan at vi hadde noko felles hjelpespråk, så det var å bruke det ein kunne.

Det første møtet mitt med Polen hadde gitt meirsmak, og eg var på utkikk etter om det kunne vere fleire sommarjobbar å få. Den sjansen kom i 1993, da det blei arrangert sommarkurs i engelsk for polske ungdommar, i samarbeid mellom den polske og norske UNESCO-kommisjonen og det polske utdanningsdepartementet. På denne tida hadde Polen nettopp gått over frå russisk til engelsk som første framandspråk i skolen. Det var mangel på lærarar og gode læremiddel og ofte blei det til at læraren snakka og elevane leste i boka. Dei hadde med andre ord eit pedagogisk problem vi kjente frå Norge ved framandspråks- og andrespråksundervisning. Korleis få elevane å bruke målspråket aktivt i kommunikasjon? Jo, dersom lærarar og elevvar **måtte** bruke engelsk for å forstå kvarandre. Alle lærarane på sommarkurset kom frå Noreg, ingen av dei kunne polsk. Dei ønska seg lærarar i vidaregåande skole, fortrinnsvis med utdanning i engelsk, men det var ikkje noko absolutt krav. Det viktigaste var at vi hadde idear om korleis vi ville legge opp undervisninga for å få elevane å bruke språket aktivt. Og det hadde eg, ikkje minst ut frå kurs i andrespråkspedagogikk som eg gikk på akkurat da. Så da eg i søknaden skreiv litt om desse ideane, så blei eg godkjent, trass manglande engelskutdanning.

Klassa mi på språkkurset med assistenten min ved tavla.

Avslutninga på kurset i andrespråkspedagogikk var ei vekes studiereise til Wales, og derifrå fløy eg London – Warszawa og tok toget til språkleiren i byen Puławy eit stykke sørover ved Wisła. Elevane var i 16–18-årsalderen og hadde sjølv søkt seg inn på sommarkurset, og motivasjonen var på topp. Etter kvart blei dei motigare i å snakke og legge fram ting på engelsk. Kvar lærar hadde ein norsk ungdom som assistent, og i tillegg var det nokre polske lærarar som skulle sørge for organiseringa. Kvar dag hadde vi fire timar engelskundervisning og forskjellige fritidsaktivitetar som dei norske ungdommane hadde ansvaret for. Undervisningsopplegga måtte vi heilt og fullt lage sjølv. I stor grad gikk det på at elevane skulle lære om Noreg og at dei skulle fortelje oss nordmenn på engelsk om forskjellige sider ved Polen. At eg allereie hadde vore ein del i Polen og ikkje var heilt blank i språket hjalp jo godt, eg kunne i alle fall stille elevane litt meir avanserte spørsmål enn den vanlige ferske turist, og vi fikk gode diskusjonar om det no var sann eller sann. Og eg trur vi oppnådde det viktigaste: Ei trening i bruk av målspråket for reell kunnskapsformidling og debatt.

Museet i Kozłówka hadde eige galleri for sosialrealistisk kunst. Den såkalla sosialrealismen blei utvikla som kunststil i Sovjet under Stalin, og spreidde seg også til andre land, blant anna Polen. Frå denne har eg tatt dette bildet av konsert i verkstadhallen.

Vi hadde utfluktar til gamle festningsruinar i Kazimierz Dolny og til det gamle slottet Kozłówka, som no var museum. Vi fikk sjå oppvisingar med song og folkedans og ikkje minst: Vi laga sjølv teater, med framsyning av det norske folkeeventyret om Kvitebjørn Kong Valemon.

I ettertid har eg tenkt at ein liknande leir hadde vore noko elevar med samisk andrespråk hadde trengt. Problemet er bare å finne eit tilsvarande miljø der målspråket er heilt nødvendig for kommunikasjon.

Klassa mi viser teater "Kvitebjørn Kong Valemon". Oppgåva mi var å sitte og spikke fliser og seie eit par replikkar. Noko særlig kostymer hadde vi ikkje, så eg vrengte bare jakka og var elles som meg sjølv.

Metodisk vegleiing mellom barken og veden

I samband med Reform 94 fikk dei sentrale skolestyresmaktene for seg at det skulle lagast metodiske vegleiingar for forskjellige fag, linjer og tema i vidaregåande skole. Som vanlig kom dei felles nasjonale faga ut ganske raskt, og samiske forhold kom slepande etter. Mens dei andre vegleiingane blei prenta i 1994 og 1995, kom vegleiinga for "Samiske forhold" i 1996, og heftet med den enorme tittel *"Metodisk veiledning – Nordsamisk som førstespråk, Samisk som andrespråk, Norsk for elever med samisk – Felles allmenne fag for alle studieretninger"* kom først i 1999. Bare tittelen seier mye om språk- og skolesituasjonen på den tida, som at nordsamisk var det einaste av dei samiske språka som ein kunne ta som førstespråk i vidaregåande skole. Først seinare blei det mogleg å ta lulesamisk og sørsamisk som førstespråk, og nokre ganske få har tatt dette.

Kva rolle eg hadde i denne vegleiinga er ikkje nemnd i heftet, for ingen av bidragsytarane blei krediterte. Den samla historia om dette har eg aldri før skrive ned. Men eg har spart på ein del dokument som kan gi grunnlag for ei lita oppsummering, som eg trur kan fortelje litt om kva vilkår arbeidet med utviklinga av samiske skoletilbod hadde å slite med.

Ved Reform 94 var, liksom alt anna i utviklinga av skoletilbodet for samar, dei samiske læreplanane forsinka, dei var først ferdige i februar 1995. Det virkar som om læreplangruppene også skulle arbeide med metodiske vegleiingar, og første tidsfristen var i desember 1994. Eit første utkast til vegleiing for samisk m.m. kom inn i april 1995, men dette kan ikkje ha blitt godtatt, for i oktober same året ba departementet Statens utdanningskontor i Troms og Samisk utdanningsråd utvikle den metodiske vegleiinga, men denne fikk først i gang ei arbeidsgruppe frå desember same året. Det var utnemnd ei arbeidsgruppe på heile seks representantar, der både sørsamiske og lulesamiske område var med, og alle var lærarar med full jobb som skulle gjøre arbeidet på fritida.

SUR skulle stå for sekretærarbeidet, skrive innleiinga og enno meir. Absolutt siste frist var 16.02.1996. Den knappe fristen gjorde at i alle fall ein i gruppa trakk seg i protest, og dei fleste av dei andre må også ha trukke seg, for året etter fann SUR fem lærarar som skulle overta, bare ein av dei var med i den førre gruppa.

Også dette andre forsøket må ha skore seg, for 06.09. blir eg kontakta med spørsmål om å delta i gruppa som skal gjøre vegleiinga ferdig. I tillegg til meg var det ein norsklærer og ein samisklærer og ingen av oss hadde vore med i arbeidet tidligare. Eg blei oppnemnd til leiar for utvalet og samarbeidet i gruppa var godt. Det same kan ein ikkje seie om forholdet til oppdragsgivarane og til Samisk utdanningsråd. Etter fire månadar kom første purringa frå SUR om at vi måtte sjå til å bli ferdige, og i mars 1998 sendte vi over vårt utkast. Vi hadde forventet konkret hjelp av SUR, men det fikk vi ikkje. Derimot sendte dei utkastet til departementet, som kom med ei rekke krav om endringar, som vi oppfatta som fjernstyring frå eit byråkrati utan vidare kjennskap til samiske forhold. Deretter gikk utkastet på høring, og vi måtte skrive det om. Enno ein gong kom KUF med sine krav. Frå SUR kom det derimot ingen konkret vurdering av våre forslag, ingen hjelp, bare sure kommentarar om at vi kom med *"upassende kommentarer om at KUF ikke hadde de rette kvalifikasjoner"*. Dette førte til ein avsluttande kommentar frå mi side: *"Jeg konstanterer med noe forbauselse at man i SUR slutter seg til troen på at 'den Herren har gitt et embete, har han også gitt forstand'"*. Som konklusjon på brevet skreiv eg at *"Jeg kan ikke lenger være med å dele ansvaret for en slik saksbehandling, og melder derfor at jeg trekker meg fra det videre arbeidet med metodisk veiledning."* Veka etter leverte eg likevel siste utgåve frå mi side. Kva som deretter skjedde veit eg ikkje heilt, men vegleiinga blei same året utgitt på norsk og samisk.

Tilførte vi så noko nytt med dette arbeidet? Eg tillet meg å meine det. Trass alle problema med å få godkjenning frå høgare hald, klarte vi å samle og uttrykke ein del gode idear for opplæringa. Frå mi side var nok det viktigaste bidraget å slå fast at også samisken skulle yrkesrettast og seie litt om korleis det kunne gjørast. At eg kunne gjøre dette hang klart saman med mine egne røymsler med arbeid med samisk for mekaniske fag og at eg samtidig skreiv prosjektoppgåve i yrkespedagogikk om yrkesretting av språkfag.¹¹

Arbeidet med denne vegleiinga var ein nyttig lærdom. Ein ting er det vi lærte om korleis opplæring i samisk og norsk kunne gjørast, men møtet med det byråkratiet var rett og slett skremmande. At KUF uttalte seg med liten kunnskap, men tilsvarande meir makt og arroganse, var kanskje ikkje så overraskande. Men at SUR til dei grader dreiv total ansvarsfraskriving og oppførte seg som KUF sin forlenga arm, det var derimot sjokkerande. Derifrå kom det ikkje eit einaste konstruktivt bidrag i løpet av dei nesten to åra eg var med på dette arbeidet.

Kor mye denne vegleiinga er brukt skal eg ikkje svare for. Da ho endelig kom ut, var eg allereie ute av skolen og opptatt med heilt andre ting. Men eit søk på nettet i 2020 gir bare tre reelle treff, derav to er mine egne sider. Og ideen om metodisk vegleiing for alle fag synest ikkje å vere følgt opp av seinare læreplanreformer.

Utfordringar som vikar

På mekanisk avdeling hadde vi hatt opptil 3 klassar, og 3-4 lærarar. Men søknaden varierte frå år til år og foran skoleåret 1994/95 var det klart at det ikkje ville vere grunnlag for meir enn ei klasse. Nokre lærarar ville da vere overtallige og kva skulle vi gjøre? No såg eg sjansen til å gjøre noko anna utan å miste jobben, så da eg søkte eit års permisjon utan løn blei det bare godt mottatt. På eine sida studerte eg tospråkligheitspedagogikk, samtidig heldt eg på med nokre læremiddelprosjekt og eg ville gjerne vere litt meir i både Skien og Polen. Første delen av friåret, fram til folkerøystinga om EU medlemskap 28.11.1994 gikk også i stor grad med til arbeid for Nei til EU. Men noko måtte ein leve av, så når eg var i Guovdageaidnu sa eg meg ledig for vikartimar på vidaregåande. Og det fikk eg, både slikt som eg kunne og ikkje kunne. Nokre gongar kunne eg få god tid å førebu meg, og eg har tatt vare på nokre føredrag eg har halde for elevane, som viser at eg har førebudd meg

¹¹ <http://sveinlund.info/skole/yrkret1a.htm>

svært godt til å fortelje elevar på siste året av allmennfag på samisk om samisk historie. Andre gongar blei eg ringt opp klokka 08 på morgonen med spørsmål om eg kunne ta vikartime om ein halvtime. Som lærar hadde eg irritert meg over dei stadige krava om halvårsplan og vekeplan, men no kom det godt med at dei lærarane som brått var blitt sjuke hadde levert inn oversikt over kva som skulle gjørast i timane.

Ein dag fikk eg ein dobbelttime eg aldri gløymer. Eg skulle brått overta samisk førstespråk på reindrift grunnkurs. Dette er elevar som gjerne er ganske sjølvbevisste på vegne av både samisk språk og reindrift, og for ein søring som så vidt hadde lært seg å snakke gebrokken samisk var det ikkje bare å komme her og komme her. Det let dei meg også få vite. Den faste læraren deira hadde laga skriftlige øvingsoppgåver som dei skulle jobbe med, og så skulle dei vise desse til læraren for kontroll. Etter at eg hadde staura meg gjennom nokre ord om kva dei skulle gjøre, sette dei i gang og jobbe. For kvar gong dei hadde noko ferdig kom dei opp til meg for at eg skulle rette det. No var eg langt støre i samisk rettskriving enn eg var i munnlig tale, så eg trur eg greidde den jobben ganske bra. Dei klarte i alle fall ikkje å ta meg på feil i rettinga. Sjølv om eg hadde ei bestemt kjensle av at det var det dei var ute etter. Sjeldan har eg sett elevar som har jobba så intensivt med skriftlige oppgåver. Eg kom no gjennom dei to timane, men da sa eg til meg sjølv og undervisningsinspektøren at dette gjør eg ikkje om igjen. Det får vere grenser for å gå ut over sitt kompetansenivå. Likevel skulle det ikkje gå betre enn at neste år fikk eg igjen spørsmål om vikartimar på reindrift grunnkurs. No var det nye elevar, så det var ein ny sjanse. Denne gongen fikk eg tid å førebu eige opplegg, og eg hadde spurt om det var greitt at eg underviste om skolehistorie. Jo, det såg dei gjerne. Så da eg kom inn i klassa starta eg med å presentere meg og seie at som de høyrer har eg ikkje samisk som morsmål, og samisk kan eg ikkje lære dykk, da det kan de langt betre enn meg. Men eg kan ein del om samisk skolehistorie, og det vil eg gjerne fortelje og eg skal prøve å gjøre det på samisk. Det virka! Med ein gong var eg godkjent på desse premisa, og vi fikk ein heilt anna stemning enn den eg hadde opplevd året før. Sidan har eg tenkt mye på desse episodane og også brukt dei når eg har undervist lærarstudentar: Om læraren skal nå fram til elevane bør han kunne innrømme sine eigne manglar og at elevar faktisk ofte veit og kan noko som læraren ikkje kan. Samtidig skal ein ikkje legge seg heilt flat og gjøre seg kunnskapslaus, men fortelje og vise kor ein har noko å bidra med.

På gal side av grensa

Som nemnd følgde eg det aller første kurset i tospråkligheitspedagogikk på Sámi allaskuvla, som gikk på halvtid over to år, 1994-96. Ein del av dette var ekskursjon til Wales, med omtrent same programmet som eg hadde opplevd tre år tidligare. Det såg eg ingen grunn til å bruke tid og pengar på. Det var bare ein måte å få fritak frå denne reisa på, eg måtte sjølv lage meg ein annan ekskursjon til eit tospråklig område, og så skrive ein rapport til høgskolen. Men kor? Folk frå høgskolen hadde studert språkforholda i ei rekke land i Vest-Europa og heilt til New Zealand, men dei hadde ikkje vore bak det tidligare jernteppet mot Aust-Europa. Og eg hadde kontaktar i både Polen og Litauen, der eg visste at på begge sider av grensa var det språklige minoritetar på "gal" side av grensa. Så mye meir visste eg ikkje. Basia visste litt meir, og ho kunne tenke seg å vere med på ein slik tur. Ho kontakta ein litauiskspråklig skole i Polen, og kontakten min i Kaunas kontakta det litauiske utdanningsdepartementet, og så var det bare å dra.

Vi kom oss med tog og buss til Puńsk (litauisk Punkskas), der vi besøkte ein kombinert grunnskole og vidaregåande skole med litauisk som hovudspråk. Det eg fikk høre lærarane fortelje om situasjonen for litauisk språk i skolen der, var det svært mye gjenkjennelig frå samiske skolar i Noreg: To parallellklassar på litauisk, ein på polsk. Nesten ingen lærebøker på litauisk. Bøkene frå Litauen kunne ikkje brukast i Polen pga. forskjellige læreplanar. Lærarmøta gikk på polsk av omsyn til dei få lærarane som ikkje kunne litauisk. For meg som student i tospråkligheitspedagogikk var det stort å høre oppsummeringa til rektor om elevane sitt nivå: Nivået i polsk er på linje med resten av landet, i andre fag ligg dei over gjennomsnittet. Dei ligg og over gjennomsnittet ved

opptaksprøver til universitetet. Etter rektor si meining er årsaka at dei får tospråklig undervisning. Av engelsklæraren blei eg invitert til å ta ein time i ein vidaregåande klasse for å fortelle om Noreg og Sápmi og samiske skolar på engelsk.

Om Puńsk på mange vis kan samanliknast med Guovdageaidnu, er nabobyen Sejny meir som Alta. Her dominerer polsk språk, men eit stort mindretal snakkar litauisk. Her besøkte vi Grenselandssenteret, eit kultursenter for utveksling mellom polsk, litauisk og kviterussisk kultur, der vi også fikk ei orientering om skolesituasjonen for romfolk i Polen. Denne er svært dårlig, da skolen ikkje tar omsyn til kulturen og språket deira, og skolemotivasjonen er på botn.

I Vilnius fikk vi møte representantar for utdanningsdepartementet, som orienterte om statusen for polsk- og russisktalande elevar. I Litauen blir det laga egne læremiddel for dei i forskjellige fag. Også ei rekke andre minoritetar i Litauen har egne skolar eller klassar. Vi besøkte også organisasjonen til polakkar i Litauen og det polske universitetet. Ved hjelp av fylkesutdanningskontoret fikk vi besøke ein trespråklig skole to mil utafor Vilnius. Der i distriktet hadde omlag halvparten av elevane polsk som morsmål, og situasjonen når det gjaldt lærebøker og kvalifiserte lærarar på egne språk var betre enn for litauarar i Polen og også betre enn for samar i Noreg.

For meg, som da kunne lite polsk og ingen litauisk, og fikk inn all informasjonen på engelsk, var det naturleg å skrive rapporten på engelsk, ikkje minst for å kunne diskutere denne med tolken. Så det endte med at eg leverte rapporten på engelsk til høgskolen, samtidig som eg sendte denne til dei vi hadde besøkt. Rapporten sendte eg og over til Samisk utdanningsråd, som takka og sa dei heldt akkurat på å skulle lage eit hefte på engelsk for skolar om tospråkligheit internasjonalt. Om dei fikk bruke rapporten min? Jo, det måtte dei gjerne.¹²

Fra besøk i polsk klasse i Mickuny skole nær Vilnius. På veggane var det kart over Polen og bilde av kjente personar i polsk historie.

Året alt gikk galt

Som eg starta dette skrivet med, kan skriving vere å halde dommedag over både seg sjølv og andre. Dette er ikkje minst tilfelle når eg forsøker å skildre dei problema som var i mi tid som lærar i mekaniske fag, både i forhold til elevane, dei andre lærarane på avdelinga, fagforeininga og ikkje minst skoleleiinga. Og alle desse motsetningane toppa seg i skoleåret 1996/97, noko som bidrog sterkt til at det blei det nest siste året mitt i skolen.

¹² Kristine Nystad (red): Bilingualism among indigenous peoples and other minority groups. SUR 1998

Som nemnd syntest eg det var vanskelig å vere lærar i starten, men vona det skulle gå betre etter kvart som eg fikk meg utdanning i pedagogikk og samisk. Så enkelt var det ikkje. I tillegg til utfordringane med å omsetje dei nyvunne språkkunnskapane mine i praktisk undervisning, var det ei rekke andre problem:

- Gapet mellom læreplanen og elevane sine interesser auka for kvar læreplanendring
- Motivasjonen og grunnlaget for elevane gikk markert ned.
- Det var mye usemje blant lærarane på avdelinga og eg tør vel seie at ikkje alle alltid oppfylte dei normene ein må kunne forvente av ein lærar.
- Mesteparten av tida hadde skolen ei leiing som gjorde fleire framstøyt i retning av å legge ned eller redusere mekanisk avdeling, og det som skulle vore skolen si pedagogiske leiing blei for oss ein motstandar.

Og sist men ikkje minst, eg hadde aldri klart å prioritere å lære meg det elevane først og fremst interesserte seg for: Skruing på skuter, moped og andre motorkjøretøy.

Skoleåret 1996/97 må det innrømmast at motivasjonen min ikkje var på topp. Eg hadde allereie byrja å tenke på vegar ut av skolen. Eg hadde søkt ein jobb som eg trudde eg skulle få. Om det var på politisk, etnisk eller personlig grunnlag eg blei forbigått skal eg ikkje seie, men det kan knapt ha vore på faglig. Så fikk vi den aller minst motiverte gjeng av elevar som vi nokon gong har hatt. Vi hadde ikkje vore mange vekene på skolen før vi merka problema med stort ugrunna fråver. Ofte møtte halve klassa eller enno mindre, og lekser, det nytta ikkje å komme med. Ved sida av problema eg hadde som lærar, hadde eg og mildt sagt utfordringar som skoletillitsvald. Rektoren, som eg tidligare hadde hatt ei rekke harde konflikhtar med, både som tillitsvald og som hovudlærar, kom midt i skoleåret tilbake etter eit par års permisjon. Ikkje for å ta opp igjen jobben, men for å jobbe si oppseiingstid på tre månadar. Denne skulle han bruke til å rydde opp i alt han ikkje likte. Som tillitsvald hamna eg sjølv sagt i klinsj med han før han hadde fått sett seg ned i rektorstolen. I mellomtida var problema på mekanisk avdeling blitt større, da fråveret no var blitt så stort at ingen elevar låg an til å kunne få gå opp til eksamen. Rektor innkalte no lærarane og elevane til møte, utan at det kom noko referat frå desse møta. Han engasjerte ein ekstern pedagog til å analysere avdelinga og sette i gang utviklingsarbeid. Alt dette skjedde bak ryggen på meg, ettersom eg var definert som problemet. Samtidig gjorde han ei rekke feil i andre saker, som eg som tillitsvald måtte klage inn for styret, noko som sjølv sagt ikkje gjorde forholdet betre.

Fire dagar etter at rektor si oppseiingstid var gått ut, og han allereie var tilbake på den nye jobben i nabokommunen, sendte han på faks ein rapport om *Tiltak på mekanisk avdeling*. Denne var merka "Unntatt offentlighet". Der klarer han på ei side å analysere problema på avdelinga og føreskrive medisinen:

Skjematisk problembeskrivelse

Avdelingen har de siste årene slitt med

1. Lav søkning
2. Stort frafall av elever
3. Vanskelige samarbeidsforhold mellom enkelte lærere og elevene
4. Problematisk samarbeidsforhold mellom lærerne

Det er sannsynlig en sammenheng mellom lav søkning, elevfracfall og samarbeidsklimaet elev-lærer og lærerne i mellom.

En av lærerne, Svein Lund, har et problematisk samarbeidsforhold til elevene og til noen av kollegaene.

Avdelingen står i fare for å bli lagt ned på grunn av mangel på elever.

Tiltak fram til nå.

Det har hvert avholdt mange møter på avdelingsnivå, der problemene har blitt drøftet. Konkrete tiltak av ulike slag har vært forsøkt uten positive resultater, Jeg har på grunn av det ekstremt store fraværet og frafallet på avdelingen hatt møter både med elevene og med lærerne. Min konklusjon er at med dagens bemanning og samarbeidsklima vil problemene ikke kunne løses.

Tiltak som må vurderes

1. Omplassering av Svein Lund

2. Oppstart av et eget utviklingsarbeid på avdelingen

Forslaget om omplassering av Svein er tristisk, men nødvendig. Bakgrunnen er at situasjonen har utviklet seg så langt at det i dag ikke vil være mulig for Svein å skape et trygt og samarbeidende læringsmiljø.

Det andre forslaget handler om å igangsette et utviklingsarbeid, der elevenes trygghet og trivsel settes i fokus. Uten trygghet og trivsel vil avdelingen ha begrensede muligheter til å beholde og rekruttere nye elever.

Brevet var underskrive med namnet til avgått rektor, utan tittel.

Dette var ikkje mindre enn ein total dødsdom over meg som lærar. Dagen etter skreiv eg eit brev til konstituert rektor, med kopi til styreleiar, hovudlærar og tillitsvalde:

Oppseiing

Eg viser til attest som tidligare rektor NN har skreve til rektor og styreleiar om at eg ikkje duger som lærar, og sluttar i dag i jobben min som lærar ved Samisk vidaregåande skole. Dersom eg må betale erstatning for at eg ikkje jobbar oppseiingstida, kan rekning sendast til adressa over.

Av same grunn går eg frå alle verv i Lærarforbundet. ...

Eg rydda så pulten min, la brevet i posthyllene i lag med nøklane mine til skolen og smekka igjen døra da eg gikk. Så skreiv eg ei orientering til klubbstyret og Lærarforbundet i Finnmark, og ba dei følge opp saka.

Fungerande rektor stilte seg bak brevet frå den avgåtte rektor og krevde at eg skulle omplasserast til ei anna avdeling. Det kunne eg sjølv sagt ikkje godta, og for at det skulle komme ei løysing måtte Styret for de samiske vidaregåande skolene inn og forhandle med Lærarforbundet over hovudet på rektor. Med støtte frå klubben og mange arbeidskameratar trakk eg til slutt oppseiinga tilbake, og kom tilbake på jobb etter å ha vore borte 24 dagar. Noko av det vanskeligaste var no å forklare saka for elevane. Det hadde gått ein masse feilaktige rykte om saka, ikkje minst fordi årsaka var stempla hemmelig.

På eit vis klarte eg å lære elevane litt på det som var igjen av skoleåret, men dessverre hadde dei alle for lengst sprengt fråversgrensa, så det blei ingen eksamen.

Kravet om at eg skulle omplasserast kan virke litt merkelig. Det var aldri snakk om kor eg skulle omplasserast til og kva eg eventuelt skulle gjøre der. På denne tida hadde eg formell undervisningskompetanse bare i mekaniske fag, samt i samisk. Men samisken var ingen reell kompetanse, i alle fall ikkje for førstespråk som var det som skolen hadde mest av. No hadde eg faktisk ikkje hatt noko mot å få prøve meg i anna undervisning, men eg kunne sjølv sagt ikkje godta det som ei forvisning, bygd på at eg var dømt udugelig til å undervise i dei faga eg hadde undervisningskompetanse i.

Og det store utviklingsarbeidet som skulle settast i gang – Kor blei det av det? Etter at eg var kome tilbake på jobb, kom den engasjerte eksterne pedagogen med ein plan for utviklingsarbeidet, som han foreslo skulle vare i 4 år. Etter det hørte vi ingen ting om utviklingsarbeidet, og så vidt eg veit har det heller ikkje vore noko å høre til det i ettertid.

Året etter var eg framleis lærar i mekaniske fag, elevane hadde normalt fråver og dei fleste fikk eksamen. Da hadde eg fått nok, men det er ei anna historie.

Harde slag i Lærarforbundet

På arbeidsplassen min, Samisk vidaregåande skole og reindriftsskole, hadde engasjementet mitt i samiske skolespørsmål ført til at ein ønska å ha meg med i Lærarforbundet sitt utval for samiske

skolespørsmål i Finnmark. Noko motvillig tok eg mot valet, da eg helst hadde sett at det var samiske lærarar som sto for dette, og enno meir motvillig let eg meg velje til leiar for utvalet. Når eg først hadde tatt det på meg, kjente eg meg derimot forplikta til å gjøre ein aktiv jobb, og ikkje svikte og kompromisse bort interessene til samiske lærarar og elevar. Det skulle føre til ei rekke konfrontasjonar dei knappe to åra det sto på, før eg blei avsett med brask og bram, og bede om å trekke meg frå alle verv, inkludert skoletillitsvald. Noko så hardt slag har eg verken før eller sidan fått gjennom mange års arbeidsliv og organisasjonsarbeid.

Etter mi oppfatning hang dette nært saman med den samepolitiske snuen i 1997, med kampanjer mot Samerettsutvalet og samisk læreplan, som blei utvida til forsøk på å slå tilbake mesteparten av det samane hadde oppnådd. Den største snuoperasjonen skjedde i SV rundt nominasjonen og valet av Olav Gunnar Ballo til Stortinget. I fylkesstyret i Lærerforbundet sat det nesten bare medlemmar og sympatisørar av SV. Dei kunne ikkje leve med eit fylkeslag som stilte stadig sterkare krav om samiske læreplanar, samisk innhald i skolen, rett til samisk opplæring osv. samtidig som partiet deira stilte til val med kamp mot sameretten som hovudsak. Eit hissig pågåande utval for samiske skolespørsmål, med folk som nekta å halde kjeft utad, kom i vegen for denne snuoperasjonen. Formelt skjedde ikkje avsettinga som ei avrøysting om skolepolitiske eller samepolitiske standpunkt, men leiaren pressa, med kabinettsverdet hengande over bordet, styret til å erklære mistillit til meg. Dette førte til ein isfront, der folk som hadde samarbeida i fleire år, plutselig ikkje lenger var på talefot. Etter 24 år er det enno ikkje løyst. Ein einaste av dei som kjente seg pressa til å røyste mot meg, har seinare bede om orsaking, elles er det ingen som har hatt skamvett til det. Omlag 15 år etterpå kom eg i skade for å bli sittande ved sida av den tidligare fylkesleiaren på flyet, eg trur det var frå Oslo til Tromsø. Ingen av oss helsa, ingen sa eit ord, i to timar sat vi og såg kvar vår veg. Isfronten hadde ikkje lagt seg og har det enno ikkje.

Dei klarte å presse meg ut av Lærerforbundet, og seinare utval gikk langt stillare i dørane. Da lærarorganisasjonane seinare slo seg saman til Utdanningsforbundet, sørga dei for å halde samiske interesser i sjakk. Utvalet for samiske skolespørsmål blei flytta opp på landsplan, og leia av eit sentralstyremedlem sørfrå, som først og fremst var organisasjonen sin tillitsvalde og ikkje ein representant for samiske skolemiljø.

Da eg nokre år etterpå byrja å skrive/redigere Samisk skolehistorie, hadde eg det på planen at eg skulle skrive mine eigne røynsler frå Lærerforbundet. Men det var ikkje så lett. Desse røynslene var fortsatt så bitre at det var vanskelig å sette ord på dei, og i tillegg var det vanskelig å kombinere rolla som hovudredaktør for verket med ein høgst subjektiv deltakar i ein hard strid som ikkje låg så veldig langt tilbake i tida. Det endte derfor med at vi leigde inn ein ekstern journalist til å intervjuere motparten, og det var alt som kom med der.¹³ Når eg no skriv om dette ser eg at eg ikkje har eit einaste papir om saka. Trulig har eg levert dei frå meg for å vere kvitt dei, og kanskje det er best slik.

Sjølv om denne striden også bidro til at eg eit år etter sa opp jobben som lærar, klarte dei derimot ikkje å få meg bort frå å engasjere meg i samiske skolespørsmål. Det heldt eg fram med gjennom skriving av Samisk skolehistorie og forskjellige engasjement for Samisk høgskole og for Styret for de samiske videregående skolene.

Nei og atter Nei til EU

Som kjent har norske styresmakter søkt medlemskap i EEC/EF/EU heile tre gongar, kvar gong mot stor motstand i folket. Første gongen, rundt 1960, har eg nokre vage minne om, men eg var for ung til sjølv å spele noka aktiv rolle i den striden. Andre gongen, fram til folkerøystinga i 1972, derimot, var eg aktivt med i begge motstandsorganisasjonane, Folkebevegelsen og Arbeiderkomiteen mot EEC og dyrtid (AKMED). Verken da eller seinare har eg forstått samanhengen mellom EEC og dyrtid, og kløyvinga i motstandsørsla må eg i ettertid innsjå at nok i stor grad skreiv seg frå feil som var gjort av den såkalla ml-rørsla, som eg da var med i.

¹³ <http://skuvla.info/skolehist/lorg2-n.htm#sylv>

AKMED gjorde likevel ein god del godt arbeid, bl.a. våga vi å jobbe ulovlig innafor Forsvaret, og organiserte både studiesirklar og demonstrasjon mot EU på Gardermoen flystasjon da eg var soldat der. Sommaren 1972 dimitterte eg og fikk jobb på Nordisk Aluminium i Holmestrand. Det var da bare eit par månadar igjen til folkerøystinga, men eg nådde da å stå på stand og gå på dørene med løpesedlar frå Folkeaksjonen. Dessverre blei begge organisasjonane lagt ned etter folkerøystinga, og EU-saka blei ei ikkje-sak i mange år, noko som gjorde at dei aller fleste i Noreg etter kvart visste lite om både EU-systemet og om kva som skjedde i EU-landa.

Det skulle gå omlag 18 år før saka blei høgaktuell igjen. Mens eg 1989/90 studerte i Tromsø, dukka det opp stand på UIT med «Studenter mot EU» og etter kvart blei det stifta organisasjonen Nei til EU, som fikk fleire og fleire lokallag. Da eg på nyåret 1991 var tilbake i Guovdageaidnu var eg ein av ganske få i bygda med medlemskap i denne ganske nydanna organisasjonen. EU-motstandarar var det derimot mange av, og eg fikk med meg nokre av dei på å danne eit interimstyre for lokallag. Seinare sat eg i styret for lokallaget, store delar av tida som formell og/eller reell leiar. Ei tid var eg òg sekretær i fylkesstyret og med i det samepolitiske utvalet til Nei til EU i Finnmark.

VIL SAMELAND OVERLEVE I EF?

Samisk tradisjonell levemåte og tenkemåte har gitt oss å leve i tett med naturen. Dette har oss ikke lært noe om politikken, der økonomisk vekst er essensiell for oss. Vi berregner for vann, kapital, arbeidskraft og tjenester vil øke presset på de samiske områdene, som ender opp med å bli bevaringsområder i Europa. Naturs og ressursene våre vil bli åpne for oppkjøp fra EF-landene dersom vi blir med i EF.

Ingen av EF-land har tidligere EØ-kooperasjonen om arbeidskraften. EF har heller ingen felles politikk overfor nøytrale minoriteter. Om samiske rettigheter til land og vann blir anerkjent av norske myndigheter, vil dette kunne overføres til EF.

Eller Norge EF-medlem vil det ender i 12-miljøprosser til felles EF-land og EF vil trykke forhandlinger med andre land om fiskeressurser.

I EF vil jordbrukssektoren forsvinne, og arbeidsløsheten i Finnmark vil øke med mer tydelighet.

For miljøforurensning vil alle EF-medlemskap bety bedre markeds, men dermed lavere priser. Kjøpene på EF-markedet er ikke stort mer enn halvparten av prisene i Norge. Ved tilhøvet med kjøp, vil samiske miljø kriterier med billig kjøp fra EF-landene, og med endelig kjøp som importen til EF.

Miljøet i Barentsregionen og i nordnorge er et resultat av en politikk der produktivitet og arbeid er det eneste som teller. Skal vi gjenskape natur og miljø, må politikkene i stedet lytte til lokalbefolkningen sine kunnskaper om ressursforvaltning. Utover EF kan vi velge en bedre politikk for miljøet. I EF har vi ikke noe valg, det vil vi sette vekt foran miljøet.

ER EØS ET ALTERNATIV?

EØS-avtalen forplikter oss til å følge EF sine økonomiske politikk, og EØS-avtalen truer Norge til å godta omkring 1300 EF-bedrifter.

I EØS-avtalen står det ingenting om samet. Den norske regjering har ikke lov til å avtale skal ta hensyn til samiske rettigheter og krav.

Gjennom EØS-avtalen forplikter vi oss til gradvis utvikling i retning av frihandel for jordbrukssektoren. Når det er frihandel er det ikke lov å gi driftstøtte til produksjonen. Norge kan derfor bli tvunget til å erstatte både jordbruks-, fisker og miljøforurensning.

EØS-avtalen gjør at Norge må gi en stadig økende del av samiske fiskeressurser til EF, og gjør det mye lettere for EF-landene å kjøpe nye norsk fiskeressurser, og å kjøpe opp fiskeressurser for direkte fra EF-land.

Ved EØS-medlemskap vil vi også gi fra oss nye og dyre økonomiske, slik som differensiert arbeidsløshets- og transportstøtte.

Norsk, fisk og norsk EF-medlemskap vil øke de store deler av næringslivet i samiske områder og føre til ytterligere sametisering. Dette vil igjen øke de grunnlaget for samisk kultur og språk. Vil vi ha et sams utvikling, må vi si:

NEI TIL EF! NEI TIL EØS!

CEAVZÁ GO SÁPMI EØS?

Samisk tradisjonell levemåte og tenkemåte har gitt oss å leve i tett med naturen. Dette har oss ikke lært noe om politikken, der økonomisk vekst er essensiell for oss. Vi berregner for vann, kapital, arbeidskraft og tjenester vil øke presset på de samiske områdene, som ender opp med å bli bevaringsområder i Europa. Naturs og ressursene våre vil bli åpne for oppkjøp fra EF-landene dersom vi blir med i EF.

Ingen av EF-land har tidligere EØ-kooperasjonen om arbeidskraften. EF har heller ingen felles politikk overfor nøytrale minoriteter. Om samiske rettigheter til land og vann blir anerkjent av norske myndigheter, vil dette kunne overføres til EF.

Eller Norge EF-medlem vil det ender i 12-miljøprosser til felles EF-land og EF vil trykke forhandlinger med andre land om fiskeressurser.

I EF vil jordbrukssektoren forsvinne, og arbeidsløsheten i Finnmark vil øke med mer tydelighet.

For miljøforurensning vil alle EF-medlemskap bety bedre markeds, men dermed lavere priser. Kjøpene på EF-markedet er ikke stort mer enn halvparten av prisene i Norge. Ved tilhøvet med kjøp, vil samiske miljø kriterier med billig kjøp fra EF-landene, og med endelig kjøp som importen til EF.

Miljøet i Barentsregionen og i nordnorge er et resultat av en politikk der produktivitet og arbeid er det eneste som teller. Skal vi gjenskape natur og miljø, må politikkene i stedet lytte til lokalbefolkningen sine kunnskaper om ressursforvaltning. Utover EF kan vi velge en bedre politikk for miljøet. I EF har vi ikke noe valg, det vil vi sette vekt foran miljøet.

ER EØS ET ALTERNATIV?

EØS-avtalen forplikter oss til å følge EF sine økonomiske politikk, og EØS-avtalen truer Norge til å godta omkring 1300 EF-bedrifter.

I EØS-avtalen står det ingenting om samet. Den norske regjering har ikke lov til å avtale skal ta hensyn til samiske rettigheter og krav.

Gjennom EØS-avtalen forplikter vi oss til gradvis utvikling i retning av frihandel for jordbrukssektoren. Når det er frihandel er det ikke lov å gi driftstøtte til produksjonen. Norge kan derfor bli tvunget til å erstatte både jordbruks-, fisker og miljøforurensning.

EØS-avtalen gjør at Norge må gi en stadig økende del av samiske fiskeressurser til EF, og gjør det mye lettere for EF-landene å kjøpe nye norsk fiskeressurser, og å kjøpe opp fiskeressurser for direkte fra EF-land.

Ved EØS-medlemskap vil vi også gi fra oss nye og dyre økonomiske, slik som differensiert arbeidsløshets- og transportstøtte.

Norsk, fisk og norsk EF-medlemskap vil øke de store deler av næringslivet i samiske områder og føre til ytterligere sametisering. Dette vil igjen øke de grunnlaget for samisk kultur og språk. Vil vi ha et sams utvikling, må vi si:

NEI TIL EF! NEI TIL EØS!

CEAVZÁ GO SÁPMI EØS?

Samisk tradisjonell levemåte og tenkemåte har gitt oss å leve i tett med naturen. Dette har oss ikke lært noe om politikken, der økonomisk vekst er essensiell for oss. Vi berregner for vann, kapital, arbeidskraft og tjenester vil øke presset på de samiske områdene, som ender opp med å bli bevaringsområder i Europa. Naturs og ressursene våre vil bli åpne for oppkjøp fra EF-landene dersom vi blir med i EF.

Ingen av EF-land har tidligere EØ-kooperasjonen om arbeidskraften. EF har heller ingen felles politikk overfor nøytrale minoriteter. Om samiske rettigheter til land og vann blir anerkjent av norske myndigheter, vil dette kunne overføres til EF.

Eller Norge EF-medlem vil det ender i 12-miljøprosser til felles EF-land og EF vil trykke forhandlinger med andre land om fiskeressurser.

I EF vil jordbrukssektoren forsvinne, og arbeidsløsheten i Finnmark vil øke med mer tydelighet.

For miljøforurensning vil alle EF-medlemskap bety bedre markeds, men dermed lavere priser. Kjøpene på EF-markedet er ikke stort mer enn halvparten av prisene i Norge. Ved tilhøvet med kjøp, vil samiske miljø kriterier med billig kjøp fra EF-landene, og med endelig kjøp som importen til EF.

Miljøet i Barentsregionen og i nordnorge er et resultat av en politikk der produktivitet og arbeid er det eneste som teller. Skal vi gjenskape natur og miljø, må politikkene i stedet lytte til lokalbefolkningen sine kunnskaper om ressursforvaltning. Utover EF kan vi velge en bedre politikk for miljøet. I EF har vi ikke noe valg, det vil vi sette vekt foran miljøet.

Foto: Øst og Øst, 1992 Samiskpolitikk

CEAVZÁ GO SÁPMI EØS?

Samisk tradisjonell levemåte og tenkemåte har gitt oss å leve i tett med naturen. Dette har oss ikke lært noe om politikken, der økonomisk vekst er essensiell for oss. Vi berregner for vann, kapital, arbeidskraft og tjenester vil øke presset på de samiske områdene, som ender opp med å bli bevaringsområder i Europa. Naturs og ressursene våre vil bli åpne for oppkjøp fra EF-landene dersom vi blir med i EF.

Ingen av EF-land har tidligere EØ-kooperasjonen om arbeidskraften. EF har heller ingen felles politikk overfor nøytrale minoriteter. Om samiske rettigheter til land og vann blir anerkjent av norske myndigheter, vil dette kunne overføres til EF.

Eller Norge EF-medlem vil det ender i 12-miljøprosser til felles EF-land og EF vil trykke forhandlinger med andre land om fiskeressurser.

I EF vil jordbrukssektoren forsvinne, og arbeidsløsheten i Finnmark vil øke med mer tydelighet.

For miljøforurensning vil alle EF-medlemskap bety bedre markeds, men dermed lavere priser. Kjøpene på EF-markedet er ikke stort mer enn halvparten av prisene i Norge. Ved tilhøvet med kjøp, vil samiske miljø kriterier med billig kjøp fra EF-landene, og med endelig kjøp som importen til EF.

Miljøet i Barentsregionen og i nordnorge er et resultat av en politikk der produktivitet og arbeid er det eneste som teller. Skal vi gjenskape natur og miljø, må politikkene i stedet lytte til lokalbefolkningen sine kunnskaper om ressursforvaltning. Utover EF kan vi velge en bedre politikk for miljøet. I EF har vi ikke noe valg, det vil vi sette vekt foran miljøet.

LEA GO EEO ALTERNATIVA?

EEO-avtalen forplikter oss til å følge EF sine økonomiske politikk, og EEO-avtalen truer Norge til å godta omkring 1300 EF-bedrifter.

I EEO-avtalen står det ingenting om samet. Den norske regjering har ikke lov til å avtale skal ta hensyn til samiske rettigheter og krav.

Gjennom EEO-avtalen forplikter vi oss til gradvis utvikling i retning av frihandel for jordbrukssektoren. Når det er frihandel er det ikke lov å gi driftstøtte til produksjonen. Norge kan derfor bli tvunget til å erstatte både jordbruks-, fisker og miljøforurensning.

EEO-avtalen gjør at Norge må gi en stadig økende del av samiske fiskeressurser til EF, og gjør det mye lettere for EF-landene å kjøpe nye norsk fiskeressurser, og å kjøpe opp fiskeressurser for direkte fra EF-land.

Ved EEO-medlemskap vil vi også gi fra oss nye og dyre økonomiske, slik som differensiert arbeidsløshets- og transportstøtte.

Norsk, fisk og norsk EEO-medlemskap vil øke de store deler av næringslivet i samiske områder og føre til ytterligere sametisering. Dette vil igjen øke de grunnlaget for samisk kultur og språk. Vil vi ha et sams utvikling, må vi si:

NEI TIL EF! NEI TIL EEO!

HÁLIIDAT GO DIENTT EAMBBO? VÁLDDE OKTAVUODA MINGUIN!

VIL DU VITE MER? TA KONTAKT MED OSS!

☐ Min telefonnummer er "011-1111" og vil bli med i "Nei til EF".

☐ Min adresse er "111111" og vil bli med i "Nei til EF".

navn / adresse	telefon
Nei til EF - Finnmark, Boks 1111	08-40280
Nei til EF - Troms, Boks 391	08-41101
Nei til EF - Guovdageaidnu, Boks 105	08-46769
Nei til EF - Karasjokk, Boks 217	08-46780
Nei til EF - Deatnu, Deatnu Rådhuset	08-47729
Nei til EF - Ullensaker, Inger Anita Smek	08-58777
Nei til EF - Porsanger, Olaf Eliassen	08-43296
Nei til EF, Rådhuset 24, 0131 Oslo	02-354076

Denne løpeseddelen var det første Nei til EU ga ut på samisk. Både skrivning, oversetting, layout og prenting blei gjort i Guovdageaidnu.

Sjølvs om det ikkje var så høg aktivitet etter folkerøystinga, heldt vi oppe lokallaget i Guovdageaidnu fram til 1999. Da eg pakka saman og dro til Polen og melde meg ut av nesten alt av norske organisasjonar, heldt eg likevel oppe medlemskapen i Nei til EU. Ei viktig grunn var at saka da var i ferd med å bli like aktuell der. 4 år seinare kunne eg studere den polske EU-kampen på nært hald, dvs. sjå dei enorme, stats- og reklamefinansierte ja-plakatane, og dei bittesmå nei-plakatane. Det var eit svært ulikt løp, der neisida ikkje hadde ein sjanse. Eg hadde verken nok kunnskap om polske forhold eller nok språkferdigheitar til å delta i kampen sjølv, så eg blei ståande på sidelinja og heie på Basia når ho skreiv debattinnlegg og røysta nei. Året etter folkerøystinga skulle Polen gå inn i EU 1. mai. Vi var i Noreg i april, men Basia måtte absolutt heim før 1. mai. Kvifor? Jo, ho skulle sy seg eit svart sørgjeflagg og henge på verandaen. Om ho ikkje kunne stoppe polsk EU-medlemskap, så skulle ho i alle fall markere motstanden til siste slutt.

Plakat frå den polske EU-striden.

Foto: SL

Utviklinga etterpå har ikkje fått meg å skifte meining. Eg ser framleis EU som ein reiskap for storkapitalen til å skaffe seg større profitt, på kostnad av både arbeidsfolk og natur. Og ikkje minst ein reiskap for dei rike landa for å sikre fortsatt utbytting av dei fattige. Gjennom EØS grip EU inn i dei fleste sidene ved det norske samfunnet og skaper hinder for å føre ein politikk for kontroll med pengemakta og vern av naturen. Likevel er det ikkje 100 % eintydig. Det er ikkje slik at bare vi var kvitt henholdsvis EØS og EU-medlemskapen, så ville Noreg og Polen bli mye betre land. På nokre område er faktisk begge regjeringane sin politikk **verre** enn det som blir vedtatt i EU. Vi må derfor både kjempe for ein betre politikk nasjonalt og så for retten til å gjennomføre denne.

Mitt livs Interrail

I min ungdom var draumen for mange ungdommar å kunne dra på Interrail nedover Europa. For ei billig penge kunne ein kjøpe ein togbillett som var gyldig i ei mengde land, og det var bare å ta sekken på ryggen og gå på toget. Det var også draumen min, men av forskjellige grunnar blei det ikkje noko av det. Og etter kvart gikk alle feriane mine ut på å reise mellom nord og sør i Noreg.

Sjansen kom først i 1997. No var tilbodet utvida også til oss godt vaksne, og sjølv om vi måtte betale meir enn ein ungdomsbillett, var det eit rimelig tilbod. Med utgangspunkt i Kiruna skulle eg besøke kjente i Polen, Tsjekkia og Ungarn.

I Polen var eg bede i bryllaup i Gdansk til to av dei som hadde vore i lag med på opptil fleire ferieturar. Derifrå gikk toget til Krakow og vidare over til Slovakia og Ungarn. Som nemnd hadde foreldra mine ein nabo som kom frå Ungarn, det vil seie han flykta derifrå etter den sovjetiske invasjonen i 1956. I 1997 var han allereie død, men foreldra mine heldt kontakt med enka og barna, og to av barna var den sommaren hos familie i Budapest. Denne gongen fann mor mi det nødvendig å spandere ein mobiltelefon på meg, så eg skulle få kontakt, og eg traff dei gamle naboane og blei vist rundt i Budapest.

Omvisning i Budapest. Midt i bildet vegvisarane mine frå Skien.

Kontrastar i Budapest: Gamle bygg speilar seg i eit nytt.

Så gikk ferda til Tsjeckia. Der skulle eg krevje inn to øl som eg hadde tilgode. Bakgrunnen var at eg tidligare på sommaren hadde kjørt frå Guovdageaidnu til eit møte i Hammerfest. Etter vegen sto ein kar med ryggsekk og haika. Eg plukka han opp og han fortalte han kom frå Tsjeckia. Han hadde tenkt seg til Nordkapp, men vi kom til at han like godt kunne vere med til Hammerfest. Der sette han opp telt på campingplassen og vi avtalte å møtast på puben for ein øl på kvelden. Men ølprisane i Noreg, dei hadde han slett ikkje råd å betale. Eg betaler no, sa eg, så kjem eg til Tsjeckia til sommaren, så kan du spandere der. Søndagen kjørte han med meg tilbake til Guovdageaidnu og fikk overnatte før han haika vidare nedover. Som sagt, så gjort, eit par månadar seinare sto eg på døra hans i Plzen (Også kalla Pilsen). Så tok vi to heilt ekte pilsenerøl kvar på puben, på hans rekning, og så var vi kvitt.

Deretter tok eg toget tilbake til Polen. Eg treng ikkje nemne alt som skjedde, bare slå fast at denne interrailturen skulle vere avgjørande for at det neste bryllupet eg deltok i i Polen, var mitt eige.

Eit ufullendt oppgjør

Det er sagt at den såkalla ml-rørsla (SUF(m-l), RU, MLG, AKP(m-l), NKS, RV) sette sitt preg på ein heil generasjon. Det gjalt ikkje bare nokre tusen som på eit eller anna tidspunkt var medlem av ein eller fleire av organisasjonane i kortare eller lengre tid, men dei langt fleire som meir eller mindre sympatiserte og alle som samarbeida i forskjellige aksjonar og organisasjonar. (Bruken vår av omgrepet «frontorganisasjon» hadde fortent ei spesiell analyse, da dette fortel mye om partiet sitt sjølvbilde og synet på andre som kjempa for saker vi støtta.)

Utfordringa frå ml-rørsla skulle og i stor grad påverke dei politiske motstandarane våre, frå SV (som ei tid hadde den tvilsame æra å vere utnemnd til «den taktiske hovudfienden») til ytre høgre med Unge Høire som kanskje var enno meir ekstremt høgreorientert enn i dag, og nynazistane sine forskjellige grupper. Det gjaldt ikkje minst det høgresosialdemokratiske hegemoniet i fagrørsla, som var livredde fordi dei såg at vi ofte samarbeida godt med arbeidarar som sokna til AP, men som ikkje støtta klassesamarbeidspolitikken til parhestane i LO/AP-toppen.

Det er ikkje noka spesielt original analyse å seie at mye av styrken låg i samfunnsanalysen vår. Vi slo fast at klassekampen på ingen måte var over, at arbeidarar og bønder hadde felles interesser, at USA og EU var imperialistiske makter og at Sovjet og Sovjet-dominerte land i Aust-Europa bare var sosialistiske i ord og ikkje i innhald. Vi tok standpunkt for det vi kalla den tredje verda sin kamp mot imperialismen og utbytting og for alle folk sin rett til nasjonalt sjølvstyre. Vi slo fast at den internasjonale kapitalismen var eit trugsmål mot naturen og ressursane og heile framtida til kloden. Dette var ein analyse som vi i starten var nokså aleine om, delar av denne slo etter kvart inn i langt breiare lag. Denne analysen held i hovudsak den dag i dag. Dessverre.

Den andre styrken låg i ein fast organisasjon av engasjerte og offervillige folk, i starten mest ungdommar, som var villige til å legge mye arbeid og pengar (i den grad vi hadde pengar, og ofte litt til) i saka. Organisasjonen var bygd så effektivt at han kunne handle raskt, sakene blei ikkje skusla bort i evig byråkrati og formalbehandling, som så mange andre stadar.

Dei veike sidene hang nært saman med dei sterke. Ønsket om ein klar analyse av heile samfunnet slo over i ei forenkling, fordi den skulle vere altomfattande, alt og alle skulle plasserast i båsar med sine klare merkelappar. Klasseanalysen avgjorde kven som var vener og fiendar. Når

interessene til proletariatet var klart definerte, blei dei som ikkje delte politikken vår i verste fall til klasseforrædarar, i beste fall bare «tilbakeliggande element». Respekten for at andre tenkte annleis enn oss og at dei kanskje kunne ha noko å bidra med, var det så som så med. Mye av desse tankane kan vi nok finne røter til i dei «kommunistiske klassikarane» som Lenin og Mao, men det er eit arbeid eg lar ligge i denne omgang.

Alle politiske parti og organisasjonar treng eit program, både for internt og eksternt bruk. Om programmet er vedtatt av organisasjonen ved demokratisk behandling, kan alle forholde seg til og ta standpunkt til dette, og da er det det som står der som gjeld. Verre er det når ein programfestar ein ideologi langt utover det som ein sjølv set på papiret. Dette ser vi på eine sida i religiøse organisasjonar og parti. Det vedtatte programmet blir da bare ein kortversjon på overflata, det verkelege programmet ligg i dei religiøse grunnskriftene og i den vidare tolkinga av desse gjort av dei dominerande kyrkjesamfunna sine prestar og skriftlærde. I visse utgåver av Islam er dette ekstremt, der eit vokterråd av skriftlærde skal avgjøre politikken ut frå eiga tolking av eit 1400 år gammalt skrift. Kristne kyrkjelydar og parti er ikkje stort betre. Når ein har vedtatt den evangelisk-lutherske eller den romersk-katolske kristendomen som grunnlag for organisasjonen sitt arbeid, har ein overlate mye av makta til dei som er autorisert til å tolke denne tradisjonen, og debatten i organisasjonen blir ofte vel så mye om tolking av skrifter som sjølvstendige standpunkt til kva som er fornuftig å gjøre i dagens samfunn. Det ein bestemmer seg for å gjøre må alltid giast eit religiøst grunnlag, som at vi engasjerer oss i sosialt arbeid eller naturvern ut frå at Jesus ville vi skulle hjelpe kvarandre eller at vi må verne om «Guds skaparverk».

Det er ikkje til å komme forbi at AKP(m-l) hadde mye av det same. Programmet var ikkje bare vårt, vi vedtok å bygge heile partiet på ein ideologi, som ikkje var skapt som einskapelig, men som var konstruert som det i ettertid. Vi kopla oss på 2–5 namn i den sosialistiske tradisjonen, som så blei kanonisert på linje med katolske helgenar. Det gjorde dei nærast ufeilbarlige, og motsetningane mellom dei blei tona ned. Med å vedta konstruksjonen «mlm» som grunnlaget vårt, gjorde vi dermed eit ukjent antall skrifter til del av programmet vårt, saman med praksisen til «dei fem store» på godt og vondt. Rett nok blei det heile tida innrømme ein viss tabbekvote for nokre av dei, i alle fall for Stalin og visse av dei tidligaste skriftene til Marx, men det var vanskelig å avgjøre kor grensa gikk mellom akseptabel og ikkje-akseptabel kritikk av helgenbilda. Det sikraste blei derfor å overlate denne tolkinga til leiinga, dvs. SKAU (sentralkomiteens arbeidsutvalg) som blei vårt «vokterråd». Programmet vårt omfatta altså ei mengde skrifter som ingen av oss hadde lest alt av, og som i stor grad ikkje eingong var tilgjengelig på norsk. Sjølv om forlaget Oktober gjorde ein veldig innsats for å få skrifter av alle dei «fem store» utgitt på norsk, og mange gravde djupt i lommeboka for å få sette bøkene i bokhylla, så forblei nok det aller meste ulest hos dei fleste medlemmane – og eg var ikkje noko unnatak. Liksom dei aller fleste kristne bare har lest utvalde delar av Bibelen og ikkje vil vedkjenne seg mye av det som står der.

I innleiinga til dette skriftet har eg sitert Mao: "Å gå mot straumen er eit marxist-leninistisk prinsipp". Eg hugsar eg fann dette sitatet for mange år sidan og da fikk stor sans for det. Når eg no kom til å tenke på det, var det vanskelig å finne igjen. I dag har eg eit meir tvisynt syn på dette. På eine sida kan ein utvilsomt seie at både Marx, Lenin og Mao gikk mot straumen eller for å seie det med den svenske kommunistleiarer Nils Holmberg: "Mot rådande vind". Men kva skjedde innafor dei partia som Lenin og Mao sto i spissen for, og kva skjedde i statane der dei fikk makta? Når kommunistisk ideologi i varianten til eit statsbærande parti sjølv blei "rådande vind"? Å gå mot straumen innafor desse partia og statane har ikkje vore særlig populært og tildels direkte livsfarlig. Livsfarlig var det ikkje akkurat å vere i opposisjon innafor den norske ml-rørsla, men enkelt var det heller ikkje.

Eg har lova at dette skulle bli ei forteljing med digresjonar, og her kjem ein av dei. Far min var, i motsetning til mor mi, såkalla «personlig kristen». Omgrepet «personlig kristen» kan virke noko merkelig, men på pappa passa det. Han leste i andaktsboka, han gikk i kyrkja på søndagen om det ikkje kolliderte med planane til resten av familien, men som mor mi sa etter at han var gått bort: «Han plaga no ingen andre med den kristendommen sin». På hans eldre dagar, da han var byrja å bli noko dement, forsøkte vi å finne aktivitetar som han kunne ha glede av. Ein gong da eg var heime,

viste det lokale teateret eit stykke basert på Jobs bok. Dette er ei av bøkene i Bibelen som er minst lest, og som på mange måtar bryt med den glade budskapen som prestane preikar på søndagane. Men vi tenkte bare at det var no eit teaterstykk basert på Bibelen, så det måtte vere noko for pappa. Vi tok han med på teater, men da han fikk høre sitata direkte frå Jobs bok, reagerte han veldig. – Nei, dette var ikkje kristendom, det var gudsbespotting og vranglære, dette kunne han ikkje finne seg i. Vi måtte bare ta han med og gå, så han ikkje skulle øydelegge heile teaterførestillinga. Kvifor nemner eg dette no? Jo, fordi det minner meg om at erklærte marxistar ofte ikkje har villa vite av mye av det Marx skreiv og gjorde, da det ikkje passa inn i det idealiserte bildet.

Den kjende partiideologen Tron Øgrim var ein av dei som hadde fått innført omgrepet mlm, men blei etter kvart klar over at praktiseringa av denne konstruksjonen hadde sine negative sider. I 1979 skreiv han boka *Marxismen – vitenskap eller åpenbaringsreligion?* Da sette han fingeren på at mange nettopp hadde brukt marxistisk teori som om det var ein religion. Likevel blei det eit svært halvhjarta oppgjør. Han stilte ikkje spørsmålet om det var rett å knytte partiet sin politikk til skriftene til bestemte historiske personar, og (m-l) forblei del av partinamnet enno i mange år.

For meg, og eg vil tru for dei fleste andre som var med, var det ikkje først og fremst det teoretiske grunnlaget, men den praktiske politikken som trakk oss til partiet og heldt oss fast der. Det gikk ei rekke diskusjonar om meir ideologiske spørsmål, men mange av oss makta ikkje å følgje med på desse eller syntest det var teoretisk flisespikkeri og heldt seg til den daglige kampen på arbeidsplassar og i lokalsamfunn, samt dei store spørsmåla på verdsbasis som solidaritet med Palestina og økonomisk verdsordning.

Partiet hadde ei linje, og linja var rett. Om ein veik av frå linja, var det anten eit høgreavvik eller eit venstreavvik. Begge delar måtte sjølvstendig bekjempast, om nødvendig med harde middel, i siste instans eksklusjon. Vi i Hammerfest hadde eit relativt kritisk forhold til dei mange direktiva vi blei pålagt og tillot oss i stor grad å hevde eigne synspunkt både innad og dels utad, noko vi ikkje akkurat blei populære av. Men vi var langt frå sentralen og andre sjølvstendige miljø blei nok slått hardare ned på. Vi kan nok trygt gå ut frå at trua på den rette partilinja og prinsippet om «demokratisk sentralisme» førte til at oppgjøret med udemokratiske og forelda prinsipp frå den kommunistiske tradisjonen kom seinare enn dei burde ha kome. Dei som såg feila kjente at dei ikkje nådde fram med kritikken, og meldte seg da ut ein etter ein. I stor grad var dette nettopp dei som kunne ha fornya partiet om dei hadde sleppe til i tide. Dermed tok det alt for lang tid før AKP tok eit oppgjør med nokre av dei gamle dogma, og endringane kom alt for seint til å kunne gi partiet tillit som ei kraft som kunne blitt leiande på venstresida.

"Det starta i Gdansk" Gigantplakat i Gdansk sentrum i høve 25-årsjubileet for opprettinga av Solidaritet. I følge plakaten var Gdansk den første dominobrikka, som fikk dei andre til å falle etter kvart. Ein slik gigantplakat er sjølv sagt ikkje billig å lage og under ser vi at han er sponsa av oljeselskapet Lotos, skipsverftet Remontowa, polsk TV m.fl.

Foto:: SL

Midt oppe i dette skjedde det store endringar i verda. I løpet av eit par år rundt 1990 rakna heile det «sosialistiske» Aust-Europa. I Gdańsk har eg seinare sett eit gigantisk bilde som viser dominobrikker som veltar. Teksten er «Zaczęło się w Gdańsku» (Det byrja i Gdańsk). Streikane i Gdańsk ga eit signal som nokre år seinare førte til opprør i land etter land, både blant dei formelt sjølvstendige statane i Warszawa-pakta, og i sovjetrepublikkar som såg seg sjølve som land som hadde vore okkupert. Heller ikkje dei sosialistiske eller «sosialistiske» statane som hadde vore uavhengige av Sovjet, som Jugoslavia, Romania og Albania. heldt stand mot denne flodbølgja, og det eine styret etter det andre gikk over ende, nokre på svært dramatisk vis. Kva skulle så vi med sosialisme i Vest-Europa, når alle land som hadde prøvd det gikk bort frå det? Av dei erklært sosialistiske landa var det bare Kina, Vietnam, Nord-Korea og Kuba som kom gjennom perioden 1988-92 utan eit totalt regimeskifte. Likevel skjedde også der ting som gjorde det vanskeligare eller umogleg for eit sosialistisk parti i Noreg å knytte seg til nokon av desse. Kina var suverent det største landet og hadde også vore ein sentral samarbeidspartnar og tildels ideal for vestlige ml-organisasjonar sidan 1960-talet. Økonomisk hadde no Kina i lang tid opna for meir kapitalisme, men det endelige brotet kom først da styresmaktene i 1989 brutalt slo ned kampen for meir demokrati. Først da sa AKP opp partisambandet, eit av mange døme på at når partiet gjorde endringar, så skjedde det altfor seint til å gi tillit.

AKP blei mindre og mindre, forsøkte seg på ei slags fornying, men fikk det ikkje riktig til. Før hadde det vore eit parti med dagsavis, no var det ei dagsavis med parti. Utrulig nok hadde dagsavisa Klassekampen heldt ut gjennom alle partiet sine kriser. Men det blei stadig vanskeligare å halde avisa oppe som organ for eit parti som bare blei mindre og mindre. I 1991 blei avisa si rolle som partiorgan avskaffa, og i staden definerte ein seg som «venstresidas dagsavis». Likevel var

AKP lenge den dominerande aksjonæren i avisa heilt fram til 1997, da eit ekstraordinært landsmøte opna for å selje ut aksjane så partiet kom i mindretalsposisjon.

Partiet vakla vidare, og eg vakla inntil vidare med, av gamal vane og i mangel på alternativ.

Vegen ut av ml-rørsla

Da eg ved årsskiftet 1990/91 vendte heim igjen frå Tromsø til Finnmark hadde partiorganisasjonen blitt så redusert at eg deretter bare deltok på eit par samanskrapa fylkesmøte i spesielle høve, eit av dei valde meg til delegat til det ekstraordinære landsmøtet i AKP om Klassekampen i 1997. Det var eit av dei siste partimøta eg deltok på.

I Guovdageaidnu var det faktisk eit par medlemmar av partiet i tillegg til meg. Vi var alle innflyttarar, dei hadde kome like før meg, så vi hadde ikkje veldig djupe røter på plassen. Vi hadde kontakt og samarbeida litt om bl.a. debatten om partiet sitt sameprogram og seinare om innspel til RV sin stortingsrepresentant på samepolitiske spørsmål. Vi organiserte aldri noko eige partilag, og vi rekrutterte ikkje til AKP. To gongar stilte RV liste i Guovdageaidnu, men det blei ingen fast organisasjon rundt dette og nokså få røyster. Eg hadde lita rolle i dette, eine gongen sto eg ikkje på lista, andre gongen var eg listefyll nesten nederst. Etter at eg flytta til Guovdageaidnu sto eg vel aldri skikkeleg fram partipolitisk i lokalsamfunnet, sjølv om eg ikkje nekta for at eg røysta RV. Dersom nokon spurte, og det gjorde dei sjeldan. Både på skolen og i bygda passa det meg betre å engasjere meg som aktivist for samisk skole, som EU-motstandar og naturvernar.

Utviklinga av partiet eller partia AKP og RV imponerte meg ikkje. Krangelen mellom dei to organisasjonane var uforståelig, oppgjøret med den udemokratiske fortida var halvhjerta og samepolitikken var nærmast fråverande på landsplan og prega av kløyving i Finnmark. Eg hadde tidligare i mange år vore offentlig talsmann for AKP på lokalt og fylkesnivå, men no kjente eg mindre og mindre lyst å stå fram som representant for partiet.

Møtet mitt med Polen fikk etter kvart store verknadar både på det politiske og det meir personlige planet. Eg har nemnd at det var vanskelig å kalle seg kommunist i Polen. Så lenge eg hadde arbeidet mitt i Noreg og bare var i Polen på kortare ferieopphald, så kunne eg opptre med to ansikt. Dei blei etterkvart vanskeligare og vanskeligare å sameine, både av politiske og personlige årsakar. Etter eit tiår med venting og vakling og mislukka forsøk på å gløyme kvarandre, bestemte Basia og eg oss endelig for å gifte oss. Noko klar plan for framtida hadde vi ikkje, bortsett frå at Polen skulle bli hovudbase eit par år framover, til eg var ferdig med studiar og reinskriving av bokmanus på grunnlag av studentoppgåver i yrkespedagogikk.

Basia og eg hadde vakse opp og levd godt ut i vaksenlivet i kvart vårt land og med kvart vårt politiske og økonomiske system. Vi hadde kvar våre røynsler med kva som var undertrykkarar, kven som var opposisjon og kven ein kunne stole på og samarbeide med. Dei som i Polen hadde kalla seg kommunistar ville ingen av oss identifisere oss med. Samtidig var vi forbausande samde i mange andre saker, i synet på EU, NATO, naturvern og forsvar for nasjonale og kulturelle minoritetar. Forholdet mitt til det samiske var langt på veg parallelt med forholdet hennar til den kasjubiske minoriteten, sjølv om ho ikkje snakka språket aktivt. Vi sto saman om mye, men kommunismen eller «kommunismen» sto i vegen.

10 dagar før bryllaupet skreiv eg til både RV og AKP og melde meg ut av begge. Grunngevinga eg brukte var ikkje heilt den same som eg har skrive her. Eg valde kanskje minste motstands veg, og skreiv at eg no flytta til utlandet, og ikkje hadde noko sjanse til å vere aktiv, og at eg ikkje ville stå som medlem når eg ikkje kunne delta aktivt. Det var ei sanning med modifikasjonar, fordi eg uansett ikkje hadde vore vidare aktiv dei siste åra. Årsakene var nok meir kompliserte enn som så, men eg kjente at tida var overmogen. Bryllaupet og flyttinga fikk meg til å ta steget, men grunnlaget var lagt lenge før det.

Etter 31 år i den same rørsla, på godt og vondt, var denne blitt ein del av meg og prega meg i slik grad at det var rart å leve utan. På eine sida var det ei slags frigjøring. No var eg endelig bare meg sjølv, ikkje med Lenin sine ord «ein skrue i det store revolusjonsmaskineriet». På andre sida sakna eg eit miljø å diskutere både aktuelle og prinsipielle saker i. Men det hadde eg vel og eigentlig sakna dei siste åra mens eg enno betalte kontingent.

Mappa mi, med litt digresjonar

Vi som var aktive på den radikale venstresida på 60-/80-talet var aldri i tvil om at vi blei overvaka og registrert. Derfor tok vi da også ein del tiltak for å gjøre det vanskeligare for overvakarane, som å ikkje offentliggjøre alle medlemmar og tillitsvalde, som å halde møte på hemmelige stadar og bruke dekknamn. For dette blei vi halde narr av og skulda for å sjå spøkelse på høglys dag. Bevisa på overvaking blei tydeligare, både telefonavlytting, brevopning, spaning og anna overvaking let seg ikkje skjule. Men det var først da det kom fram at ikkje bare venstresida, men og folk på den moderate høgresida hadde vore overvaka, at det blei nedsett ein offentlig kommisjon for å granske saka. Eg fikk jo litt fleip med denne Lund-kommisjonen, som var leia av min namnebror (men ikkje slektning) Ketil Lund. No blei det eit større og større krav om at folk som hadde vore ulovlig overvaka skulle få vite om det. "*Jeg vil se mappa mi!*". Til sist blei det opna for at dei som meinte seg overvaka kunne søke om innsyn, og mange fikk svart på kvitt bevist noko av det dei hadde mistanke om – og nokre gongar enno meir.

Da det blei opna for innsyn, sendte eg søknad 10.04.2001, men det skulle ta si tid å få svar. 16.08.2002 fikk eg tilsendt 13 dokument, laga i tida 1970-90. Desse fortel at ein stor del av det politiske arbeidet eg har vore med på gjennom desse åra var registrert av overvåkingspolitiet og hadde hamna i mappa mi. Likevel kunne eg lett sjå at det var store hol. Eg hadde vore med på ting som eg visste var registrert, men som ikkje var nemnd i det eg fikk. Eg skreiv derfor eit høflig-spydig brev til Innsynsutvalet og takka for eit assortert utval av den overvakinga eg hadde vore utsett for, og ba så om også å få resten, i det eg antyda noko av det som dei måtte ha registrert. Det førte bare til at eg fikk eitt ekstra dokument, meir fann dei ikkje, skreiv dei. Slåande var det at det ikkje sto noko om alt arbeidet mitt for Klassekampen og ingenting om den hardt overvaka Alta-kampen. Det er utenkelig at det hadde gått overvakarane hus forbi, så anten hadde noko blitt halde unna, eller det var vurdert som **lovlig** overvaking. Eg søkte så om erstatning 02.11.2002, men svaret kom først 22.01.2007(!) Søknaden blei avslått, da dei for det første ikkje hadde bevis for telefonavlyttinga eg hadde vore utsett for, og ikkje kunne finne at eg hadde lidd konkrete økonomiske tap på grunn av overvakinga. Det hadde eg kanskje ikkje, dei gongane eg hadde blitt avvist ved jobbsøknadar på sannsynlig politisk grunnlag, kan eg ikkje bevise at det var på grunn av overvakinga, det var vel heller at desse institusjonane kjente til arbeidet mitt frå opne kjelder.

Dokumenta i mappa mi minte meg om aktivitetar eg nesten hadde gløymt, og eg kan takke Overvåkingspolitiet og Innsynsutvalet for ein del av det som er referert i dette skriveriet. Eg har allereie vist til notata om aktiviteten min i Skien og i militæret. Da eg flytta nordover mista visst overvakinga meg av syne ei stund, men etter 5 år var det i gang igjen.

Da sendte Politiets overvåkingstjeneste avdeling Hammerfest eit notat til Bodø med kopi til Overvåkingssentralen, Oslo:

AKP/ Rød Ungdom

Lund, Svein Rassmus Sverdrup født 151051 hjemmstedsadr. Grøtmoen, Skien, maskinarbeider v/verkstedet på Findus, Hammerfest, bor pt. Forsøveien 33, Hammerfest

Svein Lund, er tilhenger/medlem av AKP / Rød Ungdom.

Han kom til Hammerfest den 22.8.77 og etter kort tid i Hammerfest begynte han på et voksenopplæringskurs v/Yrkeskolen her. Deretter begynte han som maskinarbeider på verkstedet på Findus. En tør anta at han var leirdeltaker på AKP's sommerleir i Øksfjordbotn 1978 da hans kjøretøy ZT-11181 ble sett parkert i nærheten av leiren i leirtiden.

Svein Lund, er organisert i NNN v/Findus, på møtene er han en ivrig debattant, tar ofte ordet, forlanger og krever, søker på kurser av alle slag.

Hans arbeidskamerater betegner Svein Lund, som en sindt ml(er)

(Bokstavelig gjengitt. Alle skrivefeil og faktafeil ved overvåkingstenesta)

Det som står om fagforeninga på Findus er verd ein kommentar. Dette er informasjon som overvakinga ikkje kan ha fått utan ein informant på innsida. Dei som brukte å gå på fagforeningsmøta kunne nok sagt det meste her, men ikkje at eg søkte på "kurser av alle slag". Det

visste nemlig bare ein person, klubbformannen. Ein arbeidskamerat som også var mistenkt for AKP-medlemskap fikk også mappa si, der det er ein liknande rapport, som ut frå ordbruken tydelig har same kjelde. At styresmaktene dreiv militær og sivil overvaking, det var eg heile tida klar over, men det store sjokket med å få mappa var å sjå at eg var rapportert av folk eg seinare sat i lag med i fagforeiningsstyret. Den tidligare klubbformannen var allereie død da eg fikk mappa mi, og det blei aldri nokon sjanse til å spørje han om dette.

RVs arbeiderkonferanse om industrirasering i Oslo 1983 er eit av dei få møta eg har deltatt på som er spesielt registrert av overvakinga. Her går deltakarane i tog gjennom Oslo og passerer Stortinget, med Slottet i bakgrunnen.

Etter dette blei eg registrert fleire gongar på grunnlag av deltaking i aktivitetar i regi av RV / AKP. Først som deltakar på RVs industrikonferanse i Oslo i 1983. Her står det i rapporten: *"Fra ømtålig kilde har en kommet til underretning om at følgende personer deltok på konferansen:"* Ømtålig kilde kan vel ikkje bety anna enn at politiet hadde ein agent blant møtedeltakarane. Seinare er eg registrert som nominert på RV si liste til kommunevalet i Hammerfest same år. Dette er ei open kjelde, det einaste som er rart er at det ikkje er fleire registreringar av dei listene eg har stått på. Den neste saka har nok krevd langt meir overvaksingsarbeid. Notatet er stempla *Hemmelig* og er tydelig sendt på ein telefaks med avgrensa utval av bokstaveikn: *"fra oemtaalig kilde har en faatt kjennskap til at svein lund, hammerfest, er med i en komite som arbeider med et nytt prinsipp-program for akp(m-l)"*. Denne komiteen var ikkje offentleggjort, heller ikkje internt, og alt tyder derfor på at overvakinga må ha hatt ein "ømtålig kilde" ganske sentralt plassert i partiet. Så vidt eg veit blei denne aldri avslørt.

No går det heile 9 år før eg neste gong er registrert, og da ikkje i samband med AKP/RV, men med *"Ulovlig demonstrasjon ved forswarets radaranlegg på Njunis i Målselv, mandag 22.10.90."* Eg var da student i Tromsø, og skreiv på si for Klassekampen. På denne tida starta NATO, mot mye protestar, å bygge ein radarstasjon på fjellet Njunis i Målselv. Motstanden var både mot opprustninga frå NATO og mot naturødelegginga som bygginga førte med seg. I rapporten som eg fikk i mappa er det eit langt referat frå demonstrasjonen og politiet sin aksjon for å fjerne demonstrantane som forsøkte å hindre anleggsarbeidet. Kva gjorde så eg der? Politiet noterte nemlig at bilen min var parkert ved anlegget og at eg blei stoppa på veg ut med lavvostenger på taket og demonstrantar som passasjerar. Dei ville derfor ikkje godta mi opplysning om at eg var der som journalist. Sanninga var at eg på universitetet var blitt kontakta av ein student som var med i planlegginga av denne demonstrasjonen. Han visste at eg skreiv for Klassekampen, og dei ønska at eg gjorde ei reportasje om demonstrasjonen. Klassekampen kunne få eksklusiv dekking av saka, men dei skulle starte demonstrasjonen grytidlig måndag morgon. Eg måtte derfor kjøre innover med dei søndag kveld, og sidan eg no hadde bil med takgrind, kunne eg kanskje ta med eit par passasjerar og litt utstyr? Som sagt, så gjort. Eg overnatta i lavvo med demonstrantane som

overraska alle med å sitte i vegen da anleggsarbeidet skulle starte i 06-tida. Etter at politiet hadde kome til og tatt opp personalia, gav dei opp og drog derifrå. Eg hadde ikkje deltatt i sjølve demonstrasjonen, men tatt atskillige bilde. På veg ut blei vi stansa av politiet, og omtrent samtidig møtte vi Dagbladet sin Tromsø-journalist. Nei, kom han for seint? Om eg hadde eit bilde dei kunne få kjøpt? Og dagen etter sto bildet mitt i Dagbladet, og aldri har eg fått så godt betalt for eitt bilde. Ikkje lenge etter blei eg innkalla til rettssak, men etter å ha avgitt ei forklaring omtrent som det som er skrive her, så fråfall dei siktinga mot meg, og eg hørte ikkje meir.

Men før det kom så langt, hadde eg allereie kjørt flyttelasset tilbake til Guovdageaidnu og fått anna å tenke på.

Demonstrasjon mot forsvarsutbygging på Njunis i Målselv, 1990. Foto: SL

Nei eller ja til Sameland?

For å forstå både den samiske rørsla for rett til kultur, språk, land og vatn og motrørsla som avviser alle desse krava, er det nødvendig å gå litt bakover i historia. Da ser vi at den striden som eg har vore engasjert i frå 1970-talet har sine klare røter mye lenger tilbake.

Dei eldste møta mellom nordmenn og samar ligg ganske skjulte i historias mørke, men vi veit at allereie frå «heidensk tid» drog representantar for nordnorske høvdingar på «finneferder» og rana og skattla samane. Da nordmenn blei kristna, blei samane «heidningar», noko som i prinsippet gjorde dei til mindreverdige og potensiell målgruppe for misjon. Dette passa godt saman med at samane heldt til i område med rike naturressursar og misjonen gav eit godt påskot til å sikre seg kontroll over desse.

Frå omlag 1300-talet var dei fleste samar i norsk skattland førte inn i kyrkjene, sjølv om det kunne vere så som så med trua. Den organiserte samemisjonen, som starta tidlig på 1700-talet, var altså ikkje for formelt å gjøre samane kristne, men for å knytte samane fastare til kyrkja og den norske staten, og utrydde restane av den samiske religionen. Det var no etablert eit syn at staten og kyrkja hadde rett til å legge samane under seg og påtvinge dei ein annan religion.

I alle fall sidan tidlig på 1700-talet har det vore strid om norsk politikk overfor samane og om kva språk dei skulle få skole og kyrkje på. Men ingen av sidene i striden tvilte på at staten og kyrkja hadde rett til å gi samane den opplæringa og tvungne kyrkjelige betjeninga som staten sjølv ønska. Kva samane sjølv meinte om staten sine tiltak for misjonering, fornorsking og kolonisering av samiske bruksområde blei da underordna.

Det finst historier om forskjellige former for motstand, men ingen skriftlege kjelder frå samisk hald før midten av 1800-talet. I 1852 slo misnøye med hard undertrykking ut i eit opprør i Guovdageaidnu. Dette blei slått svært hardt ned, og mange mista livet som følge av opprøret og undertrykkinga av det. Etter det tok det lang tid før samar torde å uttrykke nokon opposisjon mot

styresmaktene, særlig gjaldt det i Guovdageaidnu. Etterverknadane av den saka har verka heilt opp mot vår tid.

Omtrent samtidig starta styresmaktene å legge om politikken i retning av at samane skulle fornorskast. Hovudmidlet var å bytte ut samisk språk med norsk i skole og kyrkje. Denne politikken blei møtt med motstand både frå samar og frå einskildpersonar i kyrkje og skole. Motstanden frå samisk hald kom sjeldan fram i klar skriftlig form, og lite er dokumentert om denne frå den første tida. Først heilt i starten av 1900-talet blei den samiske motstanden mot fornorskingspolitikken organisert gjennom aviser og organisasjonar. Motstanden blei ikkje direkte undertrykt, men døydde etter kvart nesten heilt ut, fordi ein ikkje oppnådde resultat og fordi samane ikkje hadde økonomisk styrke til å halde oppe aviser og landsomfattande organisasjonar. Mange samar meinte det var nyttelaust å kjempe mot staten, og mange byrja etter kvart å ta til seg det herskande negative bildet av samar og samisk kultur og språk. Innafor eit storsamfunn der det samiske ikkje hadde nokon plass, meinte dei at den einaste utvegen samar hadde var å bli så norske som råd.

Heile samfunnet var gjennomsyra av det synet at samar, samisk språk og kultur var mindreverdige og primitivt i forhold til det norske. Dette synet blei styrka av den sosialdarwinistiske ideologien på slutten av 1800-talet og fall saman med det ideologiske forsvaret for europeisk kolonialisme i andre verdsdelar. Denne tankegangen hadde slikt hegemoni at den også påverka samane, og også den motstanden som var blei dels uttrykt innafor desse rammene. Historikaren Regnor Jernsletten skreiv det slik: «... samelederne måtte akseptere det rådende tankegodset i det norske samfunnet dersom de skulle ha håp om å nå fram med sine krav. De måtte så å si argumentere på myndighetenes premisser.»¹⁴

Dei siste tillaupta til samisk organisering og aviser i Noreg døydde ut på midten av 1920-talet. Samiske forkjemparar som Anders Larsen, Per Fokstad og Henrik Kvandahl hadde møtt stor motstand og hadde langt på veg mista motet, sjølv om dei ikkje hadde skifta syn. Dei hadde heller ingen stad å fremme synspunkta sine. Hans J. Henriksen omtalte denne tida som «Fimbulvinteren» i samisk historie. Det var først etter 2. verdskrigen at samar organiserte seg, med danninga av Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL) i 1948 og deretter einskilte lokale sameforeningar utover 1950- og 1960-talet, som først samla seg til Norske Samers Riksforbund (NSR) i 1968.

Først i 2019 blei Anders Larsen hedra med ein minnestein i Repparfjorden der han var lærar i si mest aktive periode for samisk språk og kultur. Foto: Ságat

¹⁴ Regnor Jernsletten: Samebevegelsen i Norge. Ide og strategi 1900-1940. UIT 1998, s. 155.

Eit av dei første teikna til nyvurdering av samepolitikken kom med Samordningsutvalget for Skoleverket i 1947–48. Her blei det i klartekst sagt at skolepolitikken for samane ikkje hadde vore rett, og at denne burde leggest om til å gi meir plass for samisk språk i skolen.

Ei anna spire var dei samiske sendingane på NRK, som så smått kom i gang i 1946. Sendingane blei mottatt med stor begeistring av mange samar, og det blei straks sett fram ønske om ei utviding utover dei 20 min. for veka som var første året. Men det var også sterk motstand, blant norske politikarar og til dels også blant samar.

Den som enno måtte vere i tvil om at fornorskinga av samar og kvenar var ein målmedveten statlig politikk, kan med fordel studere kva som blei uttalt i samband med utbygginga av NRK. Fornorsking var ei uttalt målsetting da Finnmark blei prioritert ved utbygging av radiosendingar, bl.a. fordi ein var bekymra over at mange samar og kvenar hørte på finsk radio. Det blei på 1930-talet delt ut ein del gratis radioapparat i Finnmark, og i Finnmarksnevndens innstilling 5 blei det foreslått:

«...organisering av lyttergrupper som står under ledelse av pålitelige norsksinnede menn, skolelærar, lensmann eller andre, som har kontroll over apparatene og kan velge de gode norske programmer»¹⁵

Innafor NRK var det ikkje stemning for å følge opp forslaga frå bl.a. Finnmarksnevnden og Forsvaret, derimot arbeida ein allereie før krigen med tanken om samiske sendingar. Det blei visstnok aldri gjort noko formelt vedtak, men eldsjelar klarte å få i gang samiskspråklige program frå 1946. Frå da og ut på 1960-talet gikk det heile tida ein strid mellom dei som ville styrke dei samiske sendingane og dei som ville redusere dei eller helst legge dei ned. Blant forkjemparane for å legge ned sendingane var Programrådet for Finnmark kringkaster og Kaare Fostervoll, som var kringkastingssjef 1948–62.

Motstanden var så stor at programsekretær Thor Frette skreiv til Kringkastingssjefen: *«Det er helt sikkert at de samiske sendingene er en torn i øyet for mange finnmæringer, og enda hensikten med de samiske sendingene er å skape større samhörighet melleom samisktalende og norsktalende nordmenn, er det ikke første gangen jeg hører at Kringkastinga med sine samiske programmer oppelsker rasehat og splittelse.»*

Sjeldan har målsettinga med fornorskinga vore så klart uttrykt som av redaktør Richard Rasmussen, leder av det lokale programrådet for Finnmark: *«Rasmussen understreket at i skolestyrene i Finnmark og i andre bestemmende organer var holdningen at samene skulle «falle helt inn i norsk språkbruk og norsk tenkning» ... Fra kringkastingens side ble «linjen forfusket og målet forsinket ved kunstig å opprettholde et sprog som ikke kan bære noen kultur» ... «Det det gjelder er at de ikke får noen faste holdepunkter i sitt eget språk».* Høgsterettsjustitiarius Terje Wold meinte at fornorskinga *«måtte skje ved at samene ikke har annet å ty til enn de norske sendingene».*

I Kringkastingssjef Fostervoll sitt brev for å redusere eller fjerne dei samiske sendingane fikk han gong på gong eit stort fleirtal i Kringkastingrådet mot seg. For å få gjennomført sin politikk trengte han derfor ei klar statlig styring som kunne overprøve rådet. Derfor ba han om at Kirke- og undervisningsdepartementet sette ned eit utval for å vurdere heile samespørsmålet, herunder samiske sendingar i NRK. Det skjedde, men resultatet blei det stikk motsette av det han hadde ønska. Fostervoll uttalte i 1954: *«Vi har i mange år, heile dette hundreåret, arbeidd etter den line at dei skal lære seg norsk i skolen og etter kvart gå over til å bli norsktalende.»* Det er ei ganske presis oppsummering – målet var at samisk språk skulle forsvinne heilt.

Samekomiteen kom med innstillinga si i 1959 til motsett konklusjon av den kringkastingssjefen hadde ønska, nemlig at ein skulle gi **større** plass for samisk språk og kultur i skole og samfunn. Men fornorskarane hadde på ingen måte tenkt å gi seg på det, og det kom fram stor motstand mot endring av politikken. Det mest kjente uttrykket for dette er det såkalla «påskeopprøret» i Karasjok 1960.

Motstanden mot kursendringa klarte å forsinke og vatne ut denne, men likevel blei det fra stortingsbehandlinga i 1963 streka opp en ny kurs, der det ikke lenger var målsettinga å utrydde det samiske, men at det skulle få lov å leve vidare. Sidan har samisk kultur og språk styrka seg trinnvis, men ved kvart trinn har det vore motstand og kamp.

Blant vedtak og tiltak som har møtt motstand kan nemnast:

- Samordningsnemndas innstilling (1948)
- Oppretting av Samisk råd for Finnmark (1954)
- Samekomiteens innstilling (1959)
- Oppretting av Norsk sameråd (1964)

¹⁵ Sitert etter Odd M. Hætta: *Dá lea Sámi Radio*. s. 25.

- Innføring av samisk begynneropplæring (1967)
- Utviding av samiske sendingar i radio (trinnvis)
- Oppretting av samisk gymnas (1969)
- Oppretting av samerettsutvalet (1981)
- Oppretting av Sametinget og innføring av samemanttal (1984-89)
- Innføring av språkreglane i samelova og forvaltningsområdet for samisk språk (1990)
- Ratifisering av ILO-konvensjonen om urfolk (1991)
- Samerettsutvalet si innstilling om retten til land og vatn i Finnmark (1997)
- Innføring av samisk læreplan (1997)
- Finnmarkslova (2005)
- Oppretting av Finnmarkskommisjonen (2008)

Ved alle desse tilfella var det motstand blant grupper av politikarar, på lokalt, regionalt og sentralt nivå. Særlig sterk var motstanden blant kommunepolitikarar i Finnmark, der Guovdageaidnu lenge var einaste kommune som støtta tiltak for styrking av det samiske. Det var ein utbreidd motstand i befolkninga, som bl.a. kom til uttrykk i avisinnlegg og møter, og i fleire tilfelle gjennom danning av eigne organisasjonar (Nei til Sameland, EDL). Nokre enkeltpersonar har utmerka seg som særlig aktive motstandarar av eit kvart tiltak for å styrke det samiske. Blant dei er det folk av både samisk, norsk, kvensk og blanda bakgrunn. Nokre av dei har hatt posisjonar i maktapparatet i kommunar, fylke og stat, andre har i første rekke gitt uttrykk for synet sitt gjennom debatt i media.

Her forsøkte eg meg på å lage ei liste over dei fremste debattantane på kvar side, men måtte gi opp. Det er knapt overkommelig å halde oversikt over debatten i forskjellige skriftlige og munnlege media gjennom så mange år. Nokre har jobba mest gjennom politiske organisasjonar, andre har vore framtrekande i aviser, andre i radio/TV, og i dei siste åra har internett overtatt som hovudforum for debatt, noko som har fått mengda av innlegg til å eksplodere, kanskje særlig på den anti-samiske sida. Likevel vil eg trekke fram nokre trekk ved den lista eg prøvde å lage. Det første er at debatten ikkje har vore dominert av kjente politikarar i posisjonar, verken på eine eller andre sida. Det er nokre få personar som har engasjert seg svært sterkt, og som synest å ha avisspaltene (og no sosiale medier) som sitt viktigaste politiske virkefelt.

Det kostar å forsvare det samiske

Kampen for kulturen, språket og livsgrunnlaget til urfolk og minoritetar har gjennom tidene ført til store offer rundt om i verda. Folkemord på minoritetar er ikkje noko som blei oppfinne under Nazi-Tyskland, men har blitt gjennomført av europeiske kolonimakter i alle verdsdelar, og følgt opp av statar danna av settlarar frå kolonimakter. Eg skal ikkje gå inn på denne historia her, men halde meg til det samiske.

Både danske og svenske styresmakter avretta på 1600-talet samiske noaidar og leiarar som ikkje ville fråskrive seg den samiske religionen. Ved opprøret i Guovdageaidnu i 1852 blei ei rekke samar avretta eller dømde til lange fengselsstraffar. I Stalins Sovjet på 1930-talet blei ei rekke samar drepne eller fengsla fordi dei arbeida for samisk kultur. Det same gjaldt russiske vitskapsfolk som forska på samiske spørsmål. I seinare år har styresmaktene nøydd seg med å ilegge høge bøter og tildels fengsel for aktivistar som har forsvart samiske område og samiske næringar mot inngrep. Eksempel på dette er aksjonane mot vasskraft i Alta og gruve i Gállok..

Mesteparten av kuinga og represjonen mot samepolitiske aktivistar og andre forsvarar av samiske rettar har likevel ikkje kome frå det statlige valds- og rettsapparatet. Den har kome frå det norske sivile storsamfunnet i form av personlig og politisk hets, uthenging, utfrysing og isolering, i nokre tilfelle i form av direkte vald. Dette er i stor grad ei historie som ikkje er skrive, fordi ho er vanskelig å dokumentere og for mange for personlig til å fortelje. Ei side er den politiske utskjellinga ein utset seg for med å hevde samiske interesser, ei utskjelling som kjem fram i avisspaltene og ikkje minst i digitale medier. Ei anna side er den personlege belastninga med å miste vener og familie. For å seie det slik: Når eg har klart å bidra litt til denne debatten i eit par tiår, har det vore ein stor fordel å bu i Guovdageaidnu, der synspunkta mine har støtte i lokalsamfunnet. Eg har forståing for at mange meiningsfeller i bl.a. Alta og Hammerfest velger å gå stillare i dørane og avisspaltene.

I lokalsamfunn som «har forsøkt å vaske av seg finnlukta i femti år»¹⁶ er det ikkje utan risiko å stille seg opp i kofte offentlig, melde seg inn i ein samisk organisasjon, starte på kurs i samisk språk og duodji osv. Dette er reaksjonar som er vanskelig å konkretisere og sette fingeren på offentlig. Når dei som er utsette for hets og angrep tar til motmæle, får dei som regel høre at dei er hårsåre og hysteriske og fanatiske. Å angripe det samiske er ikkje bare straffefritt i dagens Noreg, det er nesten obligatorisk i visse miljø, og mange er dei som sjølv har kjent seg pressa til å ta avstand frå det samiske for ikkje sjølv å bli stempla som same eller til og med «supersame».

Da eg reiste nordover i 1973 var eg ikkje medveten om at eg reiste til Sápmi. Eg reiste til **Nord-Noreg**, det var det eg søkte og det var det eg fann. Året på den mest nord-NORSKE folkehøgskolen blei likevel avgjörande. Med grunnlag i haldningane mine om at det var rett å kjempe for sosial, kulturell og nasjonal rettferd, fikk eg inspirasjon frå fleire kantar: På skolen fikk vi ei grunnleggande innføring i samisk historie. Eg leste samtidig alt eg kom over av litteratur om forhold i Nord-Noreg, inkludert det samiske, og møtte analyser som sette samane si historie inn i historia om kolonisering og imperialisme. På eine sida såg eg samanhengane teoretisk, på andre sida var dette noko mye nærare enn Vietnamkrigen og urfolk i Amerika, ettersom eg etter kvart blei kjent med fleire samar og fikk høre kva dei og familiane deira hadde opplevd og sjølv fikk oppleve situasjonen innafor samisk utdanning. Det som undra meg, var at dette ikkje engasjerte fleire, særlig på venstresida i politikken.

Mens eg gikk på yrkesskolen i Guovdageaidnu var eg delegat på landsmøtet i YLI (Yrkesskoleelevenes og Lærlingenes Interesseorganisasjon) 1975. Her blei det mi oppgåve å reise spørsmålet om lærebøker og undervisning på samisk i vidaregåande skolar. Dette var første gongen eg fronta samiske spørsmål offentlig. Da eg flytta til Hammerfest seinare same året, kom det samiske noko meir i bakgrunnen, men så kom det fram igjen med Altakampen. Denne gjorde det lettare å vere same i Hammerfest. Det blei til og med starta sameforeining og det blei sett i gang samiskkurs. Det blei også lettare for andre å forsvare samiske interesser – for ei tid. Interessen for samiske spørsmål vaks også på venstresida, både i Finnmark og på riksplan. Eg opplevde at i alle fall delar av miljøet sette pris på at eg hadde sett meg inn i spørsmål rundt samisk kultur og historie. Framleis hang det sjølvsaft mye igjen av gamle fordommar og anti-samiske haldningar, men innafor politikken var det noko som i første rekke hørte høgresida til. I RV og SV var ikkje slikt gangbar mynt. Dette skulle komme til å endre seg fundamentalt.

Delte meiningar hadde det vel vore heile tida også på venstresida, både lokalt og sentralt. Men jamnt over var det i tida 1980-95 ingen venstresidepolitikarar som gikk offentlig til åtak på samiske rettar eller på samiske organisasjonar. Det eg opplevde i RV var at interessa for samiske spørsmål var blitt mindre og få prioriterte å sette seg inn i sakene. Utforminga av politikken blei så opp til nokre få aktivistar, og det dei skreiv blei gjerne vedtatt i mangel av motargument. Elles låg ein litt på været, og avventa Samerettsutvalet si innstilling, det blei vanlig å krevje at det ikkje måtte gjörast større inngrep før innstillinga kom, men ein hadde lite sjølvstendige meiningar om kva som burde gjörast utover det.

Da innstillinga om retten til land og vatn i Finnmark kom tidlig i 1997, braka det laus. I første omgang sto samepolitikken til Finnmark SV for fall. Den anti-samiske fløya overtok fylkespartiet med knapt fleirtal, mens store delar av det samiske SV meldte seg ut. RV sto enno imot eit par år, eg var bl.a. med på å opne valkampen 1997 på Tana bru med parola «Ja til Sameland!». Etter kvart skjedde likevel mye av den same utviklinga i RV som i SV, bare utan dei same dramatiske overskriftene. Fram til no hadde den viktigaste rolla mi i forhold til samepolitikken vore å skrive artiklar for å presentere samisk kultur og politikk for eit norsk publikum, vesentlig gjennom Klassekampen. Dette hadde eg stort sett fått gjøre i fred. No endra rollene seg. Eg blei i større grad debattant, med hovudvekt på lokalaviser. No hadde eg for lengst flytta frå kysten til innlandet, og i lokalsamfunnet fikk eg meir ros enn ris for innlegga mine. Stilen i motinnlegg og andre innlegg frå den antisamiske sida gjorde derimot at eg ikkje akkurat ønska å flytte tilbake til kysten.

I 2005 kom den neste store konfrontasjonen om samepolitikken. 8 år etter lanseringa av Samerettsutvalet si innstilling var det endelig klart for stortingsbehandling av Finnmarkslova, som

¹⁶ Uttrykket har eg frå ein kamerat som voks opp i ei samebygd i Troms.

skulle ta konsekvensen av utvalet sitt syn om at samar hadde rett til land og vatn i Finnmark. Dei same kreftene braka laus som i 1997, men i tillegg omfatta engasjementet mot sameretten langt større del av den organiserte og uorganiserte venstresida. Ein underskriftsaksjon mot Finnmarkslova, sett igang av ein tidligare RV-politiker og naturvernar, fikk stor oppslutning i fylket, frå FrP til langt inn i RV. Gjennom ein snedig manipulasjon og forvrenging av lovforslaget klarte aksjonen å narre dei fleste på venstresida med at det var snakk om vern av fellesskapsverdiar mot privatisering av «finnmarksallmenningen». Eg hørte ikkje til dei som gikk på denne limpinnen, men eg klarte heller ikkje fullt ut å gjennomskode dette, og er det noko eg i ettertida har vore lei for, så er det at eg ikkje evna å plukke frå kvarandre aksjonen tidligare. Mens underskriftsaksjonen ikkje nemnde samar og bare privatisering, blei debatten etter kvart meir og meir dreidd over på at samane hadde fått for store rettar i Noreg.

Som vidareføring av underskriftsaksjonen blei det danna ein organisasjon under det sterkt misvisande namnet Etnisk og Demokratisk Likeverd, EDL. Organisasjonen sine åtak på alt samisk skjer, i motsetning til den mest plumpe hetsen, på ein tilsynelatande sivilisert måte. Dei seier aldri «fjellfinnjævel» eller «helvetes slogfinn», men dei framstiller i alle samanhengar det samiske som noko negativt, samtidig som dei aldri har trekt fram noko positivt ved å ta vare på samisk språk og kultur. Mye kunne vore skrive om denne «sivile» undertrykkinga av det samiske, og det bør gjørast, ikkje minst i samband med arbeidet til sannings- og forsoningskommisjonen.

Som grunnlag for avvising av alle aktuelle samiske krav har EDL og tilhengarane deira omskrive heile den samiske og nordnorske historia. Samar var ikkje urfolk, nordmenn hadde kome først til Finnmark, fornorskinga hadde vekselvis aldri skjedd eller vore frivillig. Sjøsamar fantest ikkje, det fantest heller ikkje noko samisk folk osv. I denne situasjonen blei eg ein av dei nokså få som forsøkte å stå opp mot dette gjennom innlegg i lokalavisene. Det førte til harde motangrep, både i avisspaltene og utanom. Eg blei framstilt som representant for ei ekstrem samenasjonalistisk rørsle, som ville ha rasistiske reglar for favorisering av samar og diskriminering av nordmenn. Som sådan hørte eg da ikkje til venstresida, men til det ekstreme høgre. Det skremmande var kor vidt desse haldningane spreidde seg blant dei tidligare partifellene mine. Nokre skjelte meg ut i avisene, andre bare i private e-postar og telefonar, men i alle fall sju av tidligare AKP(m-l)-medlemmar med tilknytning til Hammerfest avskreiv meg fullstendig og støtta opp om politikken til EDL. Alle desse var tidligare vener, i dag er eg ikkje på talefot med nokon av dei.

I 13 år budde eg i Hammerfest, og lenge etter det hadde eg kontakt med gamle vener derifrå. I dag er det nesten ingen tilbake. Når eg no ein sjeldan gong besøker byen, er det for eit kort møte i Naturvernforbundet eller nødvendig ærend på sjukehuset. Eg har enno eit par vener som hamna på same side som meg i «samestriden», og som eg kan besøke, men i den grad det finst noko igjen av det miljøet eg var ein del av, har det blitt eit fiendtlig miljø. Og det har inga anna forklaring enn den bitre striden om samepolitikken.

Dei standpunkta eg har gitt uttrykk for er i all hovudsak i samsvar med prinsippa som AKP/RV/Raudt i prinsippprogramma sine har stått for frå 1973 til i dag. Partileiinga har derimot knapt nokon gong stått opp til forsvar av eige program mot denne kritikken, og tar ikkje til motmæle når noverande og tidligare medlemmer offentleg forfektar samefiendtlige synspunkt. Så seint som ved stortingsvalet 2017 stilte Raudt med ein av dei hissigaste samerettsmotstandarane på lista, og folk heilt oppe på dei øvste plassane har, om enn mindre høglytt, gitt uttrykk for liknande synspunkt.

Å vere dååa / ikkje-same har faktisk hatt sine fordelar i denne striden. Eg slepp unna alle negative kommentarar på eigen etnisitet, kultur og språk, hetsen vil aldri ramme meg personlig på den måten. Ingen seier at eg er noko anna enn det eg sjølv reknar meg som: etnisk norsk nordmann. Som norsktalande og til og med nynorskskrivande kan eg ikkje skuldast for å ikkje vere norsk nok, ingen kan halde narr av meg for dårlig norsk språk. Sidan det aldri har vore aktuelt for meg å iføre meg samekofte, slipp eg unna alle negative kommentarar etter gata i byen eller i etnisk blanda familiesamankomstar. I arbeidslivet kunne eg overhøre alle samevitsar på pauserommet og all negativ omtale av reindrift og fjellfinnar, og i den grad det ville komme opp samiske spørsmål, kunne eg ha latt som ingenting og latt andre ta seg av den saka. I politiske organisasjonar kunne eg og ha latt som ingenting, godtatt at organisasjonen bare brukte norsk munnlig og skriftlig, og at ein

ikkje engasjerte seg spesielt for samiske spørsmål, men lot som desse ikkje fanst. Det hadde gått heilt fint. Det veit eg frå alle organisasjonar eg har vore medlem av. Ingen har fått problem for å late som ingenting, det har ikkje hindra nokon i å få tillitsverv eller gjøre karriere.

Når eg no ser tilbake, stiller eg meg for første gang (faktisk) spørsmålet: Kva var det som fikk meg å reagere annleis? Kva var det som fikk meg til å gong på gong ta opp samiske interesser innafor RV/AKP, Klassekampen, Lærerforbundet, Nei til EU, Naturvernforbundet? Kva fikk meg til på eiga hand, etter kvart med delvis støtte innafor nokre av dei nemnde organisasjonane, å skrive debattinnlegg om samiske spørsmål til lokalaviser og riksaviser? Og ikkje minst: Kva gjorde at eg valde å bruke fleire årsverk av livet til å studere samisk språk, historie og kultur? Det var ingen som kravde det av meg. Eg kunne latt det vere utan å fått vidare problem med anna enn mitt eige samvet. Eg ønsker ikkje å framheve meg sjølv, men eg trur det kan vere av betydning å svare på dette, fordi dette også vil kunne bidra til å svare på kvifor ikkje fleire har tatt dei vala eg har gjort, og kva som skal til for at fleire gjør det. Eg har sjølvsagt gjort mine feil, men når eg ser tilbake i dag, meiner eg at i hovudsak har eg gjort rett i denne saka. Dei avgjerdene eg gjorde i 1973/74 har vore avgjørande for livet mitt, og eg vågar og påstanden om at dei har vore avgjørande for at eg seinare har kunna bidra litt på dette området. I alle fall på dette området tør eg seie som Edith Piaf: Eg angrar ingenting.¹⁷

¹⁷ Je ne regrette rien. <https://www.youtube.com/watch?v=IJvI0WNihyM>

D2 Frå lærar til lausarbeidar

– Du skulle ikkje ha vore lærar, du skulle ha vore forskar, sa ein kollega til meg ein gong tidlig på 90-talet. Etter kvart kom eg til at ho hadde rett. For det første gikk ikkje alltid lærararbeidet så bra. Sjølv om det gikk litt opp og ned, var hovudtendensen klar: Elevane som begynte på mekaniske fag var stadig mindre motiverte og hadde stadig dårligare grunnlag for å lære det dei skulle etter læreplanen. No skulle alle inn på vidaregåande skole. Gutar som ikkje visste kva dei ville tok mekaniske fag, anten fordi dei hadde ein illusjon om at der skulle dei få skru på kjøretøy, eller fordi dei trudde at «der var det mest sløvt», som ein av dei sa. Samtidig var arbeidsutsiktene for mekanikarar blitt forverra. Som om ikkje dette var nok, kom to påfølgjande læreplanendringar som endra måla i stikk motsett retning av det som hadde høvd for elevgrunnlaget vårt.

Sjølv likte eg å undervise interesserte elevar, men å drive spesialpedagogikk for dei som ikkje var motiverte, det var ikkje mi sterkaste side. Etter kvart engasjerte eg meg meir og meir i arbeid utafor sjølve undervisninga, i fagforeining og arbeid med terminologi og læremiddel, og kjente at eg hadde meir å bidra med der. Så blei det ledig ei stilling som konsulent for vidaregåande skole ved Samisk utdanningsråd. Både min daverande rektor og avgåande konsulent rådde meg til å søke denne jobben. Med dei i ryggen innbilte eg meg faktisk at eg hadde ein rimelig sjanse til å få han, men slik gikk det ikkje, og dermed heldt eg ut enno eit par år i lærarjobben før eg ga meg.

Treng ikkje yrkesutdanninga yrkespedagogikk?

I mellomtida starta eg på yrkespedagogikk hovudfag, som var eit halvtidsstudium over fire år. Første året hadde eg delvis permisjon utan løn, og det søkte eg òg andre året, men da var det stopp. Eg fikk eg nei hos rektor og skoleutval, med den grunngivinga at dette faget ikkje var nyttig for skolen, ettersom pedagogikk ikkje var undervisningsfag (!). Haldninga til skoleutvikling hadde da snudd totalt frå forsøksperioden eit knapt tiår tidligare. No var initiativ til skoleutvikling og pedagogisk vidareutdanning blitt eit trugsmaal mot skolen sin indre ro og fred. Det var dette avslaget som fikk meg til å ta steget fullt ut. Eg sa opp jobben utan å vite kva eg hadde å gå til, men eg klarte meg likevel utan å plage NAV før eg 19 år seinare kunne skrive søknaden om alderstrygd.

Eg hadde starta på yrkespedagogikk med tanke på at dette kunne vere nyttig for eiga og andre si undervisning i samisk vidaregåande skole, men eg var ikkje kome langt i studiet før eg var ute av skolen. Likevel var eg ikkje i tvil om at eg skulle fullføre studiet, det kunne sikkert brukast til noko anna, dessutan var det ganske interessant, i alle fall ein del av det.

Hovudfagsstudiet i yrkespedagogikk var eit svært spesielt studium, som er verd nokre ord. Det var blant anna det einaste hovudfaget i Noreg der ein kunne komme inn utan å ha generell studiekompetanse. Kravet var at ein hadde godkjent utdanning som yrkesfaglærar og hadde jobba nokre år som dette og i tillegg hadde ein eller annan form for tilleggsutdanning i pedagogikk. Mange av studentane hadde den tradisjonelle yrkesfagutdanninga med fagbrev, teknisk fagskole og nokre års praksis i industri eller verkstad. Dei kunne ha godt grunnlag for å undervise i praktiske fag, men mange av dei hadde lita trening i skriving av oppgåver på vitskapelig nivå. Dette tok kurset omsyn til på den måten at vi blei sett til skriving frå første dagen. Først i oppsummering av eigne røynsler, etter kvart meir og meir krevjande prosjektarbeid. Samtidig skulle vi samarbeide og hjelpe kvarandre, dette var ikkje i første rekke ein konkurranseskole.

Dette var det einaste tilbodet i yrkespedagogikk i Noreg, og studentane kom derfor frå heile landet. Men alle samlingane var lagt til Høgskolen i Akershus sine lokale, anten på Stabekk eller på Bygdøy. Forsøk frå studentane på å flytte nokon samlingar ut i landet blei kontant avvist med at det hadde ein ikkje råd til. For oss med lang avstand kunne det bli ganske dyrt, med både reise og opphald, men vi måtte bare dra, for over 20% fråver var ikkje tillatt om vi skulle få ta eksamen. Eg nytta gjerne høvet til å kombinere med nokre dagar til å besøke familien i Skien, noko som gjorde reisene litt lettare.

Denne utdanninga hadde sine røter i Statens Yrkespedagogiske Høgskole, som da var slått inn under Høgskolen i Akershus og seinare først Høgskolen i Oslo og Akershus og så Oslo Met

Universitet. I mi tid blei tilbodet stadig dårlegare. Vi fikk både færre og kortare samlingar enn vi var førespegla og i løpet av dei 4 åra blei vi utsett for stadige nedskjæringar. Av mine bevarte papir frå HIAK ser eg at eg som studenttillitsvald skreiv under på protest mot nedskjæringane. Eit resultat av desse var at vi hadde svært få og stadig færre gjesteførelesarar, men måtte stort sett nøye oss med eigne lærarar. Derimot klarte vi å få til ei studiereise, som vi nok for det meste betalte sjølv. Ho gikk med båt til Danmark, der vi fikk innføring i yrkesutdanninga der i landet og foredrag ved nokon av dei fremste pedagogane på Universitetet i Roskilde. Det var ein stor inspirasjon å sjå at eit naboland kunne organisere yrkesutdanninga på ein heilt annan og langt meir fleksibel måte enn den firkanta ordninga i Noreg.

Lærarane våre var eit svært samordna tospann, som også hadde skrive grunnbok i yrkespedagogikk for praktisk-pedagogisk utdanning. Dei hadde ein kjepphest; yrkessentrerte læreplanar, altså at læreplanane skulle lagast ut frå dei kunnskapsbehova som var i yrket dei skulle utdanne for. I utgangspunktet ein god ide, men etter mi oppfatning drog dei dette vel langt, ettersom arbeidslivet kan vere så mangt, og det er ikkje alltid like lett å seie kva arbeidsliv elevane vil komme ut i.

Tanken med studiet var at vi skulle bruke vår eigen bakgrunn og kople teorien i lag med denne og gjøre prosjektoppgåver og hovudfagsoppgåve på saker som kunne bidra til å forbetre undervisninga på eigen skole. Så godt som heile undervisningserfaringa mi var frå samisk vidaregåande opplæring, og eg ønska derfor å kople studiet til spørsmålet om samisk språk og kultur i yrkesfaglig opplæring. Det skulle vise seg lettare sagt enn gjort. Samisk opplæring var så fjernt frå både medstudentar og lærarar, at det var lite å få av kvalifisert hjelp til oppgåvene mine. Eg starta med yrkesretting av allmennfag, eit svært aktuelt tema i yrkesfaglig utdanning, som eg fann ut at det var skrive ganske lite om. Eg tok også samiskfaget med blant allmennfaga, og der var det gjort minimalt. Derfor gjorde eg ei undersøking blant lærarar i norsk, samisk og engelsk ved dei samiske vidaregåande skolane og brukte denne som noko av grunnlaget for å skrive utkast til kapittel om yrkesretting i Metodisk veiledning for samisk og norsk for elever med samisk, som eg da var med i redaksjonen for. Ut frå dette laga eg som andre prosjektoppgåve eit kursopplegg i yrkesretting for samiske vidaregåande skolar, men før dette var ferdig, var eg allereie ute av skolen, så det blei aldri noko kurs, i alle fall blei ikkje eg spurt.

Den neste prosjektoppgåva brukte eg til å samanfatte norsk og samisk skolehistorie gjennom tidene, som grunnlag for den siste oppgåva, som analyserte verknadane for samisk opplæring av skolereformene på 1990-talet. Da var eg klar for hovudfagsoppgåva, og no ville eg gå djupare inn i spørsmålet om samisk innhald i yrkesfag og eventuelle samiske læreplanar i fag som bygg, mekanisk, helse og sosial og hotell og næring. Å finne kvalifiserte vegleiingar for ei slik oppgåve var ikkje lett. Den interne vegleiaren peika høgskolen ut, den måtte ein bare leve med. Viktigare for meg var å finne ein ekstern vegleiar. Det fann eg, men eg måtte til Finland, og han var ikke særlig sterk i norsk. Så dermed måtte eg skrive på samisk for han, samtidig med at eg måtte skrive på norsk for den interne vegleiaren. Resultatet blei, så vidt eg veit, Noregs første tospråklige hovudfagsoppgåve. (Men ikkje den siste, for den neste samisk/norske hovudoppgåva blei eg sjølv vegleiar for nokre år seinare.)

Den interne vegleiingsprosessen er verd nokre ord, for denne ga røynsler som eg har tatt med meg vidare i livet. Den første vegleiaren min ville presse oppgåva mi inn i eigen kjepphest, dei yrkessentrerte læreplanane, men da eg siste året fikk ny vegleiar, opplevde eg ein vegleiingsprosess som han skal vere. No skal vi to på tur, sa han. Og det er du som veit kor vi skal. Du skal skildre for meg kor målet er, korleis du har tenkt å komme dit, og undervegs skal du oppsummere kor vi har kome og kva som blir neste trinn. Denne brukte eg til å omskrive heile oppgåva og seinare har eg brukt denne metoden i vegleining i og utafor skole.

Sidan der var stor mangel på folk med høgare utdanning i samisk og samiske emne, hadde Norges Forskningsråd sett av middel til to årlige hovudfagsstipend, eit for samisk språk og eit for samiske tema i andre fag. Eg søkte, og Forskningsrådet sa søknaden var god, men året før hadde stipendet gått til pedagogikk og Guovdageaidnu, og no måtte dei fordele litt, men søk bare igjen. Oppløfta av det sendte eg forbetra søknad året etter, men no hadde pipa fått ein heilt annan låt. No

blei opplegget totalt dømt nord og ned. Ikkje kjente eg litteraturen og oppgåva hadde alt for stort omfang for den tida som sto til rådighet. Nei, vel, fikk eg ikkje stipend måtte eg jobbe ved sida, men det gikk no på eit vis. Da eg hadde fullført etter opprinnelig plan, nokre månadar før fristen og fikk rimelig god karakter, klarte eg ikkje halde meg for å skrive nokre ord til Forskingsrådet om realismen i vurderinga til konsulenten deira. Og dei innrømte faktisk at dei nok hadde gjort ein feil. Eg veit ikkje kven som fikk stipendet eg ikkje fikk, men vonar at ho eller han hadde god nytte av det.

Avgjørande for at eg klarte å fullføre var nok at eg blei hanka inn til å delta i evalueringa av Reform 94 for samisk vidaregåande opplæring. Her hadde eg allereie ei brei røynsle å bygge på, både frå eiga undervisning, frå fagforeningsarbeidet og med metodisk vegleiing. Men med bare eit halvt hovudfag mangla eg den formelle kompetansen til å drive eit slikt forskingsprosjekt. Det hadde derimot han som blei leiar for forskingsprosjektet, sjølv om han mangla den direkte røynsla frå vidaregåande opplæring. Som hovudfagsstudent kunne eg ikkje fått noko betre tilbod enn å delta i dette. Eg fikk dermed betalt for å gjøre undersøkingar i skolane, som eg også kunne bruke i mi eiga hovudfagsoppgåve. Eg kom inn i forskingsmiljøet på Nordisk Samisk Institutt, og som resultat av det fikk eg også spørsmål om å ta på meg eit anna prosjekt: Kartlegging av vaksenopplæring for samar.

Doktorgraden som blei vekk

– Blir det kanskje doktorgrad til slutt?, sa far min da eg jobba med hovudfagsarbeidet. Og sjølv om eg ikkje syntes så veldig om verken dr.-statusen eller formalitetane på dei få disputasane eg hadde sett, så kunne det ha passa meg veldig godt med 3-4 år til å konsentrere meg om forskning med fast løn. Og problemstillingar var det nok av innafor samiske skolespørsmål. Men det var altså ikkje bare å søke. For det var universitet og høgskolar som fikk tildelt pengar til doktorgradsstipend, og dei øremerka gjerne til akkurat det dei ville ha, ofte slik at det bare var ein eller nokre ganske få som kunne oppfylle krava. Eg leita etter utlysingar, og fann ein frå Høgskolen i Vestfold. Men da var det bare vel ei veke igjen til fristen, og det eg klarte å skrape saman av søknad på den tida, var sjølvsagt ikkje nok til å nå fram. I tillegg ville eg blitt nøydd å jobba med noko ganske på sida av det som interesserte meg mest.

Men kvifor vente? Kvifor ikkje sjølv ta styringa? Det gjorde eg og i ledige stunder skreiv eg ein 18 siders prosjektskildding på avhandlninga *Samisk vidaregåande opplæring - visjonar og realitetar*. Problemstillingane var som så:

- *Kva for visjonar har vore reist for utvikling av samisk vidaregåande skolar gjennom tidene? Kven har vore drivkreftene bak desse, og korleis har dei blitt mottatt?*
- *Kva for endringar har skjedd i det samiske innhaldet i det vidaregåande opplæringstilbodet for samisk ungdom i perioden 1936-2006?*
- *Kva for krefter har arbeida for å fremme eit samisk innhald og kva for krefter har arbeida for å svekke dette til fordel for eit meir nasjonalt innhald?*
- *Korleis er samanhengen, evt. motsetningane, mellom statens offisielle skole- og samepolitikk og tilbodet om vidaregåande opplæring for samar?*

Så var det bare å vente til nokon utdanningsinstitusjon utlyste eit stipend som denne prosjektskilddinga kunne brukast på. Det varte og det rakk, men inga utlysing dukka opp. Og til slutt så slutta eg å sjå etter dei. I mellomtida hadde eg fått eit enno større mål: Verket om Samisk skolehistorie. Og det var vanskelig å sameine med den konsentrasjonen og arbeidsmåten som krevjast av eit doktorgradsarbeid. Arbeidet med Samisk skolehistorie blei viktigare for meg og trulig òg nyttigare for omverda. Men når eg no finn igjen problemstillingane over, så ser eg at framleis skulle nokon ha gjort noko med dei. I ei eller anna form. Men det blir ikkje eg.

Vaksenopplæring frå Sápmi til Paris

Ein lærer så lenge ein lever, heiter det. For mange har "livets skole" og meir eller mindre organisert opplæring i arbeidslivet vore vel så viktig som grunnopplæringa i skolen. Likevel er det eit stort behov for organisert skoleopplæring for vaksne, dels for å kompensere for tidligare mangelfull opplæring, dels for vidareutdanning eller omskolering til heilt anna arbeid. For ikkje å snakke om all vaksenopplæringa som blir tatt av rein interesse utan nødvendigvis å vere innretta på yrkeslivet.

Om vaksenopplæring i Noreg kunne eg ha sagt mye, men skal avgrense meg til at mye bra arbeid er gjort, men at dei store vaksenopplæringsreformene har hatt ein tendens til å bli svært halvhjarta, ikkje minst fordi staten ikkje har vore villig å betale det som det kostar å gi eit skikkelig vaksenopplæringstilbod. Mye av vaksenopplæringa er gitt gjennom forskjellige studieorganisasjonar. Desse fikk tidligare rimelig bra statsstøtte, men denne er seinare skore så mye ned at aktiviteten også går ned.

UNESCO – eller FN sin organisasjon for utdanning, vitskap og kultur – tok på slutten av 1990-talet initiativ til å få gjort ei undersøking om kva for vaksenopplæring som blir tilbode til urfolk rundt i verda, og i kva grad desse folka sjølve får påverke eller avgjøre dette utdanningstilbodet. Arbeidet blei koordinert av Institutt for Utdanning sitt kontor i Hamburg, som i 1998 kontakta Nordisk Samisk Institutt med spørsmål om dei kunne gjennomføre denne undersøkinga for den samiske befolkninga. NSI fann dette interessant, men hadde ikkje folk med kapasitet til å ta på seg jobben. Sidan eg da nettopp var engasjert i anna arbeid for NSI, blei eg spurt om å gjøre dette, og eg jobba da på deltid med dette frå januar 1999 til eg leverte endelig rapport i januar 2000. Dette pågikk altså i stor grad parallelt med arbeidet med Reform 94, med den forskjellen at med vaksenopplæringsprosjektet hadde eg ingen lokale samarbeidspartnarar, eg var sjølv heilt og fullt ansvarlig og næraste sjefen var i Hamburg.

Vaksenopplæring for samar var eit stort og vidt område. Det var ei rekke tilbod, særlig i samisk språk og duodji, men lite var gjort for å samordne dette. Det var ingen klar institusjon som kunne seiast å vere hovudansvarlig for denne opplæringa, verken på nasjonalt eller all-samisk nivå. Dei samiske utdanningsorgana prioriterte grunnopplæringa, mens dei generelle vaksenopplæringsorgana var lite merksame på samiske forhold.

Undersøkingane skulle gjørast samtidig i 14 land i verda, og UNESCO hadde da sett av same summen til å utarbeide rapportane frå kvart land, nemlig US\$ 3000,- For forskaren som skulle skrive om urfolka i Russland var det ei årsløn, og rapporten blei også prega av det, han var så grundig at eg ikkje tviler på at det lå minst eit årsverk bak. For norsk lønsnivå derimot, var dette ei månadsløn, men på eit månadsverk var det ikkje mogleg å gjennomføre ei slik undersøking. Eg tok det opp med UNESCO, men dei hadde ikkje meir pengar. Skulle vi får meir, var det opp til dei forskingsinstitusjonane som hadde påtatt seg jobben. NSI gravde i eige budsjett og klarte å finne middel til ein månads løn til. Så eg hadde da to månadar å gå på. Det gikk jo heller ikkje, så for å kunne levere eit nokolunde anstendig resultat, jobba eg vel omtrent like mye ubetalt. Det var verken tid eller pengar til å besøke institusjonane som dreiv vaksenopplæring, så det blei eit skrivebordsarbeid, med lesing av dokument og brev og telefonar. I prinsippet skulle eg dekke vaksenopplæring for samar i 4 land. Det var lettare sagt enn gjort når ein ikkje kunne reise og eg verken kunne finsk eller russisk. Resultatet blei at rapporten mest handla om Noreg, Frå Sverige og Finland blei hovudvekta på dei samiske utdanningssentra i Jokkmokk og Inari, og Russland måtte eg gi opp å seie noko fornuftig om.

Kontakten med UNESCO gikk mest på e-post, men sommaren 1999 fikk eg høve til å besøke UIE i Hamburg. Og ein gong i løpet av prosessen var det lagt opp til at vi forskarar frå 14 land skulle møtast til felles seminar og presentasjon av arbeidet så langt. Det var i oktober 1999 og var lagt til Paris. Det blei da arrangert ein internasjonal konferanse om utdanning for urfolk der, og vi fikk følge denne frå tilskodarplass etter at vi var ferdig med eige opplegg. Det var stort å treffe forskarar frå heile verda, frå Thailand til Grønland og Peru. Språklig var det ikkje så enkelt, for av latinamerikanarane var det ikkje mange som kunne særlig engelsk, og få av oss andre som kunne særlig spansk. Så store delar av møta gikk i to sesjonar, mens det viktigaste blei tolka. At eg som ikkje-same forska på samisk utdanning var ikkje noko særsyn i den forsamlinga. Inntrykket mitt var

at dei aller fleste av forskarane hørte til majoritetsbefolkninga i landa sine. Eg blei best kjent med forskaren frå Russland. Ho kunne fortelje at ho var av livisk opphav, altså at forfedrene hadde snakka eit finsk-ugrisk språk i noverande Latvia. Dette språket er no nesten heilt borte, blant anna fordi mange livarar blei fordrevne under Stalin, og blant dei besteforeldra hennar.

Paristuren min blei usedvalig dårlig dokumentert, da eg hadde glømt å ta med fotoapparat, og bare fikk kjøpt ein elendig eingongskamera for å sikre bilde av det internasjonale møtet om urfolksutdanning.

Foto: SL

Til saman blei det 5 dagar i Paris. Det aller meste av tida gikk til møter og felles middagar. Likevel klarte eg å få eit glimt av dei store turistattraksjonane; Eiffeltårnet, Notre Dame og Triumfbogen. Nokre av oss ville også sjå museet i Louvre, men der var det stengt, så det blei bare frå utsida. Ikkje minst fikk eg besøkt ei av dei polske jentene som eg 12 år tidligare hadde møtt på båten frå Helsinki til Paris. Ho jobba da som forskar på eit universitet i Paris og budde i ei bitte lita leiligheit midt i storbyen. Paristuren blei å fly inn og fly ut, og noko meir av Frankrike har eg ikkje sett verken før eller seinare. Og fransken min frå gymnaset? Han strakk seg no ikkje stort lenger enn til "Je ne parlez pas francais".

Rapporten frå undersøkinga skulle leverast på engelsk, noko som ikkje var mi sterkaste side. Eg skreiv på norsk, og så fikk engelsken komme etter kvart. I forordet takkar eg tre kritiske lesarar som har bidratt til å rette opp språket. Eg hadde ønska å få rapporten også ut på samisk og at han skulle komme på alle tre språka i instituttet sin skriftserie Dieđut, men da fann ein ikkje meire pengar, og det blei bare ein samanhefta rapport på norsk og engelsk.

Tilbakefall som meklærar

Ved årsskiftet 2002/03 hadde eg nettopp avslutta eit skriveprosjekt og såvidt byrja på det neste, men hadde ledig tid og nesten tom konto, så det var tid for å lese stillingsannonser i avisene, særlig med tanke på kortare engasjement som ikkje ville låse meg i årevis. Da dukka det opp ei annonse frå Lakselv vidaregåande skole. På grunn av langtidssjukmelding hadde dei behov for ein lærarvikar på mekanisk avdeling i 3 månadar. Dei hadde vel knapt venta å finne ein ledig lærar med fullt godkjent utdanning og nokre års praksis sånn midt på vinteren, så det var bare å komme. Kan du vere her på

mandag? Jo, det kunne eg nok klare. Dette var eit av dei virkelig sjeldne åra at Basia har vore i Finnmark på den tida av året, så ho blei med den første veka. Vi pakka i bilen og kjørte avgarde. Etter ein fin tur over vidda, stoppa vi i Lakselv og gikk ut av bilen. Sjøkk! Kor elles i landet kan ein oppleve stiv kuling kombinert med meir enn 20 kuldegrader? Da første arbeidsveke var over, kjørte vi helgetur til Veidnes. Plassen blei av Basia straks døpt "Koniec Świata" eller "Verdens Ende", og slik kan det virke når ei lita bygd ligg i enden av ein 75 km lang blindveg. Der blei vi riktig godt mottatt, da vi visstnok var dei første turistane dei nokon gong hadde sett i januar. Vi blei derfor ein omvendt turist-attraksjon og behørig avfotografert og filma. Da vi kjørte tilbake mot Lakselv forsto vi kvifor få gav seg ut på dette.

Jobben var å undervise ei klasse på mek grunnkurs i praksis og yrkesteori. Sidan eg kom midt i året, var alle rutiner etablert og det var bare å gå rett inn og finne min plass. På verkstaden var det greitt, men i teoriundervisninga hadde dei lagt opp til heilt andre arbeidsmetodar enn eg var vant med. Det kunne kanskje kallast for "ansvar for eigen læring", men eg kunne styre mi begeistring for måten det blei gjort på. Elevane var på forskjellige modular i lærestoffet og jobba med arbeidsoppgåvene i læreboka. Desse gikk stort sett ut på å finne svaret i boka og var alt anna enn konstruktiv pedagogikk. Det fungerte, men eg ønska meg noko som fikk elevane å arbeide og tenke meir sjølvstendig. Og det fikk vi, da vi blei samde om å gjennomføre eit prosjektarbeid som skulle vare på heiltid i vel ei veke. Elevane delte seg i grupper på 2 eller 3, bestemte sjølv kva dei skulle lage eller reparere, skreivlogg og rapport, tok bilde og presenterte prosessen for klassen på powerpoint. Elevane blei så ivrige at dei spurte pent om å få jobbe litt ekstra på ettermiddagen. Aldri har eg vore så imponert over elevlar! Resultatet viste kor stor uforløyst skaparkraft det er i ungdommen, men som ikkje får utløp i vår vanlige firkanta skolekvardag. Jobben min blei å sy saman det elevane fotograferte og skreiv til nettsider, som lenge var tilgjengelig for alle frå skolen si nettside.

Elever på mek gk viser resultatet av prosjektarbeidet. Dei tre laqa heile denne sleden!

Problemfritt var det likevel heller ikkje her. Blant lærarane var det forskjellige syn på pedagogiske spørsmål, og eg hamna rett inn på eine sida og fann mine allierte, eller kanskje rettare, dei fann ein alliert i meg, for dette var tydelig ein debatt dei hadde hatt før. Dette var likevel godt til å leve med, her var ikkje slike skarpe motsetningar som eg hadde opplevd i Guovdageaidnu, og ingen som ikkje var på talfot. Stort sett syns eg dei hadde eit ganske godt opplegg for dei "normale" elevane. Det som derimot ikkje fungerte, var integreringa av elevlar med spesielle behov. Eg tenkte heilt tilbake til far min si tid som skolestyrar, da dei blei pålagt å integrere elevlar med alle former for læreanskar og andre vanskar, utan at det følgde ressursar med, så dei kunne ha ein sjanse til å gi

både desse elevane og dei andre elevane eit godt tilbod. Her hadde ein integrert elevar som absolutt ikkje klarte å henge med, men ansvaret var overlate til den enkelte lærar og skoleleiinga fråskreiv seg eit kvart ansvar. Når eg klaga, fikk eg beskjed om at eg eit par veker måtte skrivelogg for kva denne eleven gjorde i kvar time, for dei kunne ikkje gjøre noko utan dokumentasjon. Så laga eg da dokumentasjonen, men utan at det skjedde noko meir av den grunn. Igjen det same som eg hadde opplevd i Guovdageaidnu. Læraren si subjektive oppfatning av at undervisningssituasjonen er uholdbar, den er ikkje noko verdt. Den som har skoen på skal ikkje klage over skognag. Han er nemlig inhabil.

Før eg slutta skreiv eg ein 6-siders rapport til lærarane på avdelinga og leiinga ved skolen og oppsummerte kva eg hadde lært og kva eg meinte skolen kunne gjøre betre. Den hardaste kritikken min gikk ikkje mot mekanisk avdeling, men mot skolen si behandling av samiske spørsmål. Lakselv videregående skole ligg i forvaltningsområdet for samisk språk. Eg hadde i alle fall ein elev i klassa som kunne samisk. Han hadde ikkje fått noko tilbod om samisk som fag. Mens eg var der, markerte skolen for første gong (!) Samefolkets dag. Det blei gjort på ein måte som framstilte samane som nokon som bur inne på vidda, mens den lokale samiske befolkninga blei totalt oversett. Ein norsklærer hadde laga ein spørjekonkurranse for alle elevar: "Hva vet dere om samefolket og deres historie?" Ein ting er at ei rekke av svaralternativa var tvilsame, ei anna ting at sjøsamane var gjort totalt usynlige. Skolen hadde jo både samisklærarar og andre med kunnskapar om samiske forhold, men dei blei ikkje konsultert. Når skolen altså ein sjeldan gong gjorde det samiske synlig var verknaden å gjøre dei lokale samiske tradisjonane og dei lokale samiske elevane enno meir usynlig. På same tida fikk ein elev på allmennfag spreie ei spørjeundersøking om samiske forhold på heile skolen. Denne var prega av svært tvilsame spørsmål, som igjen var eigna til å fastsementere negative haldningar. Det var pinlig som lærar å vere pålagt å distribuere dette og be elevane svare.

Etter tre månadar var kontrakten min ute, og den langtidssjukmelde var på veg tilbake i jobb. Likevel ønska dei hjelp lenger, og eg fikk tilbod om arbeid fram til sommaren. Dessverre måtte eg takke nei, av omsyn til familie og andre jobbar eg hadde forplikta meg til. Eg var likevel glad for at eg fikk prøve desse tre månadane og eg kunne seie farvel utan nokon bitre kjensler og med trua på at eg kanskje likevel dugde som lærar i mekaniske fag. Det blei likevel siste gongen eg prøvde meg i det yrket.

Kan ein bli integrert i Guovdageaidnu?

I vår tid er det så mye snakk om integrering. Det har blitt eit honnørord som nesten alle er for, bare dei mest ekstreme rasistane tør å seie dei er mot integrering, og ekskluderingsministeren kallar seg for integreringsminister. Fornorskingspolitikarar kallar fornorskinga for integrering. Integrering er alle tings mål, og vi skal leve harmonisk i lag og bli så integrerte at vi som har flytta på oss gløymer kor vi kjem frå. Grensene mellom integrering og assimilering kan ofte vere vanskelige å sjå.

Mye har vore sagt om utlendingar si integrering i Noreg. Mindre om innflyttarar si integrering i Sápmi. Ingen av dei er problemfrie, verken frå den innfødde befolkninga si side eller frå innflyttaren si. Eg brukar her ordet «innflyttar» fordi «innvandrar» i regelen føreset at ein har kryssa ei formell landegrense. Men i Guovdageaidnu kan det vere heilt andre og ofte større utfordringar om ein kjem frå Stavanger eller Narvik enn om ein kjem frå nærliggande samiske område i Sverige eller Finland.

Eg har budd i Guovdageaidnu i over 30 år. Eg er ikkje integrert. Eg snakkar, les og skriv samisk, men det hender stadig at eg ikkje får med meg alt i ein samtale. Eg har relativt langt meir kontakt med norsktalande enn med samisktalande. Så lenge eg bare snakka norsk, merka eg ikkje så mye forskjell på om den eg snakka med hadde samisk eller norsk som morsmål, etter som dei aller fleste med samisk som morsmål her beherskar andrespråket norsk bra, ofte svært godt. Da eg lærte meg såpass samisk at eg skulle bruke det med dei samisktalande, blei kontakten dårligare, fordi eg ikkje fikk uttrykt alt eg ville seie like godt, og fordi eg ikkje fikk med meg alt som blei sagt like presist. Det blei da lettare å halde seg til dei eg naturleg og med godt samvet kunne snakke norsk med. Om eg skulle kontakte nokon om ei sak og valet sto mellom ein samisktalande og ein norsktalande, valde eg oftast den norsktalande, for det var enklast. Det å lære seg språket på eit visst

halvgodt nivå er altså ikkje alltid vegen til god integrering, det kan faktisk vere omvendt. Eg vil tru at innvandrarak til Noreg, som i utgangspunktet kan bra engelsk, opplever noko av det same når dei lærer norsk, at livet var lettare når ein kunne snakke engelsk med alle, fordi ein da var meir på same språklige nivået. Når ein må gå over til den andre sitt språk er ein ikkje lenger ein likeverdig samtalepartner. Eg har opplevd det same i to andre samanhengar. Først med utanlandske studentar i Tromsø, der vi kommuniserte lettare på engelsk enn etter at dei lærte seg halvvegs norsk og ville bruke det. Seinare i Polen, der kommunikasjonen med nokre vener blei dårlegare da vi gikk over frå engelsk til polsk oss i mellom.

Nokre innvandrarak er betre integrerte enn andre. Frå feiringa av Samefolkets dag.

Ei av dei aller mest brukte bøkene i Guovdageaidnu heiter *Kautokeino-slekter*. Boka står i så godt som ein kvar heim, og utkonkurrerer langt både bygdebok og bibel. Dei fleste veit kven som er i slekt med kven, både offisielt og dels uoffisielt, fordi her er ein del farskap som aldri har vore heilt publisert. Alle har eit slektsnett. Mens ein tremenning i det norske samfunnet er ein fjern slektning som ein normalt ikkje har noko forhold til, er den tilsvarande nubbi vilbealli/oambealli ein svært nær slektning som ein sjølv sagt kjenner, og som har ein plass i alt frå konfirmasjon og bryllup til gravferd, og som kan vere del av eit nyttig nettverk for å ordne både det eine og det andre. Eg har ikkje ein einaste slektning i Finnmark, ikkje så mye som ein sekstenmenning så vidt eg veit, og hadde eg hatt det så hadde eg ikkje visst om det eller ikkje brydd meg om å vite det.

Den lettaste vegen inn i ein samisk familie er sjølv sagt å gifte seg inn. Dei fleste av dei norske venene mine i Guovdageaidnu er gift hit og/eller har barn med ein innfødd. Dei er dermed automatisk del av ein storfamilie, og hører med i alle familiesamankomstar, over kjøkkenbordet eller i kyrkja. Sjølv har eg enno ikkje vore bede i eit einaste bryllaup eller barsedåp. Fire gongar har eg vore på konfirmasjonsfest, da har ein av foreldra vore innflyttar med norsk som morsmål.

Eg har vore politisk aktiv heile tida eg har budd her, på eit vis som ikkje har vore å unngå å sjå, bl.a. fordi eg har skrive ei rekke avisinnlegg. Eg har vore ei drivkraft i oppbygginga av lokallag av to politiske organisasjonar: Nei til EU og Naturvernforbundet, begge landsomfattande og svært norskdominerte organisasjonar, sjølv om eg i lag med resten av lokallaga har jobba for meir plass i dei for det samiske. Likevel er eg ikkje vidare etterspurt verken av lokal vallister eller som medlem i lokale foreningar. (Til slutt gikk eg av eige initiativ på årsmøtet i historielaget, der eg var einaste innflyttar.)

Folk kjem ikkje på besøk til meg, utan at det er eit spesielt ærend og gjerne avtalt på førehand. Eg går også svært sjeldan på besøk til folk og enno sjeldnare utan spesiell grunn. Dei få eg har kunna gå på døra til utan vidare har stort sett flytta frå bygda.

Eg er altså ikkje integrert og så må eg spørje kvifor. Burde eg ha vore det? Er det mi skuld, eller ligg skulda på ekskluderande haldningar i bygda? Det kan nok vere begge delar. På eit vis skal eg ikkje klage på bygdefolket. Eg er ikkje forfølgd, eg har aldri blitt banka opp eller truga med juling. Eg har ikkje blitt bede om å pakke meg heim der eg kjem frå. Eg hugsar bare ein gong da eg var ute på puben og oppfatta at ein for meg ukjent kar frå bygda var negativ til denne norsktalande som ikkje ein gong snakka rein finnmarksdialekt. Da eg på norsk fikk spørsmålet «Kven er no du for ein?» i ein svært negativ tone, svara eg på samisk «Mun lean biru dáža». Sjølvironien i svaret gjorde at eg tvert blei godkjent. Da har eg opplevd langt meir ekskluderande haldningar andre stadar i fylket, med Honningsvåg og Karasjok som motpolar, men samtidig parallellar.

Vegen inn i Guovdageaidnusamfunnet er ei tretrinns trapp. Det nederste trinnet er ganske lågt, det neste, som ein kjem opp på når ein kan språket på eit visst nivå, er også overkommelig, men det tredje er for høgt for dei fleste som ikkje har nokon til å trekke seg opp. Eg står på trinn to og har slått meg til ro med det.

Denne røynsla har gitt meg noko å tenke på når det gjeld integrering. Skal alle vi innflyttarar nødvendigvis integrerast 100 %? Er det mogleg, og er det ønskelig? Vi vil alltid vere underlegne i forhold til lokalt kontaktnett og lokal kunnskap. På andre sida har vi noko som ikkje dei innfødde har, vi har eit eller fleire andre språk/dialektar, vi har eit kontaktnett i eit eller fleire andre miljø og god kjennskap til miljø på den opprinnelige heimplassen og evt. andre stadar vi har budd. Skal vi sjå på den kunnskapen og dei røynslene som ei ulempe eller som ein rikdom, som fortsatt kan gi oss sjølv noko og som kanskje òg kan gi noko til andre på plassen vi har flytta til? Skal vi ikkje også kunne unne dei innfødde å ha noko som vi ikkje er del i?

Kunnskapen min om naturen i Guovdageaidnu og samisk språk vil alltid vere – om ikkje så mye dårligare, så i alle fall annleis enn den dei har som har han med seg frå barndomen. Eg gjør språklige feil dei ikkje ville finne på å gjøre, sjølv om eg kan slå ut mange samiskspråklige i morfologisk og syntaktisk analyse samt rettskrivingsreglar. Eg kan lese om så kor mye om samisk kultur generelt og Guovdageaidnu-kultur spesielt, men kulturen vil likevel aldri bli ein del av meg på same måten. Eg kan sette garn i elva og fiske vinterforsyning, men eg får ikkje vite om kameraten sitt hemmelige røyevatn, der han trekk fleire kilo tunge røyer. Han seier det er innafør det kartbladet, men så er det stopp. Eg har akseptert at eg aldri vil bli bede i dei store samankomstane, og eg forsøker ikkje å lure meg med der. Og ikkje minst: Eg undrar meg når tilreisande kjendisar frå TV, kongehuset og rikspolitikken kler seg i kofte straks dei er innom kommunegrensa, mens eg etter over tretti år aldri har hatt ei samekofte på meg. I forhold til dei innfødde i Guovdageaidnu slår eg bare fast: Eg har noko dei ikkje har, dei har noko eg ikkje har. Og slik må det få vere.

I mitt tilfelle er det både eit etnisk og eit geografisk spørsmål. Fordi eg har den doble avstanden, er det kanskje lettare å akseptere at det går visse grenser. For dei som er norske, men oppvakse i samisk miljø, eller samar og oppvakse i eit norsk, ser det ikkje like enkelt ut. Heller ikkje for dei som er inngifta og har barn med samisk som morsmål eller eit av morsmåla. Eg kjenner fleire innflytta damer i Guovdageaidnu som stiller i kofte i festlige høve, sjølv om dei definitivt er etnisk norske eller finske. Koftene deira er ikkje alltid frå Guovdageaidnu, dei kan vere frå mannen sin heimstad, dersom han er samisk innflyttar, eller den næraste samekofta til sin eigen heimstad. Eg respekterer valet deira, og eg har inntrykk av at folk flest i Guovdageaidnu gjør det. Men sjølv ville eg ikkje ha gjort det.

Faktisk har eg undra meg over at folk i Guovdageaidnu ikkje er meir avvisande til gjester og innflyttarar enn dei er. Som den kommunen i verda der samisk språk og kultur er praktisert av størst andel av befolkninga, er staden interessant og eksotisk for alt frå tyske turistar til japanske og franske pedagogar og vestlandske og amerikanske antropologar. Nokre av gjestene hører sjølv til urfolk og minoritetar og blir gjerne ekstra godt mottatt, men også andre blir godt tatt i mot. Sjølv om ein er aldri så lei av at lærarar, legar og ein del andre yrkesgrupper kjem og går, blir likevel ikkje den neste bedt om å pakke seg heim. Til gjengjeld forbeholder ein seg retten til å halde eit minimum av avstand. Og det skal ein kanskje ikkje klage over.

Kven kan skrive samisk skolehistorie?

Som nemnd kom eg som elev til Den samiske yrkes- og husflidsskole og blei sjokkert, både over kor lite samisk innhald det var i skolen, og over at medelevar aldri hadde lært å lese og skrive sitt eige morsmål. Allereie no byrja eg å leite etter kva det var som hadde skjedd gjennom historia. Denne interessa blei igjen vekt til live da eg kom tilbake som lærar. Eg starta med mindre kunnskapar enn medelevane og medlærarane mine, men interessa mi gjorde at eg etter kvart drog forbi dei fleste av dei, utan at eg heilt såg det der og da. Ein gong hadde vi besøk av skolehistorikaren Eivind Bråstad Jensen frå UIT. Eg kom til å seie til han at eg hadde lese heile Helge Dahl: *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905*. – Ja, da er vi i alle fall to som har lese heile boka, sa han, og la til at han ikkje var sikker på at vi var så mange fleire. Mange år seinare skulle han bli ein god støttespelar da eg tok til å skrive skolehistorie for alvor.

Da eg i 1997 starta på hovudfag i yrkespedagogikk ved Høgskolen i Akershus, opplevde eg at kunnskap om både fornorskingstida og seinare forsøk på utvikling av samisk skole, var så godt som fråverande i det pedagogiske miljøet der, slik eg har forstått at det har vore ved dei aller fleste pedagogiske utdanningar i Noreg. For meg blei det ei utfordring. Vi skulle skrive oppgåver ut frå forholda på dei skolane der vi jobba eller kjente til, men det var umogleg å forstå og forklare dagens utdanning for samar utan ein historisk bakgrunn. To av prosjektoppgåvene mine blei derfor brukt til å samanfatte samisk og norsk skolehistorie fram til da. I miljøet på HIAK var eg utvilsamt den som kunne mest om emnet. Det var snarare eit problem å få kvalifiserte kommentarar frå medstudentar og lærarar undervegs, slik det var meininga vi skulle få.

Da oppgåva som sådan var ferdig, vendte eg blikket nordover. Eg hadde i dette arbeidet endevendt det eg kunne finne av norsk og samisk skolehistorie, og måtte konstatere at det ikkje var skrive noko slik samanfatting som den eg hadde gjort. Kanskje dette kunne brukast til noko nyttig utover det å skaffe meg ein lektorkompetanse? Frå før kjente eg forlagssjefen i eit av dei samiske forlaga, og så ga eg henne oppgåvene med spørsmålet om det kunne vere av interesse for dei å publisere dette om eg bearbeida det vidare. Etter ei stund kom svaret at jo, det ville dei, og dei hadde til og med funne pengar til å finansiere utgivinga. No var eg i ein heilt ny situasjon. Her skulle lille eg, med heilnorsk bakgrunn og utan formell utdanning i historie, gi meg ut på å publisere ei samisk/norsk skolehistoriebok på eit samisk forlag. Løysinga blei å få med ein kvalifisert og samisk konsulent, og med god hjelp kom boka i hamn og kom ut på to språk som «Samisk skole eller Norsk Standard?».

Under arbeidet med denne boka innsåg eg at ho hadde ein viktig mangel som ikkje let seg rette opp sånn over natta. Ho fortalte nemlig bare om korleis skolen etter lov og læreplanar skulle vere, ikkje om korleis han var i praksis, korleis elevvar, foreldre og lærarar opplevde skolen for samiske elevvar. No blei det fødd ein idé om eit atskillig større prosjekt, der aktørane skulle fortelje si historie frå kvar sin kant og der ein i tillegg skulle kunne gå djupare ned i forskjellige emne. I første omgang var tanken eit par bøker, seinare skulle det bli til seks. Igjen tok eg det opp med forlaget, som tente på ideen, men igjen stilte eg meg sjølv og andre spørsmålet: Er eg den rette til å gjøre dette? Og svaret blei igjen: Kanskje ikkje, men om eg ikkje gjør det, kven gjør det da? 17 år seinare kan eg vel oppsummere at eg ikkje har stått i vegen for nokon, og at det var rett at eg tok det på meg. Igjen blei løysinga å alliere seg med kompetente samar med skolerøynsle og vi blei etter kvart fire i redaksjonen, der eg var einaste ikkje-samen. Historia om kva vi gjorde i eit tiår skal ikkje skrivast her, ho er kort samanfatta i fleire foredrag.¹⁸

Derimot vil eg nemne litt av det eg lærte. Det var for det første ei fantastisk oppleving å få reise land og strand rundt og snakke med folk om tida deira i skolen, få del i og forsøke å formidle røynslene deira. Dei fleste samtalarane var på norsk, men dei intervjuar eg gjorde på samisk veit eg at eg aldri hadde fått så bra om dei ikkje hadde fått nytte morsmålet, nokre av dei ville trulig ikkje blitt av i det heile. I fleire tilfelle blei det og ein dokumentasjon frå nokre av dei siste samisktalande i sine område.

¹⁸ <http://skuvla.info/logaluit14-n.ppt>

Redaksjonen for Samisk skolehistorie i lag med forlagskonsulenten, på seminaret i høve publisering av siste bok i serien. UIT Tromsø april 2013.

Eg lærte ein masse om det å vere redaktør. Ikkje ein diktatorisk redaktør eller desk for tilsette journalistar, men ein diplomatisk redaktør som først skulle verve folk med forskjellig bakgrunn og skrivetrening til å skrive ned sine minner og meiningar, for så på mest mogleg taktisk vis utvikle desse skriveria til å bli gode, leseverdige og faktabaserte artiklar. Det kan seiast at det ikkje er det lettaste eg har gitt meg ut på.

I løpet av prosessen lærte vi at Sápmi er langt større enn vi vanligvis tenker over, og at samisk skolehistorie ikkje bare, ikkje ein gong vesentlig, er eit spørsmål om Indre Finnmark. Vi lærte også mye av søknadsprosessane for å finansiere utgivinga og for seinare å få spreidd det vi fann ut. Vi lærte at sentrale styresmakter ikkje ønsker at denne historia skal bli skrive eller bli kjent, og at det er tilfelle heilt uavhengig av fargen på regjeringa og kunnskapsministeren. Og vi lærte at media er så godt som samstemte om at dette ikkje skal omtalast. Det såg vi tydelig når vi ga ut bøkene og da vi avslutta arbeidet med eit seminar i Tromsø, sa ein av redaksjonsmedlemmane: "Eg vonar at innan 10 år har gått vil folk sjå kva vi har gjort". Det har gått 7 år og vi ventar framleis.

Sámi allaskuvlla guossin

Altså: Som gjest på Samisk høgskole. Sámi allaskuvla er eit så samiskspråklig miljø at dette kapitlet egentlig burde vore skrive på samisk, men sidan eg no har som mål at dette skal kunne lesast av folk som enno ikkje beherskar nordsamisk, så held eg fram på norsk.

Sámi allaskuvla, slik den blei overtatt fra Luftforsvaret. Til høyre huset der eg budde 1988-89.

Eg spurte i eit tidligare kapittel om ein kan bli integrert i Guovdageaidnu. På same vis kan ein spørje om ein kan bli integrert på Sámi allaskuvla. Mitt første møte med høgskolen var som leigetakar. Vi kom begge til Guovdageaidnu same året. Sámi allaskuvla blei formelt oppretta i 1988, og overtok ein godt slitt bygningsmasse etter den da nylig nedlagte Luftforsvarets stasjon. Derunder ein fire-fem to-etasjes hus i forskjellige fargar, som var brukt til forsvarsets personale. Det første året besto høgskolen bare av administrasjon under oppbygging, og eit kurs i duodji. Fram til den samiske avdelinga av lærarutdanninga i Alta skulle overførast neste år, trong dei altså ikkje alle desse bustadane, og nokre av dei blei leigd ut til nye lærarar på vidaregåande skole. Eg fikk 1. etasje i det grå huset, og betalte altså leige til Sámi allaskuvla. Vi hadde altså, i alle fall formelt, fått ein samisk høgskole i bygda. Likevel var det ikkje mogleg å studere verken samisk eller pedagogikk der! Etter eit år som lærar dro eg derfor til Tromsø, og leiligheita blei overtatt av ein høgskolelærar. Det eg ikkje fikk med meg, blei stabla i kjellaren til eg kom tilbake halvtanna år etterpå for å etablere meg ein annan stad i bygda.

Året etter, mens eg var student, var eg tilbake og besøkte høgskolen, som no hadde kome i gang med lærarutdanninga i Guovdageaidnu. Eg intervjuar både lærarar og studentar til artikkelserien min om "Streiftog i Sápmi".¹⁹ Artikkelen fortel om store problem i oppstarten, men er likevel optimistisk og entusiastisk for visjonane om ein gjennomført samisk høgskole. Det var ikkje bare å oversette den norske høgskoleutdanninga, men også mye idear om å utvikle heilt nye studietilbod. Nokre av desse skulle eg etter kvart få prøve meg på, både som student og lærar.

Da eg endelig i 1992 klarte å bestå samisk grunnfag, byrja eg å leite etter kor kunne ein få hjelp med å gi den tospråklige undervisninga vi i prinsippet skulle gi i samisk vidaregåande skole. På Sámi allaskuvla såg ein at det var store manglar med språkundervisninga, ikkje minst i samisk andrespråk, og såg seg om i verda etter nokon å lære av. Resultatet blei i første omgang eit pionerkurs i andrespråkspedagogikk, med nokre vekessamlingar for lærarar frå både sør- og nordsamisk område. Undervisninga gikk på norsk, med delar på engelsk, fordi vi hadde gjesteførelesar frå Wales. På slutten av året fikk vi også besøke Wales og blei mottatt på Trinity College av den same professoren som hadde besøkt oss i Guovdageaidnu. På vel ei veke fikk vi med oss ei rekke førelesingar, av lærarar og språkaktivistar, og fikk besøke skolar, språksenter og læremiddelsenter. Det var ei stor oppleving å få vere med på ein tidlig fase av kontakten mellom kymriske (walisiske) og samiske språkmiljø, og det er nok ingen stad der samiske skolar og språkmiljø har henta så mye inspirasjon. Seinare har både studentar, samepolitikarar og forfattarar vore der på besøk, men for min del blei det med den gongen. Dette kurset var ei prøve og hadde ingen formell status eller studiepoeng, men seinare utvikla Samisk høgskole fleire kurs for å styrke undervisning i samisk språk og kultur. Og i mi leiting etter svara på utfordringane fikk eg med meg både fleirkulturell pedagogikk og tospråklighetspedagogikk, som tidligare nemnd utan at eg syns eg kom så mye nærare løysinga på det eg sleit med til daglig.

No rekna eg meg som ferdig med Sámi allaskuvla, og da eg var ferdig med yrkespedagogikk hovudfag, skulle eg konsentrere meg om å skrive bøker. Ikkje før hadde eg kome i gang med det, så kjem høgskolen med det einaste tilbodet eg ikkje kunne seie nei til, nemlig oahpponeavvopedagogihkka – læremiddelpedagogikk. I motsetning til dei tidligare kursa eg hadde gått der, gikk dette heilt og fullt på samisk. Det blei derfor ei utfordring for meg både å få med meg alt innhaldet og å få uttrykt meg skriftlig og munnlig gjennom studiet. I arbeidet med hovudoppgåva mi hadde eg samla stoff om samisk kunnskap i mekaniske fag, og eg hadde grubla på om det var mogleg å gjøre noko meir ut av dette. No fikk eg høve til å ta det opp som prosjektarbeid, og utvikle det vidare i retning av ei lærebok. Ideen blei til og med sett på som så god at eg fikk eit lite stipend av Sametinget til å jobbe med det. Det skulle likevel gå fem år før Sametinget prioriterte å finansiere utgivinga, som i 2009 kom ut som Ruovdebargu sámii árbevierus / Jernarbeid i samisk tradisjon.

¹⁹ <http://sveinlund.info/sami/sapmi5.htm>

*Nedlegging av grunnstein til Sámi allaskuvla sitt nybygg,
Diehtosiida. 11.06.2007*

Med hovudfag i yrkespedagogikk var eg, i alle fall i prinsippet, kvalifisert til å undervise ved Samisk høgskole. Da skolen utlyste stilling som pedagogikklærer for førskole- og allmennlærerutdanninga, var det fleire som oppmoda meg til å søke. Det var jo litt på sida av yrkespedagogikken min, men eg kasta meg no utpå. Kva som da skjedde bak kulissane har eg aldri fått heilt klarheit i. Eg hadde etter regelverket oppgitt to referansar, som eg hadde spurt om lov å bruke. Likevel blei eg oppringt frå høgskolen med spørsmål om dei kunne bruke to namngitte referansar i tillegg. Det overraska meg, men eg kjente det slik at eg ikkje var i posisjon til å nekte. Seinare fikk eg høre at dei referansane eg hadde oppgitt, i det heile ikkje var kontakta frå høgskolen. Derimot hadde personalkontoret kontakta andre, som eg tidligare hadde vore i konflikt med, utan å informere meg om det. Vi var visstnok bare to søkarar med bestått hovudfag, og normalt skulle begge søknadane vore sendt vidare til kommisjonen. Men tilsettingsutvalet sendte bare den andre vidare og sa ingenting om søknaden min. Eg fikk altså inga vurdering av dei faglige kvalifikasjonane mine, men blei luka ut fordi nokon ikkje ville ha meg. Seinare fikk eg høre at det hadde vore usemje i tilsettingsutvalet om dette, men dei som ville eg skulle vurderast nådde ikkje opp. Kva argument som blei brukt mot meg, har eg aldri fått riktig klarheit i, men ryktene seier at nokon meinte eg laga for mye bråk. Ikkje eit negativt ord om ho som fikk jobben, trulig var ho betre kvalifisert enn meg. Det eg reagerer på er noko som liknar stygt på yrkesforbod på grunnlag av den politiske og fagforeningsmessige aktiviteten min.

Seinare har eg aldri søkt ein jobb på Samisk høgskole, bare tatt det som eg har blitt bede om å ta. Når dei var i krise på folk, var eg nemlig god nok. Med små klassar og knappe middel måtte dei organisere slik at nokre fag i lærarutdanninga bare kom fjerde kvart semester. Da kunne dei ikkje ha fast tilsette lærarar for bare desse faga, og det var ikkje alltid så lett å finne ein ledig og kvalifisert lærar sånn midt i året. Og ein gong hadde dei kome i krise, for det var bare eit par veker til førskolelærarstudentane skulle starte med samfunnsfag, og dei hadde ikkje lærar. Så eg blei oppringt av dekanen for lærarutdanninga. Om eg kunne ta den undervisninga? Men eg har inga utdanning i samfunnsfag, sa eg. – Men du har hovudfag, og pedagogikk er no vel egentlig eit samfunnsfag. Og vi veit du er mye engasjert i samfunnsspørsmål. Det lot seg ikkje nekte for, men eg hadde verken mot eller tid å ta det aleine. Nei, dei hadde ei anna på handa som kunne ta litt. Det viste seg å passe bra, vi hadde såpass forskjellig bakgrunn at vi klarte å dekke behovet i lag, og eg fikk førelese om skolehistorie og løse dei gjennom prosjektoppgåver. Ofte hadde det vore slik på

Samisk høgskole at fikk dei ikkje ein samisktalande lærar, så tok dei midlertidig ein som måtte undervise på norsk. Og det hadde dei gjort førre gongen dei hadde dette faget. Pensumlista var derfor så godt som bare på norsk. Men med denne klassa gikk ikkje det. For det var to studentar frå finsk side, og norsk kunne dei visst ikkje stort meir av enn eg kunne finsk. Så i full fart måtte vi lage heilt ny pensumliste, for eit fag der vi ikkje kjente læreplanen frå før. Det blei å leite fram alt som fantest på samisk som på nokon måte kunne brukast. Og der samiske skrifter ikkje dekkja emna, måtte vi sette opp parallelle alternativ på norsk og finsk. Men ingen av oss kunne finsk. Heldigvis hadde høgskolen ein pedagogikklærar frå finsk side, som trødde til og berga oss i land.

Etter at eg sjølv hadde tatt læremiddelpedagogikk, blei det plutselig mangel på lærar midt i neste kullet, og eg blei igjen hanka inn. Denne gongen var det ikkje så mye førelesingar, det meste var å vegleie studentane sine læremiddelprosjekt, og det var inga lita oppgåve. Men det kom no i mål på eit vis. Seinare har eg fleire gonger blitt hanka inn som sensor på dette faget. Det har vore noko av det mest interessante eg har gjort, å få vere med på å utvikle og vurdere ei rekke nye læremiddelprosjekt.

Det er to av studentane som eg er nøydd å nemne spesielt. Den eine var oppvakse i reindrifta og hadde jobba med all slags reindriftsrelatert arbeid, samtidig som ho hadde drive opplæring av egne og andre barn. Ho hadde og forsøkt seg på å skrive lærebøker, men kjente ho trong litt hjelp til den jobben. Kanskje ikkje så rart, ettersom ho bare hadde 9 år grunnskole og alt anna hadde ho lært i praksis. Så ho søkte seg inn på høgskolen på grunnlag av realkompetanse og opptaksprøve i skriftlig samisk, og rett på læremiddelpedagogikk! Og oppgåva hennar var ei av dei beste. Eg må bare nemne det som eksempel på kor store ressursar som har blitt sløst bort og avvist fordi dei ikkje har lært den vanlige teorivegen. Den andre hadde laga film. Ein svært god og gripande film som kunne seie mye til elevar og oss andre, men kva fag var det ho egentlig skulle bruke han i? Så på munnlig eksamen spurte eg kva læreplan denne filmen skulle brukast til. Han er laga etter den generelle læreplanen, var svaret. Da skreiv eg bokstaven A på blokka, og ingen protesterte.

Frå 2010 skjedde det ei stor omlegging av lærarutdanninga i Noreg. Den gamle allmennlærerutdanninga skulle bort, vi skulle få ei deling eller klassetrinn og meir fagspesialisering. Som alle andre skolereformer i Noreg, blei denne først laga for det norske fleirtalet, og så måtte utdanninga for samar tilpassast etterpå. Til dette blei det sett ned eit samisk rammeplanutval, og i mangel av ledige folk i høgskolen, blei eg hanka inn som sekretær for dette utvalet. Det vil seie at eg skreiv ned forslag og møtereferat og laga nettside med informasjon om rammeplanutvalet sitt arbeid.²⁰ Og som så mange gongar før i historia om samisk utdanning: Når samiske skolemiljø sender inn gode forslag, så blir dei avviste av departementet, som vil ha dei samiske avvika frå norsk standard så små som mogleg. På nettsida oppsummerte eg saka slik:

I november 2009 la samisk rammeplanutvalg fram forslag til samisk lærerutdanning.

Men Kunnskapsdepartementet har endra forslaget på viktige punkter før det blei sendt på høring.

De viktigste spørsmåla det er uenighet om er:

- Skal samisk lærerutdanning gjelde for nord-, lule- og sørsamisk, eller bare for Samisk høgskole?
- Skal planen slå fast at samisk er undervisningsspråk?
- Skal norsk være obligatorisk fag på linja for 1.-7. trinn?
- Skal samisk være obligatorisk fag på linja for 5.-10. trinn?
- Skal det være obligatorisk praksis også utafor Norge?

Kor mye vi til slutt fikk gjennom kan eg ikkje seie no, men eg hugsar at Sametinget måtte til med konsultasjonar for at ikkje departementet skulle øydelegge alt vi hadde utvikla.

Eit ledd i lærarutdanningsreforma var oppretting av lærarutdanningsregionar. Her måtte ein også kjempe for å få ein eigen samisk lærarutdanningsregion, så det samiske ikkje drukna i det norske. Den samiske lærarutdanningsregionen var samordna frå Samisk høgskole og høgskolane og universiteta i Alta, Tromsø, Bodø og Levanger var med. Eg blei igjen sekretær og vevmeister²¹. Det var gode og interessante møte, men kor mye vi oppnådde i praksis er eg ikkje så sikker på.

²⁰ <http://skuvla.info/ramme/index-n.htm>

²¹ <http://skuvla.info/region/>

Mens vi jobba med samisk skolehistorie forsøkte vi å utvide prosjektet både til Sverige, Finland og Russland, og få i gang forskningsprosjekt i samarbeid med høgskeolar og universitet i nord. Frå Samisk høgskeole var det fleire som var med på dette arbeidet, og daverande rektor ba meg å skrive ei utgreiing om potensialet for samisk skolehistorieforskning. Det gjorde eg, men dessverre blei det med ideen, og ingen har følgd opp denne planen.²² Eit resultat kom det likevel ut av kontakten mellom redaksjonen for Samisk skolehistorie og Samisk høgskeole. Eg har gong etter gong blitt bede om å førelese i dette emnet for studentar, på lærarutdanninga og i visse andre fag. Dei fleste gongane har vi fått gjort det slik at studentane da har skrive prosjektarbeid om skolehistorie, og skrive si eiga skolehistorie eller intervju andre, oftast eldre slektningar. Eg har derfor ei stor samling av slike oppgåver, nokre av dei blei også brukt i Samisk skolehistorie, i bøkene eller som tilleggslitteratur.

Mii orrut Sállanis

Overskrifta er namnet på eit hefte som eg i 2006 laga i lag med samiskelevane på skolane i Áknjoluokta (Hasvik) og Goahteluokta (Breivikbotn).²³ Den norske undertittelen var "Vi bor på Sørøya", og her fortalte vi i tekst og bilder om livet på Sørøya, om fiske, jordbruk, dyreliv og litt om historia. All teksten var på samisk, men det følgde med eit par ark med oversettingar til norsk. Heftet selde vi til foreldre, lærarar og andre til inntekt for skoletur. Og framleis trur eg dei 24 sidene er det meste som er skrive om Sørøya på samisk.

Samiskelevar i Breivikbotn spelar spel der dei må bruke samiske ord.

Det starta våren 2005 med at eg tilfeldig kom over ei annonse i Finnmark Dagblad: "Ledig engasjement som lærer i samisk". To månadar på heiltid og tiltredelse snarest. Annonsa fortalte mye om situasjonen for samiskundervisninga ikkje bare i Hasvik, men mange stadar utanom det "samiske kjerneområdet". "Vi oppfordrer alle med relevant bakgrunn til å søke. Søker må beherske

²² <http://skuvla.info/dutkan-n.htm>

²³ <http://sveinlund.info/skole/sallan2.pdf>

det samiske språket både muntlig og skriftlig". Altså ingen krav om formell utdanning verken i samisk eller pedagogikk!

Eg jobba da med Samisk skolehistorie, noko som i beste fall gav eit halvt levebrød, og var på utkikk etter ekstrainntekter. Og Hasvik var ein av dei kommunane vi hadde absolutt minst skolehistorie frå. Og var der elevar som ville ha samisk, var der trulig og ei interessant historie bak det. Så kvifor ikkje prøve å kombinere? Eg ringte til den pedagogiske rådgivaren som var oppgitt i annonsa. – Du har samisk grunnfag og pedagogisk utdanning! Oi! Jo, eg var einaste som hadde svart, og eg kunne rekne meg som tilsett om eg ville ha jobben. Eg måtte bare sende ein søknad så dei hadde det formelle i orden.

Ikkje lenge etter var eg på plass på Sørøya og byrja etter kvart å innsjå kva eg hadde kasta meg ut i. I stillingsannonsa sto det *"Det vil være en fordel om søkeren disponerer egen bil."* Det gjorde eg faktisk ikkje det året. Den gamle bilen min var stole i Polen året før og eg hadde ikkje hatt råd å kjøpe ny. Eg fikk snart sjå kvifor det hadde vore ein fordel med bil. Eg fikk hybel i Hasvik, men to dagar i veka hadde eg undervisning i Breivikbotn. Buss gikk det ikkje, for skolebussen gikk bare motsett veg. Så det blei å stille seg på vegen og haike, og snart byrja folk å kjenne meg igjen og ta meg på. Sidan kommuneadministrasjonen var i Breivikbotn var det fleire kommunetilsette som pendla dei 15 km til jobb, og det var ein fin måte å bli kjent med folk på.

Eg hadde altså planlagt at dette skulle bli skolehistorie allereie da eg søkte på jobben, og røynslene mine frå skoleåret 2005/06 blei artikkelen *"Naudløysing i Hasvik og Breivikbotn"*, som kom i Samisk skolehistorie bind 3. Har du ikkje lest denne, kan du gjerne hoppe dit no²⁴, før du les vidare her. I tillegg blei det ein artikkel om eldre skolehistorie i kommunen²⁵ og to intervju med eldre slektningar av elevane mine.^{26 27}

Sidan det er lite av synlig samisk kultur og lite å høre av samisk språk på Sørøya, ville vi gjerne få til ein tur til indre strøk. Klassa var absolutt med på det. Omlag halvparten ville til Guovdageaidnu, andre halvparten til Karasjok, så det måtte bare bli begge delar. Vi fikk med ei mor og ei tante og ein bussjåfør som alle kjente, og så for vi i veg. Heime hos meg i Guovdageaidnu hadde eg fått naboen å lage kjøttsuppe og vi fikk plass til alle. Overnatting fikk vi på vidaregåande skole. Etter besøk på diverse samiske institusjonar var Láhpoluobbal skole neste stopp. Denne var enno i drift, og hadde omtrent like mange elevar som gruppa vår. På vegen mot Kárášjohka stoppa vi heime hos ein reindrifsfamilie og fikk mate ein tam rein, og så var det Sametinget og skolar i Kárášjohka. Men vi måtte vidare og neste stopp var Samisk språksenter i Lakselv, der vi fikk kurs med språk og enkel duodji, før vi kjørte til Russenes. Der fikk vi også møte samisklærarar og samiskelevar og så fikk vi omvisning på Sjøsamisk tun i Olderfjord. Da hadde vi i grunnen fått nok og reisa gikk rett heim til Hasvik.

Etter eit års pause tok eg i 2007/08 enno ein sjau med samiskundervisning. Denne gongen blei eg busett i Breivikbotn, men framleis var mesteparten av undervisninga på Hasvik. No hadde eg arva ein gamal bil, og blei kjent som den einaste som våga å kjøre på holkeføre mellom Hasvik og Breivikbotn med piggfrie vinterdekk. Etter dei røynslene blei det piggdekk året etter. Dette året hadde eg på grunn av anna arbeid enno mindre tid enn førre gongen til å vere på Sørøya, så vi skulle prøve delar av undervisninga som fjernundervisning. Fjernundervisning kan vere ei brukbar løysing under visse vilkår: Elevane er minst 10 år gamle, nokon på skolestaden tar ansvar for organisering og oppfølging og ein har tilgang på gode datamaskinar og programvare. I dette tilfellet var ingen av desse vilkåra fullt oppfylte, og resultatet måtte bli deretter. Langt betre gikk det når eg var til stades, og det beste var at vi avslutta med eit opphald på språksenteret i Gáivuotna/Kåfjord.

Det var ei nyttig røynsle, som endte med eit brev til skolestyresmaktene lokalt og på fylkesplan der eg fortalde kvifor eg ikkje ville ta på meg meir undervisning under slike forhold og heller ikkje kunne tilrå andre å gjøre det. Det kom aldri noko svar. Elevar og foreldre som ønsker samiskundervisning fortener eit betre tilbod enn det dei har fått i Hasvik kommune.

²⁴ <http://skuvla.info/skolehist/naud-n.htm>

²⁵ <http://skuvla.info/skolehist/hasvik-n.htm>

²⁶ <http://skuvla.info/skolehist/olavisak-n.htm>

²⁷ <http://skuvla.info/skolehist/larine-n.htm>

Om så frå Kina

Som forfattar skriv eg utvilsamt best på norsk, helst på nynorsk. Likevel ser eg at det er stor mangel på litteratur på samisk på nokre av dei emna eg kan skrive om, og eg har derfor vald å prøve meg på å begå nokre faglitterære skrivi også på dette språket, godt hjulpe av retteprogrammet Divvun og gode korrekturlesarar.

– Du kan om så komme frå Kina, bare du skriv på samisk. Det var svaret eg fikk frå sekretæren i Sámi girječálliid ja jorgaledjiidsearvi da eg spurte om ein måtte vere same for å bli medlem i denne foreninga. Mens samiske skjønnlitterære forfattarar har sloss som hund og katt om kven som skal få vere med i Sámi girječálliidsearvi, har den tilsvarande foreninga for faglitterære forfattarar og omsetjarar eit heilt enkelt prinsipp. Det er foreninga for dei som skriv på samisk. Og ingen spør kor du kjem frå og om du fyller krava for å stå i samemanntalet.

I likskap med andre forfattarforeningar mottar SFS årlige middel som kompensasjon for kopiering av litterære verk, og desse brukast bl.a. til stipend for forfattarar. Omlag anna kvart år har foreninga nytta kopieringsinntektene til å såkalla kollektive stipend, til å subsidiere reise til ein stad i utlandet, der ein held årsmøtet og samtidig studerer språkforholda i landet. Dette har ført SFS til ei rekke land og bidratt til gjensidig kunnskap om språk- og kulturforhold hos minoritetar og små folk. Sjølv sa eg nei til reise til Wales og Island, da eg allereie hadde vore der for liknande studium, og reisene til Irland og Skottland passa dessverre ikkje. Men i 2015 fikk eg sjansen til å bli med på turen til Baskerland, eller Euzkadi, som det heiter på språket der. Vi landa i Bilbo, som det heiter på baskisk, her meir kjent under namnet Bilboa, der vi også budde dei 5 dagane vi hadde med intensivt program om dei språklige, kulturelle og politiske vilkåra for det baskiske folket. Det innebar besøk ved skolar, språksenter, språkakademi, fredsmuseet i Gernika (Guernica), Guggenheim-museet i Bilbo og møte med ordføraren i Donostia (San Sebastian), der dei baskiske nasjonalistane nylig hadde vunne makta i bystyret. Det betydde og ei rekke foredrag og ikkje minst nokre langvarige og mektige middagar. Vi blei tatt med på båttur på kysten og på tur godt opp i høglandet. Det som det ikkje blei tid til var å bade eller drive andre vanlige turistaktivitetar, som å gå i byane på eiga hand eller handle. Vi kom derfor nesten like tomhendte heim igjen, men med ein masse inntrykk og ikkje minst med gode idear for språkarbeid. Det blei eit møte med eit folk som har blitt hardt undertrykt, både under den spanske fascismen og i ettertida, men som ikkje har gitt opp kampen for sitt eige språk. Under dei fem dagane hørte vi stort sett bare tre språk: samisk, baskisk og engelsk. Riksspråka norsk og spansk hadde vi ikkje bruk for, unntatt da eit par av dei samiske deltakarane absolutt ville bruke spansk sin. Eg har ikkje noko kjensle av å ha vore i Spania, bare i spanskokkuperte del av Euzkadi.

Samiske forfattarar i Baskerland – på veg inn til siste festmiddagen i Bilbao, på Guqenheimmuseet.

I tillegg til denne hendingsrike turen har eg hatt glede av å delta på ei handfull av årsmøta til SFS. Kvar gong har det vore foredrag som har vore inspirerende for ein forfattar som ønsker å skrive om samiske forhold eller å få fram dei samiske perspektiva i sakene ein skriv om. Noko av det eg hugsar best er årsmøtet i Anár (Inari) på finsk side, der vi fikk foredrag om stoda for anársámeigiella og nuorttalašgiella / skoltesamisk, begge framført på nær feilfritt nordsamisk av språkaktivistar som hadde lært seg dette i tillegg til sine egne samiske språk.

Til dei meir spesielle minna frå denne foreninga er årsmøtet 2011. Det er einaste gongen eg spesielt har blitt kontakta på førehand med spørsmålet om eg skulle møte på årsmøtet. Det hadde eg vel egentlig ikkje tenkt det året, men om det var om å gjøre, så kunne eg vel klare det. Ja, det var om å gjøre, fikk eg høre, dei hadde ei spesiell sak for meg der. Meir visste eg ikkje, men eg møtte da. Årsmøtet gikk som årsmøter gjør, inkludert faglige foredrag, og først godt ut i festmiddagen på ein finare restaurant i Tromsø, tar leiaren ordet og seier at foreninga har noko som heiter gudnestipeanda, eller æresstipend, som no skal delast ut for første gong. Etter først ei orientering om stipendordninga, las han opp grunngivinga, fortsatt hadde det ikkje kome noko namn, men etter ei tid må eg innsjå at det faktisk var meg han snakka om:

"Dát olmmoš lea guhká leamaš čuožžilis, duostilis ja erenoamáš viššalis sámi servodaga ja kultuvrra bealušteaddji. Dán son lea erenoamážit čájehan eatnat lohkičállosiiguin dáža aviissain. Dán sámi bealušteami geažil lea son šaddan gillat garra vuostečállosiid. Son lea gaskkohagaid leamaš olmmoš gii min ovddas duostu njuolaid maid "vasálaččat" báhčalit min guvlui. Mii eatnašat bállet ráfis bargat čálakultuvrra, giela ja servodaga ovddidemiin, eat dárbbas duostut buot fállehemiid. Dát olmmoš barga goappašagaid. Erenoamáš stuorra girjedoaimmaheami prošeakta, namalassii Sámi skuvlahistorjá, dáidá okto fuobmašahhtit dán olbmo bargguid árvvu. Doaivagiin ahte ii vel livččii váiban ja basttehuvvamin, fállat mii Svein Lundii SFS 2011 gudnistipeandda, man sturrodat lea NOK 20000,-."

Så vidt eg veit er desse gode orda aldri blitt omsett til norsk eller andre språk, og eg skal heller ikkje gi meg ut på å gjøre det. Dei skal få stå som dei er skrive og sagt. Men eg kan i alle fall innrømme at det var ei utrolig god støtte å få og når dei skriv at dei gir stipendet i von om at eg ikkje skal bli trøtt og ukvass, så trur eg at eg har klart å oppfylle den vona også i dei åra som har gått.

Naturvern på godt og tvilsomt

Mange vil verne naturen – men kva med menneska som lever i og av naturen?

Natur og naturvern har engasjert meg heile livet, sjølv om det skulle ta tid før det blei ei hovudsak både for det politiske engasjementet mitt og for den skrivinga som eg har forsøkt å leve av.

Sjølv om eg leste bøker om forureining og naturvern allereie i 16-årsalderen, var det ingen Natur og Ungdom der som kunne ta fatt i meg. Eg var opptatt av naturvernsaker, ikkje minst under Alta-kampen og i samband med rovfiske, deltok i miljøfestival i Murmansk og skreiv avisartiklar om miljøspørsmål, men det skulle det gå mange år før eg blei aktiv i nokon miljøorganisasjon.

Lenge hadde eg sett at naturvern og naturvern, det er ikkje ei enkel sak. Ikkje minst hadde både Nord-Noreg og Grønland fått oppleve Greenpeace sine høgst tvilsame kampanjar mot sel- og kvalfangst. Livsfjerne dyrevernorganisasjonar har òg gong på gong med sine misforståtte aksjonar bidratt til å sette alt naturvern i vanry, og fleire gongar har vi sett at Bellona, Miljøvernforbundet og WWF har dukka opp og uttalt seg om ting dei ikkje har greie på, som f.eks. reindrift, men før det har kome på prent i avisa så nokon kan svare dei, har dei allereie flydd sørover igjen.

På 1980-talet engasjerte Naturvernforbundet seg stort i kampen mot rovfisket, og oppretta eit eige Barentshav-utval. Da leiaren for dette, Bente Aasjord, reiste på turné i Finnmark, klarte ho å få i gang ei rekke lokallag og verva mange nye medlemmar, deriblant meg. Så flytta eg før lokallaget i Hammerfest var kome riktig i gang, så noko aktivt medlem blei eg ikkje i den omgangen, og medlemskapen fall vel ut ved eit eller anna betalingsforfall.

Det skulle gå omlag 15 år før det neste møtet mitt med Naturvernforbundet. Da blei det invitert til ope møte i Guovdageaidnu for å danne lokallag. Eg gikk dit fast bestemt på å melde meg inn igjen, men gikk frå møtet utan å ha teikna medlemskap. Årsaka var den inviterte fylkesleiaren si negative haldning til lokal naturbruk og samiske rettar. Det kom likevel i gang eit slags lokallag utan mi hjelp, og lokallagsleiaren engasjerte seg sterkt og hamna under tungt skyts i lokalsamfunnet. Det var til slutt den store og etter mi meining usaklige motstanden lokallaget møtte i delar av lokalsamfunnet som gjorde at eg likevel fann ut at eg ville melde meg inn. Noko aktiv blei eg likevel ikkje i laget, dels fordi eg var mye borte, dels fordi det ikkje var så store aktivitetane å delta i. Etter eit par år flytta leiaren bort og det var ingen som vidareførte lokallaget.

Eg slo meg til ro med å vere passivt støttemedlem heilt til den omtalte fylkesleiaren blei intervjuet i eit stort oppslag i lokalavisa. Der gikk han til åtak på dei samiske kommunane, som ikkje følgde motorferdselslova når dei ga dispensasjonar til utmarkskjøring og konkluderte med at dette betydde at dei hadde ein hemmelig agenda om ein eigen samisk stat. Samtidig åtvara han mot den stadig aukande organiseringa på samisk grunnlag. No måtte eg velje. Dette kunne eg ikkje vere passiv støttespelar til. Valet var å melde seg ut eller ta opp kampen. Eg skreiv først eit kort lesarinnlegg i avisene²⁸ og spurte om dette var Naturvernforbundet sin politikk og uttrykte at dersom det var det, var det nok fleire enn eg som måtte vurdere medlemskapen. Det skulle vise seg at eg ikkje var den einaste som reagerte. Leiar for Naturvernforbundet pressa fylkesleiaren til ei halvhjerta tilbaketrekking av dei verste uttalane og ei presisering av at det ikkje sto for fylkeslaget sitt syn. Sjølv fikk eg telefonar og e-postar frå folk eg knapt kjente i fylkesstyret, som sa at no måtte eg ikkje melde meg ut, men ta opp kampen i lag med dei. Konsekvensane av det lille innlegget mitt blei langt større enn eg hadde ant, bl.a.:

– Etter eit par månadar var lokallaget i Guovdageaidnu gjenoppstått, med meg som leiar i mangel av andre kandidatar.

– Straks etter blei eg hanka inn til å redigere fylkeslaget sine nettsider.

– To år seinare blei eg vald til medlem av fylkesstyret og vara til landsstyret.

Naturvernforbundet var den einaste av miljøorganisasjonane som eg hadde såpass tillit til at eg kunne tenke meg å arbeide innafor denne. Likevel har det ikkje vore uproblematisk og vil vel aldri bli det. Vi er ein brei organisasjon som har og skal ha medlemmar frå dei aller fleste parti. Vi skal ha med jegerar og vegetarianarar, sauebønder, reineigarar og inngrodde byfolk, arbeidarar og

²⁸ Noko lengre utgåve, prenta i Natur og Miljø: <http://sveinlund.info/miljo/nnvsame-nom.htm>

kapitalistar. Ikkje minst skal vi i Finnmark ha med folk med ulike meiningar om samepolitiske spørsmål, om rovdyrpolitikk og om oppretting av nye verneområde.

For min del har arbeidet i Naturvernforbundet i minst like stor grad som tidligare arbeid i andre organisasjonar vore prega av ei todeling. På eine sida har eg vore tillitsvald og representert utad og verva nye medlemmar og aktivistar. På andre sida har eg arbeida for å utvikle og endre politikken til organisasjonen. Til tider har det ikkje vore å unngå at desse to funksjonane har kome i strid med kvarandre.

For Naturvernforbundet i Finnmark blei det famøse intervjuet byrjinga til slutten for den gamle politikken, der hovudsaka for fylkeslaget lenge hadde vore å kjempe mot kommunale dispensasjonar for motorferdsel i utmark. Usemja om motorferdsel blei ikkje løyst, men saka blei dempa ned, og vi utvikla etter kvart ein politikk for å møte Regjeringa sin nordområdestrategi, med olje- og gassutvinning, gruvedrift, kraftverk og oppdrett som hovudsaker. Særleg markerte vi oss godt lokalt og på fylkesplan i aktuelle gruve- og oppdrettssaker, og bidro også til å løfte desse sakene på landsplan. Hadde vi ikkje gjort dette, er eg ikkje sikker på at vi hadde hatt noko Naturvernforbundet i Finnmark i dag. Vi hadde i alle fall ikkje hatt eit fylkeslag med stor respekt og sympati i vide krinsar og godt samarbeid med bl.a. samiske organisasjonar.

Før eg går vidare må eg seie noko meir om striden om motorferdsel i utmark. Saka har engasjert mange, fordi ho på eine sida er eit spørsmål om vern av natur, på andre sida spørsmål om interessene til ei rekke næringar, som reindrift, skogbruk, utmarkshausting og turisme. Samtidig er det spørsmål om fridomen til å kjøre kor ein vil, kontra retten til fred og ro for dei som vil søke fred og ro i naturen.

Eg har lyst å gå tilbake til min eigen barndom. På Øya, der familien hadde gard, dreiv onkelen min også tømmerhogst i skogen. Frå garden hadde han opparbeida ein traktorveg ut gjennom skogen, trulig var denne allereie påbegynt da det var hest og slede som sto for tømmertransporten. Her hendte det eg var med onkel når han skulle samle tømmeret han hadde hogd og kvista, og eg måtte gå ut med vinsjen og feste vaieren i tømmerstokken så han kunne trekke han inn. Dette var motorferdsel i utmark. Når vi skulle gå utover i skogen for å sjå etter blåbær og tyttebær, brukte vi sjølvsgt traktorvegen. Eg kan ikkje hugse at det var nokon som stilte spørjeteikn ved denne, og eg trur ikkje onkel nokon gong trong å søke for å lage traktorveg i eigen skog. Dette var ei drift i liten målestokk. Andre stadar på Austlandet blei dei store skogane gjennomført av skogsbilvegar på kryss og tvers. Inngrepa var så store at det ikkje var motorferdsel i utmark, for vegen var jo ikkje utmark lenger. Vegane blei i all hovudsak brukt til skogbruk, altså til næringsdrift, og dei var ofte stengte med bom for alminnelig ferdsel.

Vi flyttar oss no til Finnmarksvidda. I etterkrigstida skaffa dei første bøndene seg traktor, og denne avløyste ikkje bare hesten på jordet, men også ved kjøring av ved og høy frå utmarksslåttar, ved transport til og frå fiskevatn og moltemyrer. Til 1960-talet blei reindriftdrive heilt utan motoriserte hjelpemiddel. Da avløyste snøskuteren på få år kjørerein og ski, mens barmarkskjøretøy blei tatt i bruk noko seinare. Over heile landet oppdaga fleire at terrengkjøretøya kunne brukast til så mangt, og i utgangspunktet var det fritt fram. Eg trur ikkje det var mye reguleringar da onkelen min kjøpte seg snøskuter sist på 1960-talet og da eg som 16-åring fikk kjøre med denne. Dei kunne brukast til å kjøre ved, komme seg til fiskevatn og frakte varer til hytter. I Finnmark avløyste snøskuteren både hesten, kjørerein og traktoren, men han opna også nye moglegheiter for folk som aldri hadde hatt slike framkomstmiddel. For mange gutar blei skuteren ein hobby i seg sjølv, og det blei danna eigne skuterklubbar for å samlast og for å forsvare retten til fri kjøring. Da endelig Lov om motorferdsel i utmark kom i 1977, var det eit forsøk frå styresmaktene på å få kontroll over denne utviklinga. No blei i prinsippet all motorferdsel i utmark forbode, om det ikkje var spesifikt tillate. Reindriftnæringa blei kollektivt unntatt, så lenge dei kjørte i samband med drifta. Fritidskjøring skulle ikkje vere lov, med unntak av at kommunane i Finnmark og Nord-Troms fikk lov å opparbeide nokre få løyper. Styresmaktene var klar over den store utmarkshaustinga som foregikk, og denne blei brukt som argumentasjon for oppretting av faste barmarksløyper, bl.a. i Guovdageaidnu. Det var bare det at det ikkje var samsvar mellom grunngiving og resultat. For desse løypene blei så opna for alle i inn- og utland. Om utmarkshaustarane skulle kjøre utanom dei

få løypene, måtte dei søke dispensasjon. Og det gjorde dei, men det hadde kommunane etter lova bare lov å innvilge dersom søkarane hadde dokumentert inntekt over ein viss sum, frå det formålet dei skulle kjøre for. Det hadde dei færreste, dei var dermed ikkje anerkjente som næring og reduserte til turistar på eiga vidde. Dette godtok ikkje kommunane i Indre Finnmark, og for å drøye lova gav dei gjerne dispensasjonar for "kulturbetinga høsting", dvs. for matauk som tradisjonelt naturbruk og matforsyning, utan at alltid inntektskravet var oppfylt. Av alle moglege stridsspørsmål om motorferdsel skulle nettopp dette bli eit kjernepunkt i Guovdageaidnu og nokre fleire kommunar.

Miljøorganisasjonane ønska å avgrense motorferdselen, men nettopp på spørsmålet om vilkår for dispensasjonar blei det svært delte meiningar. Naturvernforbundet i Finnmark hadde frå 1990-talet til 2009 fylkesleiarar som gjorde motorferdsel til den eine store saka. Da eg i 2009 overtok ansvaret for nettsida på fylkesplan, fann eg raskt ut at det var langt fleire oppslag om motorferdsel enn om alle andre spørsmål til saman. I Guovdageaidnu blei det starta lokallag av Naturvernforbundet to gongar, der dei som dominerte lokallaget hadde forskjellig syn i dei to periodane. Dette kan lesast ut av dei to viktigaste dokumenta produsert i kvar periode: I 2004 ga lokallaget høringsuttale til Motorferdselsplan for Kautokeino kommune. Der står det: *"Vi mener at kulturbasert høsting som medfører behov for dispensasjon ikke kan aksepteres. ... Grensene for når utøvelsen anses som næring må følge grensa for registrering i momsregisteret. Hver utmarksutøver må utarbeide årlig driftsplan for sin utmarksnæring hvor bruken av motorkjøretøy inngår i planen."* 7 år seinare uttalte det nye lokallaget i høring til prosjektet Barmarkskjøring i utmark: *"Lokallaget mener derimot at det er bra at man høster av naturen, både gjennom jakt, fiske, bærplukking og trevirke til ved og duodjimateriale. I sammenheng med lokalbefolkningas høsting av utmarka må det være anledning til å bruke motorkjøretøy til en viss grad, etter klart opptrukne traseer."*

Sjølvspekk hører eg til dei få i Guovdageaidnu som aldri har eigd noko terrengkjøretøy. Eg har ikkje sett behov for det, da vår lille familie har klart å hauste det vi treng der vi når med bil, kajakk ski og fjellstøvlar. Likevel har eg forståing for at kjøretøy i dag er ein nødvendig del av hausting av mat og ved frå naturen. Da eg i 2019 etter invitasjon frå foreninga Naturviterne i Troms og Finnmark heldt eit innlegg om "Samisk naturbruk mellom tre stoler", sa eg: *"Som eksempel på forholdet mellom samisk naturbruk og andre interesser vil eg ta ein minneverdig fisketur eg sjølv var med på for eit par tiår sidan. Eg hadde da vore eit par år i Guovdageaidnu, men så langt bare fiska aleine med stang og pilka på isen, og ikkje fått med meg så mye av den lokale naturbruken i praksis. Så blei eg bedt med på ein tre dagars fisketur innover vidda, ved eit vatn ei knapp mil frå næraste bilveg. Sjølv surra eg sekken på trøsykkelen og sette i veg etter ein rimelig synlig traktorveg. Etter ei tid blei eg forbikjørt av fiskekameratane på ein firhjuling opplasta med lávvu, gummibåt, fiskegarn, fiskekasser, soveposar, salt og det som elles trengtest for ein slik ekspedisjon. Vi sette opp lávvu, pumpa opp gummibåten og ut med garna. Så var det å legge seg i lávvuen og vente og fortelje historier, inntil det var tid å sjå til garna. Ikkje trekke dei opp, slik eg var vant med, men „oahppat firpmiid“ bokstavelig talt „lære garna“, sjekke om der var fisk og ta han ut for så å la garnet fiske vidare på same plassen. Etter kvart blei det sløying, salting av sik og røyking av gjedde i lávvuen, mens eg fikk utvida det samiske ordforrådet mitt for fisk og fiske."*

Nokre år seinare hamna eg midt i den harde striden om motorferdsel på vidda. ... Eg tenkte tilbake på ein fisketur nokre år tidligare. Eg spurte aldri om fiskefølget mitt hadde søkt dispensasjon for denne turen. Trulig hadde dei ikkje det, da dei visste at etter lovverket ville dei allikevel ikkje få det. Dei kjørte ei knapp mil innover etter ein gamal traktorveg, som før traktoren kom sikkert var brukt med hest. Kjøretøyet sto der i ro i tre dagar, til vi frakta alt heim igjen med tillegg av eit godt tilskot til vinterforsyning av salt sik og røyka gjedde for oss alle. Den som meiner vi kunne gjort det til fots skal få lov å vise det i praksis. Og ingen tenkte på å selje noko av fisken, noko vi i følge styresmaktene skulle ha gjort for å drive næring i ei verd der pengar er alle tings mål.

Og "Samisk naturbruk mellom tre stolar" – Kva meinte eg med det? Jo på eine sida den

samiske naturbrukstradisjonen, på andre sida styresmaktene sitt regelverk og forvaltning, og på tredje sida miljøørsla. Og det har vore eit hovudpoeng i alt mitt arbeid i Naturvernforbundet: Eg ønsker at Naturvernforbundet skal forstå og respektere samisk naturbruk og at samiske naturbrukarar og norske naturvernarar skal vere samarbeidspartnarar, ikkje motstandarar.

Naturvernforbundet demonstrerer mot Nussir-gruva, Kvalsund april 2019

Oppretting av nasjonalparker og andre verneområde har alltid vore eit sentralt spørsmål frå Naturvernforbundet i 1914 blei oppretta som Landsforeningen for naturfredning i Norge. Det var oftast planar om kraftutbygging, vegbygging og andre inngrep som gjorde at det blei reist forslag om oppretting av verneområde, men etter kvart blei det òg tatt initiativ til å sikre område som blei rekna å ha særleg verdfullt plante- og dyreliv, uavhengig av om det var reelle trugsmål mot desse områda på kort sikt. Ja, etter kvart blei det nesten omvendt, ofte blei område som kunne utviklast til kraftverk og gruver halde utanom, slik at naturfredninga skjedde der trugsmåla var **minst**. Fredinga blei ofte grunnlagt med at områda var «villmark» eller «urørt natur», sjølv om dei hadde vore brukt i hundrevis eller tusenvis av år til jakt, fiske, sanking og ikkje minst reindrift.

Naturvernforbundet har i mange år samarbeida nært med den statlige forvaltninga når det gjeld verneområde, og brukt dei same argumenta. Og liksom forvaltninga har oversett den lokale tradisjonelle bruken, har Naturvernforbundet ofte gjort det same. Dette var bakgrunnen da lokallaget vårt i Guovdageaidnu i 2010 blei høringsinstans for planar om nasjonalparker og naturreservat i kommunen vår. Da hadde det allereie i fleire år vore ein markert motstand lokalt mot verneplanane, som blei oppfatta som «å ta områda frå oss for å gi dei til turistane». Så vidt eg veit var dette første gongen i samband med oppretting av verneområde at eit lokallag av Naturvernforbundet offentlig uttrykte noko anna enn full støtte til dette. Da vi året etter arrangerte ope seminar om bruk og vern klarte vi å opne nokre portar mellom lokale utmarksutøvarar og naturvernet, portar som den tidligare fylkesleiinga hadde stengt.

Seinare blei lokallaget utvida til fleire kommunar og vi har på mange område bidratt til å påverke Naturvernforbundet til større forståing for at naturen i Sápmi ikkje er villmark, men kulturlandskap og at vernearbeid ikkje må vere til hinder, men til forsvar for samisk kultur. Dette er ein snuoperasjon som ikkje er gjort over natta. To gongar har det kome brosjyrer eller utkast frå sentralt som ikkje har tatt omsyn til dette, om nasjonalparkforvaltning og om vindkraft. I samarbeid med andre har vi klart å stoppe desse, så dei ikkje skulle gjøre noko galt, men dessverre har vi ikkje kome dit at vi i staden har fått utgitt noko vi kan stå for. Gong etter gong har vi påpeika at Naturvernforbundet ikkje kan uttale seg om rovdyr i beiteområde som om beitedyra ikkje fantest der, og endelig ser vi at dette har slått gjennom i uttaler frå sentralt. Vi har til og med fått skryt for at vi bidrar til å utvikle politikken. Dette gjør at eg har tru på å arbeide i Naturvernforbundet. Det er

stort behov for å styrke medvitet om naturvern også i Indre Finnmark, men vi kan ikkje gjøre det utan at vi først viser at vi kjenner til og respekterer den tradisjonelle utmarksbruken.

Det er enno langt fram, men sett i forhold til situasjonen ved det omtalte intervjuet i 2009 syns eg vi har kome rimelig langt. Vi har fått ein slik posisjon i lokalsamfunnet at vi blir rekna med og at vi kan komme med konstruktive forslag og få støtte til dei.

Synet vårt heng ofte saman med kva forhold vi har til det vi uttalar oss om. Så også med naturen. Naturen sett frå byen og frå landet er ikkje det same. Naturvernforbundet er i utgangspunktet eit byfenomen, sjølv om både landet og primærnæringane etter kvart har fått ein større plass. I tillegg til naturvern har ein satsa på naturglede. Vi skal glede oss over den vakre naturen, og det skal gi oss opplevingar og interesse av å verne naturen. Ikkje eit vondt ord om naturgleda. Men det er to andre ord og fenomen som har vore forsømt. Det er naturkunnskapen og ikkje minst naturbruken. Naturglede kan kven som helst kjenne kor som helst utan forkunnskapar, naturbruk krev derimot naturkunnskap. Vi må vite kva vi kan plukke, hogge, fiske, fangste og korleis vi skal gjøre det. Vi må vite korleis vi skal gjøre det på ein forsvarlig måte og ikkje overbeskatte. Eg prøvde første gongen å lansere slagordet med **naturglede–naturkunnskap–naturbruk–naturvern** på landsmøtet i Naturvernforbundet i 2013. Men fleirtalet var ikkje med på at det var nødvendig å fremme naturbruken. I Finnmark og særlig i Guovdageaidnu har dette derimot vore sjølv sagt. Da vi tok initiativ til natursenter lanserte vi desse fire natur-orda som motto og ingen protesterte. Det har også vore ein viktig del av arbeidet til lokallaget av Naturvernforbundet å arrangerer kurs om bruk av planter til mat og medisin.

Mens eg elles i beste fall er for lærling å rekne innafor hausting frå dyreriket, har eg jobba såpass med hausting av planter og sopp at eg kan bidra med noko både på det botaniske og kulinariske området. Dette har engasjert meg så mye at eg måtte ta eit eige kapittel som kjem lenger ute.

Gjennom tiåret eg har vore aktiv og hatt verv i Naturvernforbundet har det gong på gong vore politiske motsetningar i organisasjonen om forskjellige spørsmål, frå motorferdsel i utmark til vårjakt på ender og vindkraft. Etter at det ei stund kunne verke som motsetningane la seg, blømde dei opp for fullt i 2020.

I mange år har det vore usemje om vindkraft. Denne blei først sett på som grøn og miljøvenlig energi som var nødvendig å bygge ut for å stoppe klimaendringane og redusere bruken av fossil forbrenning. Ettersom utbygginga skaut fart, såg fleire og fleire at vindkraft også ga store skader på naturen og den eine organisasjonen etter den andre vedtok eit meir kritisk syn på vindkraft. For Naturvernforbundet skjedde det avgjørande skiftet på landsmøtet i 2013, der eg deltok og hørte til det nokså knappe fleirtalet som vedtok å gå mot vindkraftutbygging, i alle fall i inngrepsfri natur. Dette vedtaket blei gjort mot eit fleirtal i sentralstyret og sekretariatet. Dei som var nedstemte sa i ord at dei respekterte vedtaket, men i praksis gjorde dei mildt sagt lite for å sette det ut i livet. Når dei blei spurt om Naturvernforbundet sitt syn, var det alltid at nei, vi er ikkje mot vindkraft, men vi vil ikkje ha krafta i urørt natur. Ei planlagt vindkraftbrosjyre blei stoppa etter at eg og fleire hadde kritisert utkastet sønder og saman og mens det oppsto stadig nye lokale aksjonar mot vindkraft rundt i landet, ofte med aktiv deltaking av Naturvernforbundet sine lokallag, sto forbundet på landsplan nærast på sidelinja. Dette førte til at dei konsekvente vindkraftmotstandarane såg seg nøydd å opprette eigne organisasjonar, først La Naturen Leve, seinare Motvind.

Frå lokallaget vårt i Ávjovárri har det vore tatt tre viktige initiativ i vindkraftspørsmål. Først arrangerte vi det første kritiske vindkraftseminaret som har vore i Finnmark. På forslag frå oss vedtok seinare først fylkeslaget, så landstyret i 2018 å gå mot all vindkraftutbygging i reinbeiteområde. Året etter tok vi initiativ til å få laga ein rapport om vindkraft og reindrift, og det endte med at vi sjølv redigerte og skreiv mesteparten av denne, og fikk han utgitt i 2020. Vi opplevde da at Naturvernforbundet ikkje ville ta ansvar, men såg dette som ei lokal sak for lokallaget, som vi aller nådigast kunne få aktivitetstilskot til. For å få gitt ut rapporten måtte vi gå til Motvind, og da vi ga han ut, nekta Naturvernforbundet sentralt å ha noko med han å gjøre eller å presentere han på eigne nettsider. Før dette hadde vi fått ein konfrontasjon som nær endte med nedlegging av heile lokallaget. Det starta med at ein av Motvind sine aktivistar omtalte vindkraft i

reinbeiteområde som "etnisk rensing". Det førte til ein hysterisk reaksjon frå vindkrafttilhengarar og vi i lokallagsstyret forsvarte bruken av dette uttrykket i eit avisinnlegg. Det ga ein like hysterisk reaksjon frå Naturvernforbundet sentralt, som kravde vi skulle trekke det tilbake. Vi kjente oss da pressa til å trekke namnet til lokallaget frå innlegget, men likevel gikk lei, nestleiar og generalsekretær ut i media med eit ope åtak på lokallaget og tok avstand frå ordbruken, da "etnisk rensing" i deira snevre verd var identisk med folkemord og holocaust. Dei hadde ingen kjennskap til korleis uttrykket er brukt og forstått i samisk samanheng. Resultatet var at eg trakk meg frå alle verv, og resten av lokallagsstyret ville gjøre det same. Vi fikk stor støtte frå alle fylkeslaga i Nord-Noreg og Trøndelag og landsstyret gjorde eit vedtak som måtte oppfattast som ein korreks til leiinga. Det gjorde at vi kunne fortsette arbeidet, men at motsetningane ikkje var over skulle vi snart få sjå igjen. Først gjennom at den leiinga som var kritisert klarte å hindre at landsstyret sitt vedtak blei kjent for medlemmane, deretter gjennom eit fatalt innlegg av generalsekretæren som førte til at fleire medlemmar i lokallaget vårt meldte seg ut.

Dei stadige motsetningane og samarbeidsproblema har leita på lokallaget, og vi har ikkje hatt overskot til mange lokale initiativ dei siste åra. Eit par gongar prøvde vi oss med miljøkafe på laurdagar, men oppslutninga var ikkje overveldande. Vi har heller ikkje hatt noko godt forhold til fylkesstyret, som mest har sett oss som ei plageånd, sidan vi forstyrrar dei med så mange forslag.

Om eg no ser tilbake på 13-14 års arbeid med lokallaget, er det kanskje ikkje så veldig mye vi har oppnådd, men nokre hovudsaker har gjort at det har vore verdt arbeidet:

- Vi vann kampen mot nyetablering av Biedjovággi gruver, vesentlig som resultat av samarbeid med reindrifta, eller at vi utfylte kvarandre
- Vi har markert at Biedjovággi og andre inngrepsområde kan og må restaurerast og revegeterast
- Vi har vist skadeverknadane av vindkraft for reindrifta, gjennom opne møte og rapportserie
- Vi har vist at naturvern og samerett må kombinerast, både utad lokalt og innad i Naturvernforbundet og bidratt til utvikling av forbundet sin politikk i samiske spørsmål

Gruva og eg – frå arbeidssøkar til forfattar

Eg har lenge hatt ein slags fascinasjon for gruver. Som elev i yrkesskole og teknisk fagskole fikk eg lære ein del om kor minerala kom frå og korleis dei blei vidareforedla, og på skoleturar fikk vi sjå nokre gruver frå innsida. Gruvearbeidar eller gruveingeniør blei eg likevel ikkje, sjølv om eg gjorde eit par forsøk. Eg hadde i 1975 blitt lova sommarjobb i Biedjovággi, men så blei løftet trekt tilbake da det blei driftsstans i gruva. I Store Norske på Svalbard var vi nok for mange søkarar på ein maskinarbeidarjobb, så det blei ikkje noko der heller. Det næraste eg kom var sommaren 1988 som maskinarbeidar på verkstaden til AS Sydvaranger i Kirkenes. Her fikk eg tilbod om å halde fram eit år, men da hadde eg allereie sagt ja til lærarjobb i Guovdageaidnu.

Det næraste eg kom til gruvearbeidar var sommarjobb på mek. verkstad Sydvaranger 1988. Her nokre arbeidskameratar i ei pause.

Det neste møtet mitt med gruver skulle bli frå ei heilt anna vinkel, nemlig gruver som naturinngrep og forureiningskjelde. Det starta med eit besøk ved nedlagte Biedjovággi gruver i 2006, der eg fikk sjå korleis gruva har både øydelagd og forureina terrenget. Inntrykket og bilda mine frå Biedjovággi var eit godt grunnlag å ha i bakhovudet da vi i Naturvernforbundet sitt lokallag fikk tilsendt til høring planprogrammet for ny oppstart av denne gruva. I utgangspunktet var eg ikkje negativ til ny gruvedrift. Vi trengte arbeidsplassar i Guovdageaidnu. Ikkje minst gjaldt det for mekanikarar, noko eg hadde fått sjå ved at mesteparten av dei som var utdanna i mekaniske fag ved vidaregåande skole hadde vore nøydd å reise bort for å få arbeid, omskolere seg til alt frå postekspeditør, kokk, journalist eller saksbehandlar i forvaltninga til Sametinget, eller dei gikk arbeidslause på heimplatsen. Eg tenkte som så at i det gamle gruveområdet var naturen likevel rasert, ein kunne like godt ta ut dei ressursane som var igjen, for så å gjøre ei skikkelig opprydding og revegetering etterpå. Naturvernforbundet sitt lokallag skreiv høringsuttale. Enno var ikkje dette ei total avvising av alle gruveplanar, men det var eit grundigare kritisk studium av saka enn nokon andre hadde gjort, og bidrog nok til å auke skepsisen i befolkninga. Jo meir vi leste om saka, og jo meir vi snakka med folk med røynsle frå dei tidligare gruvane og frå reindriften i området, jo meir innsåg vi at denne planen ikkje heldt. Arctic Gold sine planar var ein plan for bruk og kast, tøm og røm, og i størst mogleg grad på kommunen og staten si rekning. Etter kvart skreiv vi meir og meir kritiske innlegg i avisene. No må det seiast at ein mildt sagt klønete direktør i gruveselskapet også bidrog godt med å erte på seg folk, og lovnadane hans var relativt lette å plukke frå kvarandre. Vi hadde vore med og lagt grunnlaget, men det var andre som gikk foran i å seie kontant nei til heile gruveplanen. Med flyttsamelista i spissen vedtok eit knapt fleirtal i kommunestyret våren 2012 å avvise heile planprogrammet. Dette gjentok dei hausten 2013 og sidan har saka stoppa der. Kommunestyret har vedtatt å tilbakeføre området frå industriområde til naturområde og etter vala i både 2015 og 2019 blei det del av «regjeringserklæringa» at det ikkje skulle startast ny gruve i valperioden. Naturvernforbundet si rolle dei siste åra har vore å komme med påminningar om at området ikkje er ferdig rydda og foreslå tiltak for revegetering.

Ikkje før hadde vi starta med Biedjovággi, så kom planane for ei ny, og langt større koppargruve, ved Repparfjorden. I mangel av folk med betre kunnskapar, måtte eg skrive høringsuttale til planprogrammet for Naturvernforbundet i Finnmark, som den gang ikkje hadde fungerande lokallag i området for gruva. Det var kanskje ikkje den dårligaste høringsuttalen som blei levert, men i ettertida må det innrømmast at han nok kunne ha vore langt betre.

Det første seminaret om gruvedrift i Guovdageaidnu, våren 2012. I panelet sat folk frå både Nussir, reindriften, Sametinget, Havforskningsinstituttet med fleire, men ingen representerte Naturvernforbundet.

Desse røynslene fikk meg å sjå at vi visste alt for lite om gruver. Til Guovdageaidnu fikk vi bestilt Naturvernforbundet sin fremste gruveekspert til å skolere oss opp, og etter kvart auka kunnskapen. I november 2013 arrangerte vi gruvekonferanse med deltakarar frå Sognefjorden til Jokkmokk, Helsinki og Kirkenes, og omtrent på den tida fikk vi gjennom at Naturvernforbundet skulle opprette eit eige gruveutval. Fortsatt var det stor mangel på kritisk materiale om gruvespørsmål, og enno ein gong tok eg på meg ei oppgåve eg egentlig ikkje såg meg kompetent til å fylle. Først slo eg fast at nokon burde gjøre det, så leita eg etter kven som kunne gjøre det, og da eg ikkje fann dei, så gav eg meg i kast med det sjølv. Resultatet er bokserien «Gull, gråstein og grums», som i slutten av 2019 kom med fjerde og siste bind.

Enno ein gong har eg stilt meg spørsmålet: Er eg den rette til å skrive om dette? Denne gongen var det ikkje etnisk bakgrunn som var problemet, men formell og reell bakgrunnskunnskap. Ein slik bokserie skulle vore skrive av ein geolog eller gruveingeniør som samtidig hadde utdanning i jus, naturforvaltning, historie, kjemi m.m. Ikkje veit eg om ein slik person finst, men i så fall har ikkje vedkomande sett seg som oppgåve å skrive bok, så da var det egentlig ikkje nokon å skyve det over på.

Frå herbarium til fitoterapi

I kottet i leiligheita mi i Guovdageaidnu står 9 store grønne ringpermar med påskrifta "Herbarium". Nokre av dei har enno påskrifta "Svein Lund, 2n, Skien Gymnas". Dei eldste plantene der er likevel enno eldre, og plukka i 1961, det vil seie at eg må ha vore 9 år den sommaren, og det var enno nokre år igjen til vi skulle samle planter som del av naturfaget i skolen. Det var altså ei interesse eg hadde utvikla sjølv, trulig med noko hjelp av Pappa, som enno hadde sitt herbarium frå lærarskolen, og som visste ganske mye om kva plantene heitte og litt om kva nokre av dei kunne brukast til. På naturfaglinja på gymnaset møtte eg gutar med liknande interesser (ingen av jentene i klassa engasjerte seg meir i plantesamling enn dei måtte), og vi konkurrerte om kven som samla flest artar. Så vidt eg kan hugse låg eg på andre plass med vel 600 artar da vi gikk ut av skolen, men eg klarte ikkje stoppe med det, så eg heldt fram på eiga hand og gav meg ikkje før eg hadde tusen. Da eg etter ein del års pause tok opp igjen plantesamling, var det digitale kameraet blitt tilgjengelig og eg gikk over til å samle med kamera i staden for pressemappa.

Frå barndomen var eg van med bærplukking og visste litt om andre planter som kunne brukast til mat. Medisinplanter visste eg derimot ikkje så mye om, før eg kom til Polen. Mens den norske staten, helseutdanninga og legemiddelindustrien i Noreg har gjort sitt beste for å utrydde kunnskapen om og bruken av legemiddel frå naturen, er denne kunnskapen langt betre ivarett og vidareutvikla i Aust-Europa, blant anna i Polen og kanskje særleg i Russland. Etter som desse landa av Vest-Europa er rekna som tilbakeliggande og/eller fiendtlige, skal ein av prinsipp ikkje lære noko av dei. Når dei da i tillegg publiserer på språk som knapt blir underviste vest om det tidligare Jernteppet, har kunnskapen i Aust stort sett fått vere i fred der. Dessverre så har den vestlig-kapitalistiske tankegangen og innverknaden frå den internasjonale legemiddelindustrien også gjort seg gjeldande i Polen, men det resultatet at urtemedisin ikkje lenger er lærestoff i medisinstudiet. Derimot er det fortsatt med i farmasistudiet, og i Gdansk har det farmasøytiske instituttet ved det medisinske universitetet ein eigen botanisk hage. Denne ligg i bydelen Wrzeszcz Dolny, så nært til der Basia voks opp at det er i gangavstand også for ungar på eiga hand. Resultatet er at Basia frå 8-10-årsalderen byrja å gå der og sjå på plantene og betjeninga la merke til jentungen som var så interessert. Dei ikkje bare let henne gå der, men tok seg og tid å fortelje litt, noko som auka interessa enno meir. Samtidig hadde familien opptil fleire kolonihagar med planter for mat og drikke og pynt og sal på marknaden. Ho var oppvaksen med at om dei hadde mindre helseproblem som forstopping, diare, forkjøling osv. så kjøpte dei urteblandingar i pakker på apoteket eller helsekostbutikken, for å koke desse i vassbad, så verknaden skulle bli best råd.

Den medisinsk-botaniske hagen i Gdansk-Wrzeszcz. Basia har fått forhandla seg til ein avleggar og tar med heim, og slår av ein prat med tilsette og andre planteinteresserte.

Dette var bakgrunnen da ei legeundersøking for nokre år sidan oppdaga at Basia hadde ein stor svulst i magen. Det var ikkje kreft, men legane ville likevel operere, noko som ville få store konsekvensar, da dei ville ta med alt av indre kjønnsorgan. I to dagar låg ho inne på sjukehuset, og mens ho venta på operasjonen, fikk ho diskutere saka med helsepersonell og med andre pasientar. Til slutt bestemte ho seg: Nei, ho skulle ikkje opererast, ho ville først prøve ein kur med urtemedisin. Eg fikk telefon med melding: Eg har rømt frå operasjonen, kom og hent meg heim! Først gikk turen til den einaste helsekostforretninga som vi visste hadde denne blandinga. På posen sto heile samansetninga og vi konkluderte: Alt dette kan vi jo plukke sjølv. Det var da det tok av for alvor. Men ho trengte meir kunnskap, og meldte seg på kurs. Slike var ikkje kor som helst. Eit par mil frå Warszawa derimot gikk det kurs med den fremste urtemedisinaren i Polen, med utdanning i både farmasi, botanikk og kjemi. Og om eg var i Polen når kursa gikk, blei eg trekt med. Den botaniske delen hang eg med på, den kjemiske og den språklige var det noko verre med, men litt gikk no inn. Vel heime blei eg mobilisert til plukking, klipping og tørking, mens Basia tok seg av blanding i rette forhold. Slik fikk eg meg òg mi eiga spesiallaga medisinblanding, tilpassa dei forskjellige skavankane mine, og fleire og fleire fikk tilbod eller etterspurte urteblandingar for forskjellige formål.

På urtemedisinkurs i Międzybórz. Her er det nattlys som blir demonstrert og forklart. Nattlysolje er mye brukt i medisin og kosmetikk.

Kursleiaren hadde si eiga nettside²⁹, og eit eige forum for debatt om urtemedisin³⁰. Dette blei Basia etter kvart med i redigeringa av, og gjennom forumet kom det stadig nye tips, og stadig større etterspurnad. Med eit kontaktnett blant urtemedisininteresserte i heile Polen og vel så det, blei det etterspurnad etter planter som veks rundt Gdansk, men som er vanskelig å finne andre stadar i landet. Og ikkje minst var det etterspurnad etter planter som er vanlige i Noreg, men sjeldne i Polen. Så når vi var i Noreg samla vi reinlav, islandslav, myrhatt, kråkefot, melbær, krøkebær med fleire. For ikkje å snakke om kreftkjuke eller chaga, som var ettertrakta uansett kor vi fann han.

Ein biverknad av dette var at vi også blei kjent med noko av det norske miljøet, inkludert den fremste medisiplanteeksperten her til lands³¹, som vi har besøkt fleire gongar på våre bilturar langsetter Noreg. Etter kvart byrja vi å kunne såpass mye at vi våga oss på å arrangere små kurs sjølve, både i Gdansk og i Guovdageaidnu. Eg samla plantebilda mine til eit digitalt album³², og fikk hjelp av Basia å skrive inn kva dei forskjellige plantene kunne brukast til. Sjølv har eg nok mi sterkaste side i det botaniske og i bruken til mat og drikke, mens Basia tar seg av det kjemiske og medisinske. Med denne kombinasjonen har vi halde fleire kurs i lag i Guovdageaidnu, bl.a. på fleire skolar. Og sommaren 2019 kunne vi kjøre heilt ned til Katowice, der Basia tok sin endelige eksamen som urteterapeut. "Kjøkkenfarmasien" er også utvida med produksjon av stikkpiller, kremar og forskjellig som eg ikkje har oversikt over. Eit resultat av dette er at i begge heimane er det i sesongen tørkebrett absolutt overalt, og skapa er fulle av tørka urter og av flasker med planter oppløyst i diverse løysemiddel. Og i Gdansk har bokhylla med litteratur om planter og medisin vakse ut over alle rimelige grenser, mest på polsk og russisk, men også innslag av engelsk, tysk, norsk og samisk.

²⁹ <http://rozanski.li>

³⁰ <http://rozanski.ch>

³¹ <http://rolv.no>

³² <http://sveinlund.info/ugras/ugras-0-n.htm>

Natursenter – kva skal vi med det?

For lokallaget av Naturvernforbundet var lenge spørsmålet om ny gruve i Biedjovággi ei hovudsak, og eg var leiар for lokallaget da denne var på det mest aktuelle. Ein gong sa daverande ordførar til meg: Når Naturvernforbundet ikkje vil ha gruve – kva er så dykkar alternativ for å skape arbeidsplassar i bygda? Vi tok han på ordet, og kom opp med ein del idear. Ein av desse var Natursenter, og vi bestemte oss for at dette var noko vi ville prioritere og sjølv gå i spissen for å få i gang.

Først lanserte vi ideen på møte om nasjonalparks mellom kommunen og miljødepartementet. Reaksjonane var positive, men ingen gjorde noko meir med saka. Etter litt diskusjon blant styremedlemmar og nokre andre medlemmar, inviterte vi til ope møte i november 2015. Der kom bl.a. representantar for kommunen, og dei var svært positive til å hjelpe dette i gang. Dei hadde to ønske: at vi skulle starte med eit forprosjekt og at vi skulle utgreie nasjonalparksenter for Øvre Anárjohka. Desse ønska var ikkje vanskelig å godta. Vi la ein plan for forprosjektet og sendte søknadar om finansiering. Det blei ikkje akkurat noka triumfferd. Det positive var at ein søknad frå Naturvernforbundet kunne få 50.000 kr. av eit samrøystes formannskap, inkludert folk som tidligare hadde vore svært så negative til arbeidet vårt. Dette utløyste ein tilsvarande sum frå Finnmarkseiendommen, og vi klarte å lure ut nokre få tusen frå den nesten botnskrapa kassa til Naturvernforbundet, men så var det slutt.

Sidan eg var den einaste i lokallaget som var ledig til å ta på meg ein slik jobb, endte eg som forprosjektleiар, ei rolle eg hadde frå tidlig i 2016 til hausten 2017. For å kunne søke Miljødirektoratet om støtte, måtte vi forplikte oss til ei viss eigenfinansiering, noko som i mangel av pengar betydde dugnadsarbeid. Frå direktoratet har vi ikkje fått eit øre, men dugnadsarbeidet låg allereie inne i budsjettet, og var ikkje bare å trekke tilbake. Og kven skulle gjøre det? Sjølv om nokre fleire bidrog og vi i periodar kunne engasjere og betale prosjektmedarbeidar, blei det i all hovudsak prosjektleiар, dvs. underteikna. Men sjølv med eit monaleg dugnadsarbeid rakk pengane ikkje langt, og vi sto overfor valet: Vi kunne gi opp det heile pga. mangel på pengar, betale tilbake og kripe til korset. Da ville både eg og Naturvernforbundet samtidig ha mista all vår nyvunne tillit i lokalsamfunnet og kunne bare gi opp å engasjere oss i andre saker. Vi hadde spela høgt, og vi måtte halde fram. På kort sikt blei løysinga å dele forprosjektet i to. Først skulle vi arbeide så langt pengane rakk, så skulle vi presentere dette for kommunen og publikum, og så skulle vi søke ny finansiering til andre del. Som sagt så gjort. I forhold til den svært avgrensa pengesummen kom vi ganske langt, og vi presenterte det på ope møte med god oppslutning.³³ Men da var kassa tømt, og vi hadde ingenting å arbeide vidare for. Så vi sendte søknadar i aust og vest, for bare å samle avslag. Dei einaste lyspunktta var at vi fikk eit sideprosjekt med å samle samiske artsnamn for Artsdatabanken og noko kursstøtte frå Naturvernforbundet. Det gav arbeid og pengar. Resultatet av dette arbeidet ga Natursenteret eit betre faglig grunnlag, men det førte for øvrig ikkje forprosjektet vidare framover.

I september 2017 var vi, med god hjelp av fleire medarbeidarar, kome så langt at vi kunne avslutte forprosjektet, legge ein nesten 100 siders prosjektrapport, om ikkje på bordet så i alle fall som link og vedlegg, for prenting hadde vi ikkje pengar til. Og med nytt ope møte avslutta vi prosjektet. Og kva så? Fortsatt hadde vi ingen pengar, og ingen hus. Men det var mange som hadde tent på ideen og som ville vere med vidare. Det endte med at vi slo oss i lag og konstituerte eit interimstyre, på etter kvart 7 personar. Tanken var interimstyret skulle sitte eit år og det heldt så nokolunde.

Etter 14 månadar hadde vi fått etablert organisasjonen med alt frå vedtekter til organisasjonsnummer, bankkonto og kontor på Kulturhuset, vi hadde hatt stort påskearrangement, vandreutstilling på skolane, diverse kurs og etter kvart ganske fyldige nettsider, og så kunne vi velje eit permanent styre på første ordinære årsmøte i november 2018. Pengar hadde vi framleis ikkje. Det var ingen av dei vi trudde kunne støtte oss som sa rett ut at dei ikkje likte det vi gjorde. Det passa bare ikkje inn i deira budsjett og retningslinjer osv. osv., så vi måtte heile tida søke ein annan stad, som gjerne viste til dei vi allereie hadde fått avslag hos.

³³ <http://meahcci.info/senter-n.htm>

Etter avslutning av jobben som leiar for forprosjektet blei eg formelt bare styremedlem i interimstyret og seinare sekretær i det første faste styret. I praksis blei nok min del av jobben noko meir enn desse titlane skulle tyde på. Blant anna har eg heile tida vore aleine om nettsida og hovudansvarlig for utstillingane.

Offisiell opning av Meahcceguovddáš sitt påskearrangement 2018 på Kulturhuset.

Da vi i november 2019 nærast med eit nødrop gjennomførte andre årsmøtet, kjente vi at det byrja å røyne på, og faren var større enn nokon gong sidan vi starta opp for at heile prosjektet skulle falle saman. Eg kjente at eg snart hadde gjort det eg klarer å gjøre på dette området og at tida var overmogen til å overlate prosjektet til nye krefter med nye idear. Ved forsinka konstituering av styret blei eg avløyst som sekretær og formelt redusert til vanlig styremedlem. Gong på gong har vi trudd at no skulle vi få pengar til å engasjere folk i arbeid, like mange gongar har vi fått avslag eller løfte er trekt tilbake. Eg vonar enno at vi klarer å føre det vidare, men det ser ut som vi må trappe atskillig ned på ambisjonane om alt vi ønska å få til.

Så langt som over her skreiv eg i april (2020), da eg henta det opp igjen i oktober, var det gått eit halvt år og omtrent alt som kunne gå galt hadde gått galt. Først gjorde ikkje kommunen det dei hadde lova med ny utlysing av felles utstilling for senter for natur, kultur og verdsarv. Så fikk vi avslag etter avslag på søknaden om finansiering av prosjektet med natur- og kultursti. Så blei styreleiaren vår sittande koronafast i Amerika i 7 månadar, mens mesteparten av styret blei opptatt med reindrift. For eit par år sidan, dengong vi enno hadde von om at dette skulle gå framover, hadde vi bestilt to store vandrestillingar om Alta-utbygginga, frå NVE og Justismuseet. Og no kom dei på døra og vi måtte bare ta i mot dei og late som vi var eit fungerande senter. Det klarte vi no på eit vis, med innleigd hjelp fikk vi det montert og vi klarte å halde ikkje bare opningsmarkering, men ei rekke presentasjonar for skoleklassar og studentar. Med eit naudrop fikk vi også avvikle årsmøte, men det såg da ikkje vidare optimistisk ut. Det blei vald eit nytt styre, der eg blei redusert til 2. vara, og dette fikk i oppdrag å avvikle nytt årsmøte innan eit halvt år, som skulle avgjøre om senteret skulle leggst ned eller finne anna organisasjonsmåte. Sakte byrja vi å krabbe opp av bølgedalen. Dei mest pessimistiske trakk seg ut, nye folk kom til og dei ville at noko skulle skje. Vi hadde brent oss på dårlig organisering av arbeidet med felles senter, men no hadde vi så mye idear og erfaring at vi fann ut vi kunne ta leiinga sjølv, men med profesjonell hjelp. Meahcceguovddáš fikk ny styreleiar som tok initiativ og ansvar, og snart hadde vi i gang forprosjekt for felles senter med konsultentselskap til hjelp og kommunal finansiering. Samtidig skulle vi halde fram med det arbeidet vi var kjent for – kurs og utstillingar og det årlige Geologiens Dag. Dei kursa vi hadde hatt, særleg om planter, hadde trukke nye folk inn i arbeidet, og fleire som starta som kursdeltakarar, endte opp som styremedlemmar. I 2022 arrangerte vi for første gong soppkurs, og på Geologiens Dag fikk vi så stor påmelding frå skolane at det ikkje blei plass til alle.

Hausten 2022 kunne vi oppsummere at det fortsatt var liv i senteret, forslaga om nedlegging hadde forstumma. Vi fikk ei ny leiing med nye idear, og det blei sett igang eit fleirårig prosjekt med eit lokalt konsultentselskap og støtte både frå kommunen, fylkeskommunen, Sametinget og fleire andre institusjonar. Korleis det gikk, kjem vi tilbake til seinare.

Mellom nord og sør

Mye er sagt om innvandrarar og innflyttarar sine forhold til staden dei har flytta til, om ønska og uønska integrering og assimilering. Mindre om forholda deira til staden dei flytta frå og reisene deira mellom to eller fleire stadar dei er knytt til. For svært mange er det eit forhold som held seg heile livet. Mange søringar nordpå og nordingar sørpå har den årlige (evt. oftare eller sjeldnare) reisa til den gamle heimstaden blitt ein viktig del av livet. Og for svært mange ender det med at dei flyttar tilbake til slutt, etter kortare eller lengre tid, for ein del først som pensjonistar.

I mitt tilfelle har eg reist mellom Nord- og Sør-Noreg kvart einaste år frå 1973 til 2019, og i dei fleste av desse 46 åra har eg reist to eller fleire gongar. Det er altså snakk om langt over hundre reiser. Frå 1987, altså i 32 av desse åra har minst ei årlig reise vore kombinert med reise til Polen, slik at dei fleste reisene har vore i trekant. Reisene har vore kombinasjonar av tog, buss, båt, fly og bil, og bilturane dels med eigen eller andre sin bil og i dei første åra mye haiking. Til saman må det vere atskillige månadar av livet som har gått med til slike reiser. Reisene har alltid hatt eit mål, eit endepunkt, som regel heimen min i nord, foreldreheimen eller hytta i Skien og etter kvart heimen til Basia i Gdansk. Men for ein stor del av reisene har dei også vore eit mål i seg sjølv, gjort at eg har fått og halde på kontakt med folk eg elles ikkje ville treft, sett natur, kultur og historie eg elles ikkje ville sett, og blitt i stand til å formidle dette gjennom tekst og bilde.

Den aller første reisa mi frå sør til nord var turen til Lofoten i lag med foreldra mine da eg var 15 år. For meg var det ei stor oppdagingsferd, som gjorde at eg alltid ønska meg nordover igjen. Det skulle ta 6 år før eg kom i gang, men da var det ein einvegs tur i den forstand at alle seinare turar blei besøk sørpå frå stasjon nordpå.

Dei første fire åra mine nordpå gikk eg på skole, noko som betydde lange sommarferiar, men lite råd å kjøpe billettar. Derfor blei det gjerne at eg haika på den årlig sommarreisa sørover. Det gav ikkje bare billig transport, men også ofte interessante samtalar med sjåførar og eventuelle andre passasjerar. Dei åra eg drog sørover til jul, spanderte foreldra mine gjerne ein flybillett som julegåve. Da eg frå 1977 fikk fast jobb, blei det kortare feriar, men til gjengjeld betre råd, og det blei meir flyreiser.

Den første sjansen eg fikk til rundreise i Norden med ein og same bil blei i 1981. Eg hadde da sambuar i Hammerfest med eigen bil, og i lag med dottera hennar kjørte vi til Rovaniemi, sette bilen på biltoget til Helsinki og tok båt til Åland og vidare til Stockholm. Derifrå kjørte vi til Skien, der vi fikk nokre fine dagar på hytta, før vi drog til Oslo. På vegen nordover besøkte vi kusina mi i Lofoten, der ho da jobba, og vidare heim til Hammerfest. Det skulle gå mange år før neste sjanse baud seg.

I 1988 hadde eg flytta til Guovdageaidnu og same året overtatt foreldra mine sin gamle Saab. Da eg to år seinare studerte samisk i Tromsø, fann eg ut at eg ville prøve å gjøre noko eg trur ingen hadde gjort før, å skrive ein reportasjeserie om det store Sápmi i fire statar. I løpet av det året oppsøkte eg, for det meste med hjelp av Saaben, samiske miljø frå Kola til sørligaste sørsamar. Og kvifor ikkje kombinere? Så etter nøye planlegging gjorde eg reportasje i Tysfjord og kjørte vidare til Bodø. På jernbanestasjonen møtte eg foreldra mine, som da kom med tog sørfrå, og i lag kjørte vi nedover Helgelandskysten. I Trøndelag måtte dei vente litt mens eg gjorde intervju her og der, men så kunne vi kjøre heim til Skien. Tilbake gikk ferda gjennom Sverige og innsamling for minst tre reportasjar, før eg var tilbake i Guovdageaidnu. Same hausten kom serien "Streiftog i Sápmi" med 12 artiklar i Klassekampen.³⁴ Eg var klar til å skrive fleire, men redaktøren syntes det var nok. Og det var det kanskje. Eg veit ikkje om nokon som har fått inn lengre reportasjeseriar i den avisa, og

³⁴ <http://sveinlund.info/sami/sapmi1.htm>

heller ikkje så mange andre aviser. Det var vel første gongen eg kombinerte skriving med reisa mellom nord og sør. Det skulle ikkje bli den siste, det blei derimot ein vane gjennom mange år.

Frå rundreisa i Sápmi. I ei lita bygd i svensk Sørsameland fann eg denne lille butikken for sal av samisk duodji.

Fire år seinare kom ei ny rundreise. No var det vener i Polen som ville sjå Noreg og dei skrapa saman til ein båtbillett til Sverige og ein togbillett til Narvik. Resten var opp til meg. Eg foreslo fjelltur i Sulitjelmaområdet. I 1991 hadde koppargruva i Sulitjelma måtta gi opp etter over hundre års drift. Fleire hundre blei arbeidslause og det blei sett inn ein del statlige middel til omstillingstiltak for lokalsamfunnet. Arbeidslause gruvearbeidarar med idear om nye arbeidsplassar for seg sjølv og andre hadde gode sjansar til å få etableringsstøtte. Ein av desse gruvearbeidarane var ein eg kjente frå forskjellige politiske aktivitetar. Han fann i lag med ein kamerat at dei skulle satse på turisme, og dei fikk tilskot for å bygge ei turisthytte inne ved Sulitjelmabreen. Ideen om å gjøre dette fine turområdet tilgjengelig var i utgangspunktet god. På omlag 1070 meters høgde klarte dei å få bygd ei hovudhytte, eit par overnattingshytter og ein utedo. Straum hadde dei eit par timar morgon og kveld når dieselaggregatet blei sett i gang. Anlegget låg omlag 6 km i luftlinje frå det næraste som kunne kallast ein veg, og på vinteren forsvann det aller meste under snøen, så det var langt ut på sommaren før ein klarte å grave det såpass fram at ein kunne tenke på å ta imot turistar. Når alt måtte fraktast inn med helikopter eller med terrengbil på snøføre, blei utgiftene store til både bygging og drift. Og dette skulle så marknadsførast, noko dei tidlegare gruvearbeidarane kunne langt mindre om enn dei kunne om sprenging i berg. Men ein ting klarte min kamerat, å få AKP til å legge ein fjelleir til denne hytta, der turar på breen og i fjellet blei kombinert med politiske foredrag og debattar på kveldstid. Dette syntes eg var spennande, så eg kjørte til Sulitjelma, gikk opp til hytta og var med på bestigning av Suliskongen samt nokre debattar eg ikkje lenger hugsar så mye av. Så drog eg ned igjen til Sulitjelma, der eg på eit eller anna vis (dette var før vi fikk mobiltelefon) klarte å treffe fire polakkar som no hadde haika frå Narvik. I lag gikk vi så inn til hytta, der vi fikk nokre fine dagar med vandring / klatring opp breen, erobring av Suliskongen 1908 m.o.h. og ei utsikt over to land som kunne ta pusten frå dei fleste. Andre dagar var ikkje sikten like god, da blei vi sendt ut med så store tomme dunkar som ein kunne få i ein tom

ryggsekk, for å finne beltebilen som låg velta på vegen med nokre hundre liter diesel på store dunkar. Denne måtte vi så tømme over på våre dunkar og med dei i sekkane bar det tilbake til hytta, så vi kunne fyre opp dieselaggregatet, få kokt middag og få oss ein dusj. Det var ein kjempefin tur, men vi måtte vidare og overlet turistanlegget til si skjebne, med andre ord den uunngåelige konkurs, som kom ikkje så lenge etterpå.

Fire polakkar og eg på toppen av Suliskongen.

Dei fire polakkane var alle frå turistklubben Fify i Gdansk, og der var dei vant til at på tur må ein ha med gitar. I tillegg skulle dei ha med soveposar og litt dykkarutstyr, mens eg skulle halde oss med ein samanleggbar tomanns kajakk og lavvu med tilhørande reinskinn. Eg hadde gitt klar melding på førehand om at eg hadde ein relativt liten bil med plass til tre passasjerar med gitar eller fire utan. Den avgrensinga tok dei ikkje så tungt, så dei kom fire med gitar. dei blei definitivt meir bagasje enn vi hadde plass til. Sjølv med kajakken og lavvoen på taket, blei det overstadig fullt, men vi kom oss på eit vis til Skien. Derifrå dro polakkane nedover, mens eg kjørte heim over Sverige med nesten tom bil.

Neste gong mye av same gjengen kom tilbake, kjørte vi frå Skien til Vestlandet med foreldre mine sin bil. Det var og ein opplevingsrik ferie, men han hører ikkje heime i dette kapitlet.

Den første virkelig store runden kom i 1999 og var liksom bryllupsreisa vår, ettersom vi starta tre veker etter at vi gifta oss i Gdansk. Turen gikk gjennom 9 land og var på omlag 8500 km, og varte vel omlag 6 veker. Eg hadde da tidligare på sommaren kjørt bilen min nedover til Gdansk, og no drog vi med han Østersjøen rundt mot sola. Det vil seie at første natta overnatta vi langt nordaust i Polen. Der var ikkje noko skikkelig campingplass, så vi sette opp teltet i høgt gras ved ein sideveg. Vi hadde som sagt gifta oss, og da hørte det med at vi måtte ha ringar. Desse hadde eg sjølv dreidd i messing på mek verkstad, Samisk vidaregåande skole og reindriftsskole. Diameteren på ringfingeren til Basia hadde ho sjølv målt med skyvelære og da det viste seg at ringen var i største laget, var det for seint, og vi måtte bruke det vi hadde. Så lenge vi levde eit sivilisert byliv gikk det bra. Men da vi skulle kripe i soveposane i teltet oppdaga eg at Basia ikkje lenger hadde ring på fingeren. – Kor har du gjort av ringen? spurte eg. – Nei, han må ha falt av. Så blei det å leite etter "nåla i høystakken", men utan resultat. Da pakka eg pent ned ringen min, og vi heldt fram utan. Seint på hausten, lenge etter at vi hadde returnert til Gdansk, fann Basia igjen ringen på botnen av sekken. Da pakka vi begge ringane ned i mitt lille vakre albanske skrin, og der ligg dei.

Reisa gikk gjennom dei tre baltiske landa, der vi starta med å besøke kjentfolk i Kaunas, og elles diverse attraksjonar på vegen oppover, og vi vekte visst litt merksemd da vi sette opp lavvu på campingplassen i Pärnu. Etter båt til Finland bar det oppover så langt aust i Karelen som var mogleg å komme på finsk side. Best hugsar eg museet i Kemijärvi, med ei framstilling av den samiske historia som vitna om at det alltid er sigerherrane som skriv si historie. Fordringa og forfinskinga i Kemi lappmark var forvrengt totalt i forhold til det eg nokre år hadde studert i historiedelen av

samisk grunnfag.³⁵ Eg heldt no på med hovudfagsoppgåva og i Ivalo budde den eksterne vegleiaren min. Så vi måtte den vegen før vi endelig kom til Guovdageaidnu. Der ordna vi til andre del av bryllupsfeiringa, med innleigd storlavvu ved sida av min lille, og gjester frå Gdansk, Karasjok og Tromsø, i tillegg til lokale gjester, inkludert ein familie frå Grønland som da budde i Guovdageaidnu. Tilbake til Gdansk gikk ferda gjennom Noreg, Danmark og Tyskland. Vi oppdaga da kor utrolig mye vi klarte å legge inn i ei slik reise, og etter kvart blei det variantar av rundtur nesten kvart år, der Sør-Noreg var med på anten opptur eller nedtur. Vi besøkte gamle vener etter vegen, i Narvik, Hattfjelldal, Engerdal, Kiruna, Trondheim, Verdalen. Mange av desse ville vi vel knapt sett igjen nokon gong om det ikkje var for denne kjøringa. Bilkjøringa ga også noko vi ikkje kunne gjort med fly eller tog/buss: Sjansen til å frakte billige varer frå Polen til Noreg. Vi kjøpte sykklar på billigsal i Gdansk og tok dei med på taket til Guovdageaidnu. Vi frakta planter med og utan lov. Arven min i Skien blei etter kvart frakta dels nordover, dels sørover, alt mens vi sjølv kjørte ferieturen med bil. Det største var vel at av fem arva lenestolar frå Skien står i dag tre i Gdansk og to i Guovdageaidnu. Slik hamna herbariet mitt i Guovdageaidnu og maleri og kjøkkentøy både her og der.

Den viktigaste funksjonen var likevel nytta for alle dei prosjekta eg jobba med gjennom studier og arbeid. Det første var vel hovudfagsoppgåva om samisk kunnskap i yrkesfag. Her kom det med bilde av både jernarbeid frå museum og byggverk i samisk stil i sørsamisk område. Samtidig jobba eg i mange år med det som først blei prosjektoppgåve i læremiddelpedagogikk og seinare bok med tittelen *Ruovdebargu sámii árbevierus / Jernarbeid i samisk tradisjon*. Denne bygde på studier av gammalt jernarbeid i heile 36 museum, frå Gøteborg og St. Petersburg i sør og nordover til Finnmark. Dei fleste av desse var besøkt gjennom reisene våre mellom Guovdageaidnu og Gdansk, noko som førte til at Basia og etter kvart fikk stor kjennskap til temaet. Det fikk ho etter kvart også til andre tema som eg etter kvart skifta til. Det neste var samisk skolehistorie. Gjennom ti år samla vi historier og informasjon frå tidligare og daverande lærarar og elevar. Eg fann dei bl.a. i Tysfjord, Beiarn, Snåsa, Hattfjelldal, Røyrvik, Røros, Nord- og Sunnmøre, Hamar, Oslo og Skien (!) Da vi prøvde å utvide til Sverige, blei det besøk i Tärnaby, Jokkmokk og Karesuando. Utallige tekoppar og nokre påtvungne kaffekoppar og eit breidt utval av kaker blei fortært mens eg intervjuar og Basia tok bilde.

Eit av mange intervju for Samisk skolehistorie, her sørsamiske veteranar på Majavatn.

Foto: BG

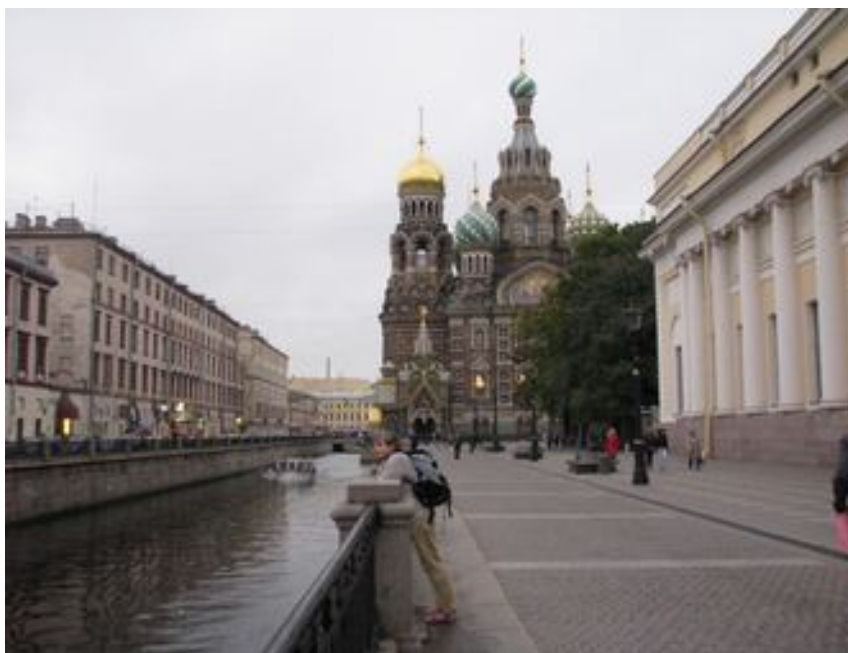
Ikkje før var det prosjektet over, så var den neste på gang. Nemlig gruvedrift i fortid og notid. Her var det enno meir å finne i Sverige, der turen gikk om verdsarven Falu gruva og gamle

³⁵ Tegengren, Helmer: En utdödd lappkultur i Kemi lappmark. 1952

jernverksruinar. I Noreg blei det bl.a. slipesteinsbrot i Rognan, klebersteinsbrot i Alvdal, nedlagte koppargruver på Kvikne, Meldal, Sulitjelma, Birtavarri og Hjerkin, nikkelgruve på Osterøya, Og ikkje minst fortsatt aktive gruver som Titania i Sokndal, Olivingruva på Åheim og skiferbrot på Oppdal. Mens vi var i Skien fikk vi med Djupedalsgruva i Kragerø, Bamble nikkelverk, Søve gruver og eit aktivt larvikittbrot i Tvedalen. Dette ved sida av møte med geoparkar, gruvemuseum, mineralsamlingar og meir eller mindre profesjonelle geologar.

Men enno gav eg meg ikkje. For i 2015 hadde eg blitt forprosjektleiar for natursenter i Guovdageaidnu. Og der trong vi kunnskap om natursenter og nasjonalparksenter rundt om. Det høvde da fint å besøke nasjonalparksenter i Saltdal, Nordli, Gaula, Elgå, Tjøme og Hardangervidda, våtmarksenter i Tønsberg og ei rekke andre. I Sverige fann vi slike senter ved Vättern, i Fuludalen, Gällivare og Stora Sjöfallet, i Finland Kilpisjärvi, Inari og Enontekiö, i Estland Lahemaa, i Tyskland Müritz og i Polen bl.a. Wigry. Dei aller fleste av desse blei besøkt i samband med reisene våre mellom nord og sør.

Russland må også nemnast, da musea i Murmansk, Lujávri og ikkje minst St. Petersburg gav informasjon til eit eller fleire av prosjekta. Å reise gjennom Russland krev som kjent noko meir førebuing enn å reise gjennom andre naboland, da ein må ha både visum til seg sjølv og rette papira til bilen. Det har vi derfor bare gjort ein gong med bil. Bilturen gjennom Russland er ein av dei mest minnerike. Først klarte vi å kjøre feil ved Nikel, så vi hamna på ein anleggsveg, og det rett etter kraftig regnvær. Aldri har vi hatt skitnare bil verken før eller seinare. Vegen frå Murmansk til St. Petersburg gjennom Karelen var ei blanda oppleving, men vi fikk verkeleg sjå kontrastane i Russland, frå besøk i landsbyen Kovda ved Kvitsjøen var eit av høgdepunkta. Hadde det ikkje vore for eit par bilar og TV-antennar, kunne resten av byen nesten vore frå 1600-talet, slik som kyrkja, som no var under reparasjon. I denne nesten fråflytta landsbyen treff vi ein eldre mann med geiter, som kan fortelje at joda, han har da vore i Gdansk som sjømann. Utan Basia sin gode russisk hadde vi ikkje kome langt her. Langs vegane i Karelen sat gamle damer og selde sjølvplukka tranebær i store bøtter. Etter å ha plukka småtranebær i Guovdageaidnu der vi var stornøgde med ein desiliter eller to, kunne vi her kjøpe med i litervis.

Sightseeing i St. Petersburg

Staraja Ladoga ga minner om ei fjern fortid og vi fikk sjå korleis dei ortodokse kyrkjene og minnesmerka da var under oppussing etter langvarig forfall. Å kjøre inn i St. Petersburg var ein stor kontrast etter 3 rolige dagar. Rådet er enkelt: Kjør aldri i St. Petersburg om du kan unngå det! Trafikkaoset var komplett og det same var mangelen på trafikkskikk. Vi parkerte for tre dagar, tok undergrunn og drosje og til sist klarte vi på uforståelig vis å manøvrere oss ut igjen, med den gamle byen Pskov som neste stoppestad og attraksjon. Neste gongen vi skulle til St. Petersburg tok vi fly. Da hadde vi for øvrig den store gleda av å besøke Herten-instituttet, som ga språk- og kulturundervisning for ei rekke små språk i Nord-Russland. Vi kom utan avtale, men fikk ei omvisning og mottaking som ikkje var til å tru. Det var bare å vise at eg jobba med samisk språk i Noreg, så var dørene opne til instituttleiar, til klasseromet for vepsisk og utstillingane for ei rekke minoritetar.

Det må nemnast at vi ikkje alltid har kjørt aleine. I 2001 fikk vi med oss henne som 14 år tidligare hadde ført meg og Basia saman i Koszalin. Etter opphald ute i verda og ein son som no var blitt 9 år, var ho endelig klar til å sjå Norden. Så ho og sonen var med på ein heilt rundtur frå Gdansk til Guovdageaidnu og tilbake. Endelig fikk eg gjort litt tilbake for gjestfriheita i 1987. Eit år fikk vi med oss bror til Basia med kone og ei dotter. Dei ville sjå norske fjordar, men vi hadde ikkje tid å dra til Vestlandet. Etter kystvegen opp over Helgeland til Bodø syntes dei at dei hadde fått fjordar nok.

Det hører med til historia at Basia har hatt hund i alle fall sidan 1993. Vi ønska tidlig å ta hunden med til Noreg, men på grunn av rabies i Polen var det ikkje lov, sjølv om hundane der var obligatorisk vaksinerte. Vi prøvde oss heilt opp til departementet, men kom ingen veg. Så gikk Polen i 2004 inn i EU, og plutselig blei den polske rabiesen politisk korrekt, og hunden kunne bli med, bare alle papira var i orden. Likevel skulle det gå nokre år, og gamalhunden vi hadde fram til 2009 blei aldri med. Så lenge bestemor til Basia levde, kom onkel og passa både bestemor og hund når vi dro til Noreg. Det gjorde han og da vi fikk ny hund. Men da bestemor gikk bort, var det også slutt på hundepassinga. Vi måtte få veterinæren å dikte opp ein rase og skrive i hundepasset og så blei hunden med i bilen. Og om landet heiter det eine eller andre, spela det ingen rolle for hunden, bare det var pinnar å finne som kunne kastast, bærast og gnagast på. Slik blei det i 6-7 år inntil koronaen i 2020 sette ein førebels stopp for bilreisene. Det blei forøvrig det første året i livet mitt der eg i det heile ikkje såg Sør-Noreg. Men ikkje det siste. Dei siste åra har eg stort sett bare sett delar av Sør-Noreg frå lufta og flyplassen på Gardermoen. Tilknytinga mi til Sør-Noreg har blitt ganske fjern historie.